

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**“Служба безпеки України в системі
українських спецслужб”**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНб-21
спеціальності 256 Національна безпека (за окремими
сферами забезпечення і видами діяльності)
Прудніков Артем Віталійович

Керівник – доктор історичних наук, професор
Кулаковський Петро Михайлович
Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
Блащук Тетяна Володимирівна

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СПЕЦСЛУЖБИ В МЕХАНІЗМІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: МІСЦЕ, РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ.....	7
1.1 Поняття спецслужб та їхнє функціональне призначення. Критерії розмежування спецслужб та правоохоронних органів	7
1.2. Система спецслужб сучасної держави та основні напрями їхньої діяльності	10
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	22
2.1. Основи правового статусу Служби безпеки України.....	22
2.2. Система Служби безпеки України та її організація її діяльності. Департамент контррозвідки Служби безпеки України	30
Мета і завдання Департаменту контррозвідки Служби безпеки України.....	33
2.3. Компетенція Служби безпеки України.....	37
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ТЛІ ПОТОЧНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	55
3.1.Актуальні питання розвитку Служби безпеки України як спецслужби	55
3.2. Актуальні питання формування кадрового складу Служби безпеки України	75
3.3. Служба безпеки України у протидії російським спецслужбам та їхнім агентам.....	89
Висновки до розділу 3	112
ВИСНОВКИ	114
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	119

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У структурі механізму сучасної держави наявна система органів, спеціально створених для забезпечення її національної безпеки й обороноздатності. Важливе місце в системі цих органів займають спецслужби, які, поряд із силами оборони, є провідним суб'єктами сектору безпеки й оборони держави. Діяльність спецслужб України, зокрема Служби безпеки України, має вирішальне значення в забезпечення національної безпеки України.

Повномасштабне російське військове вторгнення в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., поставило перед Службою безпеки України нові завдання, з якими вона не стикалася попередньо. Обставини війни значно розширили обсяги та методи діяльності Служби безпеки України. Для усього світу стали відомі спецоперації Служби безпеки України на окупованих територіях та території Російської Федерації, ведення Службою безпеки України безпосередніх бойових дій із ворогом за допомогою безпілотних літальних апаратів та морських дронів. Так принципові зміни в характері та методах діяльності Служби безпеки України можуть свідчити про принципові зміни самої природи цієї спецслужби. Певні спецоперації Служби безпеки України дають підстави проводити паралелі між нею та ізраїльським Моссадом. Трансформації, яких останнім часом зазнає Служба безпеки України, потребують нормативного оформлення.

В організації діяльності Служби безпеки України водночас є низка проблем, витoki яких сягають ще періоду радянської державності. Обставини воєнного часу зробили ці проблеми більш очевидними. Зволікання з їх вирішенням в умовах війни стає небезпечним для самої української державності, оскільки провокує зростання рівня загроз для її суверенітету та територіальної цілісності, порушення прав та свобод громадян. Пошук шляхів вирішення найсуттєвіших проблем в організації діяльності Служби безпеки України, таких як позбавлення Служби безпеки України поліцейських функцій, посилення

акцентів у діяльності Служби безпеки України на контррозвідці, боротьбі з тероризмом та забезпеченні державної таємниці, добір кадрового складу Служби безпеки України, посилення ефективності боротьби Служби безпеки України з російськими спецслужбами та їх агентами стали окремими дослідницькими завданнями цієї магістерської роботи, що засвідчує її очевидну актуальність.

Метою роботи є з'ясування місця та ролі Служби безпеки України в системі спецслужб сучасної України, найсуттєвіших проблем в організації діяльності Служби безпеки України, пошук ефективних шляхів їх вирішення.

Сформульована мета дослідження зумовила потребу вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

1. з'ясувати зміст поняття спецслужб, їхнє місце і роль у механізмі сучасної держави;
2. дослідити організацію системи спецслужб сучасної держави;
3. проаналізувати розвиток правового статусу Служби безпеки України;
4. дослідити систему, організацію та компетенцію Служби безпеки України на сучасному етапі;
5. вивчити проблеми правового забезпечення діяльності Служби безпеки України в умовах нових загроз національній безпеці України;
6. вивчити проблеми формування кадрового складу Служби безпеки України;
7. дослідити роль Служби безпеки України у протидії російським спецслужбам та їхнім агентам.

Об'єктом дослідження є спецслужби як елемент механізму сучасної держави.

Предметом дослідження є організація та діяльність Служби безпеки України.

Джерельна база дослідження. Проблематика діяльності Служби безпеки України, з огляду на неопублічність її діяльності, у спеціальній літературі досліджена недостатньо. Хоча Служба безпеки України відіграє принципово важливу роль у забезпеченні національної безпеки держави, інформація про її

діяльність для суспільного загалу досить обмежена. Більшість даних про діяльність Служби безпеки України має конфіденційний характер або доступ до неї можливий лише для певного кола осіб. Це суттєво ускладнює проведення наукових досліджень діяльності Служби безпеки України. Усе ж з плином часу з'явився певний масив робіт, присвячений організації діяльності Служби безпеки України. Основу джерельної бази цього дослідження складають роботи І. Копотуна та І. Коропатніка (“Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз’яснення”), Т. Вронської (“На сторожі незалежності держави: 10 років Службі безпеки”), Н. Матюхіної (“Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування”), І. Дороніна (“«Демілітаризація» спецслужб України та правові проблеми організації влади”), О. Ткача та В. Сорокіна (“До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції”), Д. Богдана (“Проблемні питання реформування Служби безпеки України”), В. Пилипчука (“Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки)”)), А. Савченка та М. Віхляєва (“Девоєнізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції”), О. Нападистого (“Проблеми законодавчого регулювання правового статусу Служби безпеки України”), В. Денисенка (“Служба безпеки України у владній вертикалі 2010-2014 рр.”), О. Рєзнік (“Роль Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави”), Р. Трофименка (“Нариси до питання модернізації СБУ”), В. Степановського (“Діяльність Служби безпеки України як суб’єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану”).

Написання роботи супроводжував перманентний аналіз законодавства, що визначає основи правового статусу Служби безпеки України: Конституції України, Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., Закону України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р., інших нормативних актів, що регулюють окремі питання правового статусу Служби безпеки України.

Методи дослідження. *Методологічною основою цього дослідження є юридико-догматичний метод та метод компаративно-правового аналізу. Ці методи застосовувалися для аналізу будь-яких нормативних документів, що прямо чи побічно стосуються організації діяльності Служби безпеки України. Історико-правовий метод було використано у процесі вивчення розвитку правового статусу Служби безпеки України. Метод системного аналізу було застосовано для з'ясування місця і ролі Служби безпеки України в системі вітчизняних спецслужб.*

Структура дослідження. Композицію роботи обумовили її мета й дослідницькі завдання. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У розділі 1 “Спецслужби в механізмі сучасної держави: місце, роль та завдання” розкрито поняття спецслужб та питання про їхнє функціональне призначення (підрозділ 1.1.), досліджено питання про систему спецслужб сучасної держави (підрозділ 1.2).

У розділі 2 “Правовий статус Служби безпеки України” досліджено основи правового статусу Служби безпеки України, його розвиток та стан на сучасному етапі (підрозділ 2.1.), систему Служби безпеки України, організацію її діяльності (підрозділ 2.2.), компетенцію Служби безпеки України, питання контролю і нагляду за діяльністю Служби безпеки України (підрозділ 2.3.).

У розділі 3 “Актуальні питання організації діяльності Служби безпеки України на тлі поточних викликів і загроз національній безпеці України” досліджено актуальні питання розвитку Служби безпеки України як спецслужби (підрозділ 3.1.), актуальні питання формування кадрового складу Служби безпеки України (підрозділ 3.2.), роль Служби безпеки України в протидії російським спецслужбам та їхнім агентам (підрозділ 3.3.).

У висновках відображено підсумкові результати дослідження. Загальний обсяг роботи – 132 сторінки, з них основного тексту – 105 сторінок. До написання роботи залучено 134 джерела.

РОЗДІЛ 1

СПЕЦСЛУЖБИ В МЕХАНІЗМІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: МІСЦЕ, РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ

1.1 Поняття спецслужб та їхнє функціональне призначення. Критерії розмежування спецслужб та правоохоронних органів

Для створення та підтримки необхідного рівня захищеності об'єктів безпеки держава, яка є основним суб'єктом забезпечення безпеки, розробляє систему правових норм, що регулюють відносини у сфері національної безпеки й оборони, визначають основні напрями діяльності відповідних органів державної влади та управління у сфері національної безпеки й оборони, створює систему органів, які забезпечують національну безпеку та обороноздатність держави, механізми контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів сектору безпеки й оборони¹.

Забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави передбачає також проведення єдиної державної політики у сфері національної безпеки й оборони, реалізацією системи заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, адекватних загрозам національним інтересам.

Для безпосереднього виконання функцій, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та обороноздатності держави, остання утворює певні органи – спецслужби та правоохоронні органи. Ці органи, відповідно до українського законодавства, утворюють структур сил безпеки та сил оборони. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., сили безпеки – це правоохоронні та розвідувальні органи, органи державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та

¹ Воронцов С. Спецслужбы России : учеб. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 512 с.

законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України, тоді як структуру Сил оборони утворюють Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які законодавство України покладає функції із забезпечення оборони держави². Отже, частину сил безпеки, згідно із Законом України “Про національну безпеку України”, утворюють правоохоронні органи та спеціальні служби.

Діяльності правоохоронних органів та спецслужб властиві певні специфічні ознаки, відмова від яких або їх порушення неприпустимі і можуть бути кваліфіковані законодавством як правопорушення, що спричиняють дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність. Ці ознаки наступні:

- правоохоронні органи та спецслужби здійснюють свою діяльність у суворій відповідності до закону, а в окремих випадках – у встановленій законом процесуальній формі;
- згадану діяльність можуть здійснювати лише органи, уповноважені на те державою; особи, що утворюють кадровий склад цих органів, мають спеціальну підготовку;
- перешкоджання законній діяльності співробітників правоохоронних органів та спецслужб заборонено законом і спричиняє дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність;
- рішення правоохоронних органів та спецслужб, що ґрунтуються на законі, підлягають виконанню будь-якими посадовими особами та громадянами³.

Поняття “спеціальні служби (спецслужби)”, широко вживане в законодавстві розвинених держав, не завжди в ньому розкрито. Не визначене

² Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

³ Воронцов С. Спецслужбы России : учеб. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 512 с.

поняття “спеціальна служба” й українським законодавством, хоча його використано в низці нормативно-правових актів, зокрема у Законі України “Про Службу безпеки України”. Розуміння цього поняття сформувалося впродовж багатолітньої практики забезпечення національної безпеки розвинених держав, а саме поняття “спеціальні служби (спецслужби)” широко використовують у своїх дослідженнях представники фахового середовища. Відображене це поняття й у документах ненормативного характеру.

Правоохоронні органи – це органи державної влади, які здійснюють правоохоронну діяльність, тобто діяльність, спрямовану на охорону законності та правопорядку, захист прав та свобод людини і громадянина, боротьбу з правопорушеннями⁴.

Спеціальні служби (спецслужби) – загальна неофіційна назва органів державної влади та установ, які покликані забезпечувати захист національних інтересів та безпеки як усередині країни, так і в зовнішньополітичному середовищі шляхом оперативно-розшукової діяльності, розвідки та контррозвідки, спеціальних операцій та диверсій⁵. Діяльність спецслужб на території інших держав є незаконною. Спецслужби забезпечують політичне керівництво країни об’єктивною інформацією про наявні внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці й ефективно протидіють їм⁶.

Характерною особливістю спеціальних служб є використання ними у своїй практичній діяльності спеціальних форм і методів, які не застосовують органи державної влади та управління. Насамперед йдеться про використання агентури, тобто осіб, які конспіративно (таємно), добровільно, за власною ініціативою або вимушено, на постійній чи тимчасовій основі виконують доручення спецслужб, однак не є їхніми кадровими співробітниками. Саме вербування та використання агентури дозволяють спецслужбам здобути найважливішу таємну інформацію

⁴ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. П-С. С. 47.

⁵ Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

⁶ Подберезкин А., Алаев Е. Белая книга российских спецслужб. М., 1998. С. 27.

про певну державу. Ця діяльність має назву агентурно-оперативна діяльність.

Сучасні спецслужби отримують інформацію не тільки агентурним шляхом, а й із використанням технічних засобів, а також специфічних методів, властивих тільки їм, таких як перлюстрація кореспонденції, негласний обшук, огляд приміщень, прослуховування телефонних розмов, зняття інформації з технічних каналів зв'язку, перехоплення та дешифрування електронних повідомлень, проникнення в комп'ютерні системи тощо.

У країнах із недемократичним політичним режимом спецслужби обслуговують правлячі еліти, авторитарні чи тоталітарні правителі часто використовують спецслужби для політичних репресій та позасудових убивств. Закономірно, що в таких країнах спецслужби діють поза межами законодавства, а їх діяльність найменшою мірою не є об'єктом контролю з боку громадянського суспільства.

У деяких країнах спецслужби мають особливу політичну вагу і можуть бути незалежним гравцем, впливати на політику та обрання (призначення) керівництва держави. В останніх років можливо простежити тенденцію посилення ролі спецслужб у суспільно-політичному житті країни без огляду на характер політичного режиму, збільшення випадків їх втручання у приватне життя громадян та зростання можливостей спецслужб маніпулювати суспільними процесами⁷.

1.2. Система спецслужб сучасної держави та основні напрями їхньої діяльності

Усе різноманіття спеціальних служб сучасної держави можна умовно поділити на два основні види. Перший вид – спеціальні служби, що проводять збір оперативної інформації про загрози безпеці держави з подальшим наданням

⁷ Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

цієї інформації уряду, правоохоронним органам та іншим суб'єктам владних повноважень. Цей вид спецслужб також здійснює негласний контроль за розвідувально-підривною та іншими ворожими інфраструктурами, а також проводить проти них спеціальні операції оперативними засобами або обмеженими контингентами підготовлених для цього співробітників⁸.

Другий вид спецслужб є симбіозом спецслужби з органом державного управління. Особливістю цих спецслужб є не лише їх інтеграція як органів, що забезпечують національну безпеку в систему державного управління, а й надання їм статусу головного органу з певного напрямку діяльності у сфері національної безпеки держави. Звідси – наділення цих органів міжвідомчими функціями, правом давати обов'язкові рекомендації іншим відомствам, здійснювати офіційний контроль за певними видами відомчої діяльності. За певних умов спецслужби можуть бути уповноважені вживати заходів адміністративного впливу, наприклад, вимагати обов'язкового узгодження кадрових питань, закордонних відряджень тощо.

З погляду рівня централізації системи спецслужб, можливо виокремити дві її основні моделі – централізовану й децентралізовану.

У централізованій моделі спецслужби, особливо зовнішньорозвідувальні, мають переважно статус підрозділів відповідних центральних органів виконавчої влади. Це сприяє спрямуванню діяльності спецслужб на задоволення реальних потреб відомств-споживачів. Однак система управління в централізованій моделі спецслужб складна та інертна. Відчутною проблемою цієї системи є ефективна організація інформаційних потоків⁹.

Децентралізована модель системи спецслужб об'єктивно вимагає створення “розвідувальної спільноти” спецслужб та відповідної інтеграційної

⁸ Воронцов С. Спецслужбы России : учеб. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 512 с.

⁹ Пилипчук В. Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки): аналіт. доп. / В. Г. Пилипчук, М. О. Будаков, В. М. Гірич. К.: НІСД, 2012. С. 6.

управлінської системи¹⁰. Така модель системи спецслужб існує, зокрема, у Австралії, Сполучених Штатах Америки, Індії, Туреччині.

Централізована модель системи спецслужб передбачає її максимально можливу централізацію. За такої моделі кількість спецслужб мінімізовано, а самі спецслужби мають статус самостійних органів державної влади. Система управління такою моделлю відносно проста, а тому надійна і здатна до оперативного реагування на проблемні ситуації, до швидкодії в реалізації поставлених завдань. При цьому, однак, існує проблема врахування потреб інших відомств-споживачів, а також виникає потенційна загроза зниження якості розвідувальної продукції внаслідок монополізму та закритості для зовнішнього контролю спецслужб¹¹. У “чистому” вигляді централізована модель системи спецслужб трапляється на практиці не часто, переважно в державах, які не проводять активну зовнішню розвідку (наприклад у Греції, Естонія, Ірландії, Ісландії, Сербії, Словаччині, Словенії).

Найчастіше застосовується модель часткової децентралізації за функціональним принципом: зазвичай у державі окремо існують спецслужби зовнішньої розвідки, військової розвідки (зумовлюється надто значною специфікою воєнної сфери) і внутрішньої безпеки (контррозвідка, охорона конституційного ладу, органів правопорядку)¹².

В Україні систему спецслужб утворюють Головне управління розвідки Міністерства оборони (ГУРМО) (здійснює воєнну розвідку), Служба зовнішньої

¹⁰ Ященко В., Пилипчук В., Довгань О., Лебединська О. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони: навчально-методичні матеріали (для тренінгу) / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, О. Д. Довгань, О. В. Лебединська, заг. ред. Ященко В. А. К.: Видавничий дім “АртЕк”. 2019. С. 12-13.

¹¹ Пилипчук В. Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки): аналіт. доп. / В. Г. Пилипчук, М. О. Будаков, В. М. Гірич. К.: НІСД, 2012. С. 6.

¹² Ященко В., Пилипчук В., Довгань О., Лебединська О. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони: навчально-методичні матеріали (для тренінгу) / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, О. Д. Довгань, О. В. Лебединська, заг. ред. Ященко В. А. К.: Видавничий дім “АртЕк”. 2019. С. 12-13.

розвідки (СЗР) (здійснює воєнну розвідку) та Служба безпеки України (СБУ) (основні напрями діяльності – контррозвідка та внутрішня безпека).

Певною мірою спецслужбою можна вважати й Управління державної охорони (УДО) – колишнє “9 управління КДБ СРСР”, що забезпечує охорону перших осіб держави.

У діяльності усіх спецслужб України простежується інерція її тоталітарного минулого. Усі вони потерпають від корупції, спроб використання їхніми кадровими працівниками своєї посади для ведення власного бізнесу. Суттєвою мірою неподоланим залишається вплив радянського минулого на психологічну атмосферу в українських спецслужбах. Донині багато керівних посад в українських спецслужбах займають колишні офіцери Комітету державної безпеки¹³.

Спецслужби можна розділити за спрямованістю та об’єктом їх діяльності. За цими критеріями спецслужби можна умовно розділити на розвідувальні спецслужби та спецслужби внутрішньої безпеки. Завданням розвідувальних спецслужб є здобуття важливої інформації та дезінформація аналогічних структур ворожих держав. Спецслужби внутрішньої безпеки гарантують безпеку власних громадянам та безпеку держави від внутрішніх злочинних посягань¹⁴.

Серед основних видів розвідувальних служб, вектор діяльності яких спрямований зовні держави, виокремлюють військово-політичну та стратегічну військову розвідки. В Україні, наприклад, це Служба зовнішньої розвідки, у Сполучених Штатах Америки – Розвідувальне управління департаменту оборони та Центральне розвідувальне управління. Ці спецслужби здобувають, систематизують та аналізують широкий спектр політичної, економічної, військової, науково-технічної та іншої інформації про загрози національній безпеці. Служби внутрішньої безпеки в різних державах світу представлені

¹³ Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

¹⁴ Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

поліцією, контррозвідкою, а також відомством, що забезпечує охорону керівництва країни.

Найважливішими напрямками діяльності спецслужб є аналіз усіх дотичних до національної безпеки сфер життя, запобігання кризовим явищам у сфері національної безпеки, інформаційне забезпечення уряду для планування ним операцій, дій і заходів у сфері національної безпеки й оборони, захист власної конфіденційної інформації та інформації інших органів державної влади, вплив на суспільні процеси з метою захисту національних інтересів¹⁵.

Головним завданням спецслужб внутрішньої безпеки збір відомостей, що стосуються безпеки країни, встановлення взаємозв'язків між ними, а також їх оцінка¹⁶. Маючи організаційну самостійність, правоохоронні органи та спецслужби внутрішньої безпеки активно взаємодіють між собою, координують свої зусилля для досягнення спільних цілей. Тим самим вони утворюють в певному відношенні єдину систему органів. Спецслужби внутрішньої безпеки надають підтримку й допомогу правоохоронним органам, зокрема поліції, митній та прикордонній службі тощо.

Спецслужби внутрішньої безпеки проводять збір та аналіз інформації з метою запобігання та викриття таємно організованої злочинної діяльності в таких сферах, як шпигунство (зокрема економічне шпигунство, яке можна визначити як нелегальну, таємну діяльність іноземної держави або діяльність її агентів, яка спрямована на отримання економічної інформації. Здійснюючи негативний вплив на ринок праці та перешкоджаючи надходженню інвестицій у науково-дослідницький комплекс, економічний шпигунство ускладнює діяльність його підприємств, тим самим ставлячи під сумнів конкурентоспроможність його економіки¹⁷), саботаж та підривна діяльність

¹⁵ Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

¹⁶ Деятельность спецслужб и демократический контроль – точка зрения профессионала. Geneva: Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2003. С. 22.

¹⁷ Zelikow P. American Economic Intelligence: Past Practice and Future Principles. *Intelligence and National Security*. 1997. Vol. 12. No. 1. P. 164-177.

(охоплює таємні, протиправні дії, спрямовані на підрив і повалення конституційного ладу), тероризм, політичний, етнічний та расовий екстремізм, організована злочинність, виробництво та розповсюдження наркотиків, виготовлення фальшивих грошей та відмивання грошей, поширення зброї масового ураження, незаконна торгівля зброєю, нелегальна імміграція, всі види контрабанди, активне радіоелектронне придушення, хакерство, поширення дитячої порнографії тощо.

Завданням спецслужб внутрішньої безпеки може бути проведення перевірки та вивчення біографічних даних та оточення претендентів на високі державні посади.

У процесі виконання поставлених завдань спецслужби внутрішньої безпеки вдаються до таких засобів, як цілеспрямоване прослуховування розмов, пасивне перехоплення (прослуховування) інформації, яке передбачає таємний контроль розмов об'єктів спостереження, впровадження агентів у організації, які перебувають під наглядом; спостереження.

Пріоритетним напрямком роботи спецслужб зовнішньої розвідки є підтримка державної системи безпеки та зовнішньої політики¹⁸.

Виконання цього завдання передбачає запобігання спецслужбами подій, внаслідок яких можуть постраждати національна безпека та національні інтереси, та пошук шляхів уникнення конфліктів та кризових ситуацій, вирішення яких може вимагати втручання збройних сил. Спецслужби зовнішньої розвідки відіграють важливу роль у визначенні напрямків діяльності, ухваленні найбільш ефективних для досягнення цілей зовнішньої політики рішень. Наприклад, діяльність зовнішньої розвідки може сприяти розвитку дипломатичних відносин у процесі проведення переговорів із питань підписання двосторонніх та багатосторонніх угод¹⁹.

¹⁸ Деятельность спецслужб и демократический контроль – точка зрения профессионала. Geneva: Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2003. P. 24.

¹⁹ Shpiro Sh. Stabili Stabilität im Nahen Osten? Der Beitrag der Geheimdienste zur Konfliktprävention. *Internationale Politik*. 2002. No. 12. P. 39-44.

Іншим важливим завданням спецслужб зовнішньої розвідки є виявлення наявних та можливих загроз життю громадян, експлуатації транспортних засобів та споруд, що знаходяться за кордоном. Своєчасна і добре налагоджена робота щодо запобігання діяльності терористичних угруповань та їх швидкому поширенню²⁰, боротьбі з організованою злочинністю, виробництвом та розповсюдженням наркотиків може стати основою побудови дипломатичних відносин з іншими країнами та послужити поштовхом для проведення спільних операцій. Навіть більше, діяльність спецслужб зовнішньої розвідки в цьому напрямку може бути запорукою успішної діяльності інших держав у вирішенні згаданих проблем²¹.

Робота зовнішньої розвідки грає важливу роль досягненні переваги, а інколи – і домінування в інформаційній війні. З розвитком інформаційних систем і технологій вирішення цього завдання стає дедалі складнішим, але надзвичайно важливим напрямом. Інформаційна війна – це діяльність, яку здійснюють держави, групи або окремі індивіди для отримання електронного доступу до інформаційних систем інших країн з метою отримання даних, їх використання, фабрикації або виведення інформаційних систем з ладу, а також діяльність, спрямована на захист від подібних дій²². Державні телекомунікації, транспорт, системи фінансових переказів, водо- та енергопостачання, ставши вкрай залежними від складного програмного забезпечення, стали тепер і легко вразливими для комп'ютерного проникнення, використання та спотворення отриманої інформації вороже настроєними державами, групами та окремими індивідами²³. Хоча дії на захист як державних, так і приватних комп'ютерних мереж іноді перевищують повноваження розвідувальних служб, збір відомостей про можливу загрозу інформаційної війни з боку інших держав є необхідним фундаментом для створення ефективної системи захисту найважливіших об'єктів критичної інфраструктури.

²⁰ Sokolski H. Fighting Proliferation with Intelligence. *Orbis*. 1994. Vol. 38. No. 2. P. 245-260.

²¹ Johnson L. Bombs, Bugs, Drugs and Thugs. Intelligence and America's quest for security. New York: New York University Press. 2002. P. 19-22, 44.

²² Arquilla J. Strategic Implications of Information Dominance. *Strategic Review*. 1994. Vol. 22. No. 3. P. 24-30.

²³ House of Commons. Defence Committee. Defence and Security in the UK. Sixth Report of Session 2001-02. 2002. Vol. I.: Report and Proceedings of the Committee. London: The Stationary Office Limited. P. 59.

Спецслужби зовнішньої розвідки надають військово-політичному керівництву країни допомогу в плануванні діяльності військово-промислового комплексу країни. Зокрема, спираючись на отриману інформацію про потенційні можливості інших країн, військово-політичне керівництво країни визначає необхідну кількість, види збройних сил, місця їх розташування, а також коригує напрями наукових досліджень в галузі оборони²⁴. Ця інформація охоплює дані про чинні іноземні військові доктрини, стратегії та інші документи довгострокового стратегічного планування, операції, збройну підготовку іноземних держав.

Традиційним завданням спецслужб зовнішньої розвідки є підтримка військових операцій, які проводять збройні сили країни. Така діяльність передбачає не лише запобігання чи протидія вторгненням на територію держави та нападам на державні інфраструктури, а й надання відомостей, необхідних для планування та проведення різноманітних операцій. Підтримка спецслужбами військових операцій збройних сил країн стає все складнішою через швидку зміну прийомів ведення війни. Якщо раніше завданням військової розвідки було з'ясування бойової інформації про противника, то тепер коло завдань розширилося й охоплює гарантування прозорості бойового простору, позначення цілей для зброї далекого враження, що дозволяє швидше здобувати перемогу. Таке розширення завдань спецслужб зовнішньої розвідки під час проведення військових операцій призвело до посилення й активізації їхньої роботи. Розвідувальні спецслужби перемістили сферу своїх інтересів з вирішення довгострокових та важливих проблем національної безпеки на підтримку учасників бойових дій. Отже, нині постає питання досягнення балансу між стратегічною розвідкою, пов'язаною із запобіганням небезпеці, наприклад, терористичних атак, та тактичною розвідкою, до завдань якої входить безпосередня підтримка дій збройних сил. Незважаючи на те, що підтримка збройних сил є пріоритетним напрямком в роботі зовнішньої розвідки, у майбутньому найефективнішою стане та служба зовнішньої розвідки, яка зможе досягати поставлених цілей та завдань без використання військової сили,

²⁴ Herman M. Where Hath our Intelligence Been? The Revolution in Military Affairs. *RUSI Journal*. 1998. No. 6. P. 62-68.

тобто перемагати, не воюючи²⁵. Більше того, розвідка нового покоління і операції, які вона проводить, повинні будуть будуватися з урахуванням протистояння добре організованим силам противника. Ще більше ускладнить роботу та зменшить розвідувальні можливості спецслужб, побудованих на можливостях старої схеми, існування ненадійних спілок терористів, командирів повстанців та злочинних режимів, які функціонують за новою, незвичною для розвідувальних спецслужб схемою. Злочинність, тероризм стають взаємопов'язаними частинами того самого операційного середовища, яке, з'явившись раптово, швидко змінюється і утворює структуру, що стирає межі між миром і війною, цивільним та кримінальним, військовим та невійськовим. Саме тому розвідка нового покоління змушена постійно розширювати коло вирішуваних нею проблем і виходити за межі боротьби з тероризмом, метою якого тепер стає позбавлення держави монополії на війну та військові дії, повернення до існування культур та національностей, що конфліктують між собою, поділ усередині суспільства на основі релігійних, етнічних та інших мотивів. Отже, спецслужби зобов'язані визначити, яку війну розпочинає держава, а також зруйнувати плани тих, хто ставить під загрозу наявні системи національної та міжнародної безпеки.

Ще одне завдання служби зовнішньої розвідки – економічна розвідка, тобто збір та аналіз економічної інформації²⁶. Оскільки демократичні принципи забороняють розвідувальним службам займатися промисловим шпигунством, здійснювати спроби дізнатися про торгові секрети зарубіжних фірм для використання в інтересах приватних компаній своєї країни²⁷, їхня діяльність тепер зосереджена в тих сферах, які можуть вплинути на гарантування національних інтересів. Спецслужби збирають відомості про різні види ресурсів (наприклад, енергетичні), інформацію про економічний потенціал інших держав, світові

²⁵ Lind W., Schmitt J., Major W., Gary I. Fourth Generation War-fare: Another Look. *Marine Corps Gazette*. December 1994. P. 34-37.

²⁶ Porteous S. Economic/Commercial Interests and the World's Intelligence Services: A Canadian Perspective. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 1995. Vol. 8. No. 3. P. 275-306.

²⁷ Augustini J. From Goldfinger to Butterfinger: The Legal and Policy Issues Surrounding Proposals to Use the CIA For Economic Espionage. *Law and Policy in International Business*. 1995. Vol. 26. No. 2. P. 459-496.

тенденції у розвитку економіки та відомості, важливі для проведення торгових переговорів. Отримувати інформацію різного роду стає все легше, проте в деяких країнах це досі відомості, доступ до яких обмежений, або відомості, які не викликають довіри. Крім того, виникають ситуації, коли доступність енергоресурсів та стабільність національної валюти залежать від діяльності іноземних держав, а приватні підприємства стикаються з величезними труднощами під час укладання контрактів із зарубіжними фірмами. Такий результат можливий внаслідок несправедливої торговельної політики або незаконних дій (хабарництво, здирство), до яких вдаються іноземні суперники, або при залученні іноземного уряду до укладання угод. Розвідувальні спецслужби повинні виявляти такі ситуації і надати власному уряду допомогу в ухваленні рішень та здійсненні дипломатичних заходів для вирішення подібних проблем. Отже, завданням зовнішньої розвідки є не тільки збирання та аналіз економічної інформації, а й стимулювання власного уряду до ще більшої потреби в інформації, що посилює значення розвідувальних спецслужб в економічному розвитку країни²⁸.

Спецслужби зовнішньої розвідки відіграють важливу роль у проведенні оцінки ефективності договорів та угод²⁹, укладених за участі держави або тих, що стосуються її інтересів, а також у моніторингу діяльності окремих іноземних торгових і транспортних компаній, зокрема їхніх зв'язків із міжнародними банками та використання ними різних інформаційних каналів³⁰. У процесі виконання поставлених перед спецслужбами зовнішньої розвідки завдань, вони використовують усі можливі ресурси та величезну кількість технологій, які перебувають у їхньому розпорядженні³¹.

²⁸ Porteous S. Looking Out For Economic Interests: An Increased Role For Intelligence. *The Washington Quarterly*. 1996. Vol. 19. No. 4. P. 191-206.

²⁹ Scalingi P. Proliferation and Arms Control. *Intelligence and National Security*. Vol. 10. No. 4. P. 149-161.

³⁰ Shulsky A. Intelligence and Arms Control Policy. *Comparative Strategy*. 1987. Vol. 6. No. 2. P. 145-164.

³¹ Деятельность спецслужб и демократический контроль – точка зрения профессионала. Geneva: Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2003. P. 27.

Висновки до розділу I

Спецслужби – складова частина сил безпеки, які держава створює для безпосереднього виконання функцій, пов'язаних із забезпеченням її національної безпеки та обороноздатності. Спецслужби покликані забезпечувати захист національних інтересів та безпеки як усередині країни, так і в зовнішньополітичному середовищі шляхом оперативно-розшукової діяльності, розвідки та контррозвідки, спеціальних операцій та диверсій. Спецслужби забезпечують політичне керівництво країни об'єктивною інформацією про наявні внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці й ефективно протидіють їм.

Усе різноманіття спеціальних служб сучасної держави можна умовно поділити на два основні види. Перший вид – спеціальні служби, що проводять збір оперативної інформації про загрози безпеці держави з подальшим наданням цієї інформації уряду, правоохоронним органам та іншим суб'єктам владних повноважень. Цей вид спецслужб також здійснює негласний контроль за розвідувально-підбивними та іншими ворожими інфраструктурами, а також проводить проти них спеціальні операції оперативними засобами або обмеженими контингентами підготовлених для цього співробітників

Особливістю другого виду спецслужб є не лише їх інтеграція як органів, що забезпечують національну безпеку в систему державного управління, а й надання їм статусу головного органу з певного напрямку діяльності у сфері національної безпеки держави. Звідси – наділення цих органів міжвідомчими функціями, правом давати обов'язкові рекомендації іншим відомствам, здійснювати офіційний контроль за певними видами відомчої діяльності.

Найважливішими напрямками діяльності спецслужб є аналіз усіх дотичних до національної безпеки сфер життя, запобігання кризовим явищам у сфері національної безпеки, інформаційне забезпечення уряду для планування ним

операцій, дій і заходів у сфері національної безпеки й оборони, захист власної конфіденційної інформації та інформації інших органів державної влади, вплив на суспільні процеси з метою захисту національних інтересів тощо.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Основи правового статусу Служби безпеки України

Становлення правового статусу Служби безпеки України

Історія Служби безпеки України нерозривно пов'язана з процесом утвердження державної незалежності України³².

16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України. За своєю природою це був політичний документ, який не володів характеристиками нормативного акта. Усе ж положення Декларації мали засадниче значення для процесу становлення суверенної Української держави та юридичного оформлення цього процесу. У Декларації було безпосередньо закріплено положення про те, що вона “є основою для нової Конституції, законів України”³³. Тим самим Декларація про державний суверенітет не лише проголосила самостійність України, а й стала концептуальною основою її нового законодавства. Саме на підставі Декларації протягом року було ухвалено Закон “Про економічну самостійність УРСР” та постанову про перехід у юрисдикцію УРСР підприємств та організацій союзного підпорядкування, про службу призовників лише на території України, було розпочато розроблення закону про громадянство України, ухвалено закон “Про Президента Української РСР”. Відтак Декларація створила юридичне підґрунтя для формування базових елементів суверенної державності в Україні.

Декларація проголосила “верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах”, окреслила курс на побудову суверенної

³² Радченко В. На варті суверенітету. Вронська Т. На сторожі незалежності держави: 10 років Службі безпеки. К.: Служба безпеки України, 2002. С. 9.

³³ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

національної держави, яка була покликана забезпечити “національно-культурне відродження українського народу”³⁴. Декларація визначила ключові принципи організації майбутньої Української держави, такі як суверенний характер державної влади, визнання народу її єдиним джерелом, виборність органів влади, принципи верховенства закону та розподілу влад, ідеологічного плюралізму тощо. Ці принципи мали бути відображені в Конституції суверенної України. Декларація закріплювала і найважливіші гарантії державного суверенітету України: економічну самостійність України, існування в неї власної системи органів державної влади, власних Збройних Сил, внутрішніх військ та органів державної безпеки.

Наступним визначальним документом, який супроводжував процес становлення незалежної Української держави, став Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Появу цього документу зумовили конкретні політичні обставини: 19 серпня 1991 р. відбулася спроба державного перевороту і відновлення радянської влади в Москві. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України, “виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв’язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року”³⁵, схвалила Акт проголошення незалежності України. В Акті було проголошено незалежність України та створення самостійної Української держави – України. Були визнані неподільність і недоторканність території України, та чинність на ній винятково Конституції і законів України.

1 грудня 1991 р. на підтвердження Акта проголошення незалежності України було проведено всеукраїнський референдум, на якому 90,31% виборців схвалили Акт проголошення незалежності України.

Поява суверенної Української держави гранично актуалізувала питання про розроблення її законодавства, і насамперед Конституції. Упродовж 1991-

³⁴ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

³⁵ Акт проголошення незалежності України. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

1992 рр. було ухвалено низку важливих законів: “Про державний кордон України”, “Про збройні сили України”, “Про створення Служби національної безпеки” та ін.

Отже, одним із найважливіших наслідків ухвалення Акт проголошення незалежності України стала ліквідація в Україні радянської влади і, зокрема, такого її атрибуту, як система органів державної безпеки. Було розпочато створення нових органів державної влади, організація яких ґрунтувалася на принципі поділу влади. Елементом державного механізму суверенної України стала, зокрема, система органів, покликаних гарантувати державний суверенітет і територіальну цілісність України, забезпечити її національну безпеку. 20 вересня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила постанову “Про створення Служби національної безпеки України”³⁶. Постановою було ліквідовано Комітет державної безпеки УРСР, а його матеріально-технічний потенціал – передано Службі національної безпеки України. На початковому етапі створення Служби національної безпеки України було призначено керівництво Служби та її основних структурних підрозділів³⁷. Протягом вересня 1991 р. – лютого 1992 р. розроблено і затверджено штати підрозділів центрального апарату Служби, Служби національної безпеки Кримської АРСР, регіональних органів, органів військової контррозвідки та Інституту підготовки кадрів Служби національної безпеки України. Далі розпочалося комплектування їх особового складу, який прийняв присягу на вірність Українському народу³⁸. 25 березня 1992 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про Службу безпеки України”. Відбулося перейменування Служби національної безпеки України у Службу безпеки України.

Від моменту її виникнення і самого початку її діяльності, перед Службою національної безпеки України постали серйозні виклики, які загрожували

³⁶ Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 1991 р. № 1581-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 689.

³⁷ Служба безпеки України. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/sluzhba-bezpeky-ukrayiny/>.

³⁸ Службі безпеки України – чверть століття. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2199806-sluzbi-bezpeki-ukraini-cvert-stolitta.html>.

самому існуванню держави та безпеці її громадян. Провідними напрямками діяльності Служби безпеки України стали захист суверенітету Української держави та її безпеки, конституційного ладу як основи правової системи держави, захист територіальної цілісності України та збереження її оборонного потенціалу³⁹.

Сьогодні Служба безпеки України є одним із найважливіших та центральних спеціальних суб'єктів сектору безпеки й оборони України.

У межах своєї компетенції Служба безпеки України захищає державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, науково-технічний і оборонний потенціал України, основи конституційного ладу та національні інтереси України від розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечує охорону державної таємниці. Служба безпеки України запобігає, виявляє, припиняє та розкриває кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства, запобігає тероризму та іншим протиправним діям, які безпосередньо створюють загрозу національним інтересам України⁴⁰.

Правовий статус Служби безпеки України на сучасному етапі

Основи правового статусу Служби безпеки України утворюють Конституція України, Закон України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. та Закон України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. Окремі питання правового статусу Служби безпеки України визначено в Законі України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 р., Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 р., Законі України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 р., Законі України “Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 р., Законі України

³⁹ Копотун І., Коропатнік І. Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ: Видавничий дім “Професіонал”, 2022. С. 4.

⁴⁰ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Ст. 2. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

“Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 р. тощо.

Попри ту принципову роль, яку Служба безпеки України відіграє в системі забезпечення національної безпеки України, в Основному Законі України відсутні розгорнуті положення про статус цього органу. У тексті Конституції України наявні лише розрізнені норми, які встановлюють порядок призначення Голови Служби безпеки України (п. 12⁻¹ ст. 85), повноваження Верховної Ради України затверджувати загальну структуру, чисельність, визначати функції Служби безпеки України (п. 22 ст. 85), повноваження Президента України вносити до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ст. 106) та норма про те, що Голова Служби безпеки України входить до складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою (ч. 5 ст. 107). Очевидно, що таке вкрай фрагментарне й опосередковане визначення правового статусу Служби безпеки України не відповідає її реальній ролі і значенню у структурі механізму Української держави.

У спеціальному акті – Законі України “Про Службу безпеки України” визначено поняття Служби безпеки України, її завдання, засади діяльності, систему, організацію діяльності Служби безпеки України, питання кадрового забезпечення Служби безпеки України та основи правового статусу її співробітників, повноваження та права Служби безпеки України, питання контролю і нагляду за діяльністю Служби безпеки України та деякі інші питання⁴¹.

Закон України “Про національну безпеку України” визначає функції Служби безпеки України та регламентує деякі інші питання її правового статусу⁴².

⁴¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁴² Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

У Законі України “Про контррозвідальну діяльність” визначена провідна роль Служба безпеки України у сфері контррозвідальної діяльності” (ч. 1 ст. 5); функції і повноваження органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідальну діяльність (ст. 7); роль Центрального управління Служби безпеки України в Організації та координації контррозвідальної діяльності (ст. 8); встановлено обов’язок правоохоронних та інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій України, незалежно від форми власності, сприяти органам і підрозділам Служби безпеки України у проведенні контррозвідальної діяльності в інтересах забезпечення державної безпеки (ч. 5 ст. 5) тощо⁴³.

У Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативні підрозділи Служби безпеки України (Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки) визначені суб’єктами, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукову діяльність (ст. 5)⁴⁴. Ця діяльність передбачає збір, аналіз й оброблення інформації, що стосується діяльності осіб та груп, які можуть загрожувати національній безпеці, розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також виявлення та припинення злочинних діянь, спрямованих проти безпеки громадян, суспільства і держави.

У Законі України “Про державну таємницю” закріплено право Служби безпеки України як спеціально уповноваженого державного органу у сфері забезпечення охорони державної таємниці контролювати стан охорони державної таємниці в усіх державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, а також у зв’язку з виконанням цих повноважень одержувати безоплатно від них інформацію з

⁴³ Про контррозвідальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁴⁴ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

питань забезпечення охорони державної таємниці. Висновки Служби безпеки України, викладені в актах офіційних перевірок за результатами контролю стану охорони державної таємниці, є обов'язковими для виконання посадовими особами підприємств, установ та організацій незалежно від їх форм власності (ч. 6 ст. 37).

Служба безпеки України забезпечує захист і збереження інформації, яка має значення для національної безпеки та інтересів держави. Вона встановлює процедури і вимоги щодо класифікації, зберігання, обміну та використання державної таємниці з метою запобігання її неправомірному розголошенню або використанню. Служба безпеки України здійснює контроль за дотриманням вимог щодо державної таємниці та здійснює відповідні заходи зі збереження цілісності та конфіденційності інформації⁴⁵.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, Служба безпеки України є “головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю”⁴⁶. Служба безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема міжнародної; збирає інформацію про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій; провадить збір упереджувальної інформації у разі загрози вчинення терористичного акту або при проведенні антитерористичної операції оперативно-технічні пошукові заходи у системах і каналах електронних комунікацій, які можуть використовувати терористи; забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію і проведення антитерористичних заходів, координує діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом; здійснює досудове

⁴⁵ Степановський В. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”*. С. 300. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/56.pdf/>.

⁴⁶ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із терористичною діяльністю; ініціює питання накладення на невизначений строк арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму, знімає арешт із таких активів та надає доступ до них; забезпечує у взаємодії з розвідувальними органами України безпеку від терористичних посягань установ України за межами її території, їх співробітників та членів їхніх сімей; надає рекомендації, пропозиції, застереження та приписи іншим суб'єктам боротьби з тероризмом із питань боротьби з тероризмом, які є обов'язковими для врахування та виконання. Служба безпеки України спільно з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, через свої територіальні органи (у разі їх утворення) здійснюють антитерористичну підготовку населення та науково-методологічне забезпечення антитерористичної діяльності з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту (ч. 1 ст. 5)⁴⁷.

Важливими аспектами боротьби Служби безпеки України з тероризмом є виявлення і усунення причин та умов, що можуть сприяти виникненню тероризму; захист людини, громадянина, суспільства та держави від терористичних загроз; виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім терористичним загрозам безпеці України; зведення до мінімуму суспільно небезпечних наслідків терористичних актів; налагодження ефективної взаємодії між уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з громадськістю для протидії тероризму; організація міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом; припинення терористичних дій проти України з боку іноземних спецслужб та організацій, окремих осіб та їхніх груп⁴⁸.

Завдяки зусиллям Служби безпеки України в Україні, за винятком її окупованих територій, не було масштабних та серйозних проявів тероризму⁴⁹.

⁴⁷ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

⁴⁸ Каглинський О. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 73.

⁴⁹ Фурман І. Завдання Служби безпеки України у сфері запобігання тероризму. *Адміністративне право та адміністративна діяльність*. 2012. № 6. С. 124.

У ч. 3 ст. 5 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” встановлено, що до суб’єктів владних повноважень, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать органи Служби безпеки України⁵⁰.

2.2. Система Служби безпеки України та її організація її діяльності. Департамент контррозвідки Служби безпеки України

Відповідно до Закону України “Про Службу безпеки України”, Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку⁵¹.

Відповідно до Закону України “Про Службу безпеки України”, діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації⁵².

Організаційна побудова Служби безпеки України – це система її органів, через які Служба безпеки України виконує покладені на неї завдання. Фактично, система Служби безпеки України – це сукупність організаційно-структурних ланок, кожна з яких вирішує визначене для неї коло завдань і наділена відповідною компетенцією⁵³.

Систему Служби безпеки України складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової

⁵⁰ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

⁵¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ. Ст. 1. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁵² Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ. Ст. 3. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁵³ Грек М. Завдання Служби безпеки України як правоохоронного органу. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 240-247.

контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади Служби безпеки України⁵⁴.

Організаційну структуру Служби безпеки України визначає Президент України.

Для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при Службі безпеки України функціонує Антитерористичний центр. Положення про Антитерористичний центр при Службі безпеки України затверджує Президент України за поданням Кабінету Міністрів України.

Служба безпеки України підпорядкована Президентові України та підконтрольна Верховній Раді України.

Центральне управління Служби безпеки України відповідає за стан державної безпеки, координує і контролює діяльність інших органів Служби безпеки України. До його складу входять апарат Голови Служби безпеки України та функціональні підрозділи: контррозвідки, військової контррозвідки, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, захисту національної державності, інформаційно-аналітичний, оперативно-технічний, оперативного документування, слідчий, зв'язку, по роботі з особовим складом, адміністративно-господарський, фінансовий, військово-медичний та інші згідно з організаційною структурою Служби безпеки України.

Центральне управління Служби безпеки України видає положення, накази, розпорядження, інструкції, дає вказівки, обов'язкові для виконання в системі Служби безпеки України. У межах своєї компетенції Центральне управління Служби безпеки України вносить Президенту України пропозиції про видання актів із питань збереження державної таємниці, обов'язкових для виконання органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями і громадянами.

З метою ефективного виконання своїх завдань Службою безпеки України створені її регіональні органи: обласні управління Служби безпеки України, їх

⁵⁴ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Ст. 9. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

міжрайонні, районні та міські підрозділи, розміщення і територіальна компетенція яких можуть не збігатися з адміністративно-територіальним поділом України.

В інтересах державної безпеки органи і підрозділи Служби безпеки України можуть створюватися на окремих державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях.

У своїй оперативно-службовій діяльності регіональні органи Служби безпеки України незалежні від органів місцевої державної адміністрації та місцевого самоврядування, посадових осіб, партій і рухів.

У структурі Служби безпеки України створюються органи військової контррозвідки для контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України і Державної прикордонної служби України та інших військових формувань, дислокованих на території України.

Службу безпеки України очолює Голова Служби безпеки України, якого призначає на посаду та звільняє з посади Верховна Рада України за поданням Президента України (п. 12⁻¹ ст. 85 Конституції України). Голова Служби безпеки України за посадою входить до складу Ради національної безпеки і оборони України. Голова Служби безпеки України щорічно подає Верховній Раді України звіт про діяльність Служби безпеки України. Голова Служби безпеки України має заступників, яких призначає на посади за його поданням та звільняє з посад Президент України.

Начальників підрозділів Центрального управління Служби безпеки України: контррозвідки, військової контррозвідки, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, захисту національної державності, інформаційно-аналітичного, оперативно-технічного, оперативного документування, слідчого, по роботі з особовим складом, інших підрозділів, визначених Президентом України, а також начальників регіональних органів – обласних управлінь Служби безпеки України призначає на посади за поданням Голови Служби безпеки України та звільняє з посад Президент України.

Департамент контррозвідки Служби безпеки України

У ч. 1 ст. 5 Закону України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 р. Службу безпеки України визначено “спеціально уповноваженим

органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності”⁵⁵. Законом передбачено, що контррозвідувальні заходи, крім Служби безпеки України, можуть також здійснювати “розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України “Про оперативно-розшукову діяльність” та “Про розвідку” надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність”⁵⁶. З огляду на те, що здійснення контррозвідувальних заходів іншими суб’єктами, крім визначених Законом України “Про контррозвідувальну діяльність”, заборонено, Служба безпеки України відіграє виняткову роль у сфері контррозвідувальної діяльності. Така функціональна спеціалізація Служби безпеки України обумовила створення у системі її органів Департаменту контррозвідки Служби безпеки України.

Департамент контррозвідки Служби безпеки України – функціональний підрозділ Центрального управління Служби безпеки України, який протидіє розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України. Діяльність Департаменту контррозвідки Служби безпеки України зосереджена на проведенні скоординованих і політично вивірених заходів протидії розвідувальним (на шкоду інтересам України) спрямуванням іноземних спецслужб⁵⁷. Правовою основою діяльності Департаменту є Закон України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 р.

Мета і завдання Департаменту контррозвідки Служби безпеки України

Відповідно до Закону України “Про контррозвідувальну діяльність”, контррозвідувальна діяльність – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів,

⁵⁵ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁵⁶ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁵⁷ Вронська Т. На сторожі незалежності держави: 10 років Службі безпеки. К.: Служба безпеки України, 2002. С. 10.

спрямованих на своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України (ст. 1)⁵⁸.

Метою такої діяльності є своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси та державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення (ст. 2)⁵⁹.

Завдання контррозвідувальної діяльності є:

- добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України;
- протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України;
- розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян (ст. 2)⁶⁰.

На основі Головного управління контррозвідки Служби безпеки України указом Президента України Л. Кучми від 28 січня 1998 р. організовано Департамент контррозвідки із завданнями: виявлення, запобігання, припинення та розкриття спроб іноземних спецслужб впливати на розвиток ситуації в Україні в інтересах своїх держав; недопущення втягування громадян України у протиправну діяльність на шкоду інтересам держави; контррозвідувальний захист Збройних Сил

⁵⁸ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁵⁹ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁶⁰ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

та інших військових формувань України від спроб агентурного проникнення до органів військового управління та державних секретів у військовій сфері.

Департамент складається з:

- керівництва;
- управлінь (головних управлінь);
- головних відділів при обласних управліннях Служби безпеки України (у Головному управлінні Служби безпеки України у м. Києві та Київській області – управління);
- секторів при міжрайонних відділах.

До складу Департаменту контррозвідки входять підрозділи з контррозвідувального пошуку, контррозвідувальних операцій, захисту органів влади та управління, контррозвідувального захисту транспортної, енергетичної інфраструктури тощо.

Підстави для проведення контррозвідувальної діяльності Департаментом контррозвідки Служби безпеки України

Підставами для проведення контррозвідувальної діяльності є:

1) наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою спеціальних форм, методів і засобів, про:

здійснення розвідувальної діяльності проти України спеціальними службами іноземних держав, а також організаціями, окремими групами і особами;

посягання на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України;

терористичні посягання чи терористичну діяльність, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

2) виконання визначених законом завдань щодо:

контррозвідувального забезпечення економічного, інформаційного, науково-технічного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів та їх об'єктів, національної системи зв'язку, Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження;

контррозвідувального забезпечення закордонних дипломатичних установ України, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у державі перебування, відряджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю, а також охорони державної таємниці в цих установах;

контррозвідувального захисту органів державної влади, правоохоронних і розвідувальних органів, охорони державної таємниці;

захисту посольств і представництв іноземних держав в Україні та їх співробітників від терористичних посягань;

вивчення і перевірки осіб, які оформлюються для допуску до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках чи залучених до конфіденційного співробітництва;

забезпечення власної безпеки, зокрема співробітників органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, членів їх сімей та осіб, які допомагають і сприяють у здійсненні контррозвідувальної діяльності;

інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади щодо загроз державній безпеці України;

3) потреба виявлення технічними засобами і припинення роботи радіоелектронних та інших пристроїв, функціонування яких створює загрози державній безпеці України чи передумови до витоку інформації з обмеженим доступом, а також радіовипромінювань радіоелектронних засобів, що використовуються у протиправних цілях.

Підставами для проведення контррозвідувальних заходів підрозділами забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управлінням державної охорони України є виконання визначених законом завдань щодо забезпечення охорони (захисту) державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона.

Інформація про підстави проведення контррозвідувальної діяльності Департаментом контррозвідки Служби безпеки України може міститися у заявах і повідомленнях громадян, осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, посадових та службових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації;

у матеріалах органів досудового розслідування та суду; у запитах, інформаціях та матеріалах спеціальних служб і правоохоронних органів іноземних держав, міжнародних установ і організацій; матеріалах правоохоронних органів та інших органів державної влади України щодо загроз державній безпеці України, матеріалах Служби безпеки України щодо організації, здійснення, форм і методів терористичної, розвідувальної та іншої діяльності на шкоду державній безпеці України; у запитах визначених Кабінетом Міністрів України органів державної влади, установ та організацій щодо надання допуску особам до державної таємниці і роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках (ст. 6)⁶¹.

2.3. Компетенція Служби безпеки України

Функції, завдання та повноваження Служби безпеки України

Функції Служби безпеки України визначено в Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., тоді як у спеціальному законі про статус Служби безпеки України – Законі України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. – застосовано інший підхід і визначено лише завдання та повноваження Служби безпеки України. У цьому – очевидна вада Закону України “Про Службу безпеки України”. Невизначеність функцій органу державної влади провокує розростання його повноважень. Водночас повноваження органу державної влади забезпечують реалізацію його функцій⁶². Функції Служби безпеки України відображають її соціальне призначення, роль і місце в системі сил безпеки⁶³. Оскільки повноваження Служби безпеки України похідні від її функцій, важливо, щоб Закон України “Про Службу безпеки України” цілісно визначав компетенцію Служби безпеки України засобом закріплення і її функцій, і повноважень.

⁶¹ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

⁶² Шаповал В. Конституція і виконавча влада. К.: Юрінком Інтер, 2004. С. 63.

⁶³ Пономаренко Г. Функції та повноваження СБУ щодо забезпечення національної безпеки від внутрішніх загроз. *Право і Безпека*. 2007. Т. 6. № 2. С. 81.

Вбачається, що функції Служби безпеки України, схоже до функцій Ради національної безпеки і оборони, важливо закріпити безпосередньо в Конституції України. Це мінімізувало б вплив на їхній зміст ситуативних політичних чинників.

Відповідно до ст. 19 Закону України “Про національну безпеку України”, функціями Служби безпеки України є протидія розвідувально-підривній діяльності проти України, боротьба з тероризмом, контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об’єктів критичної інфраструктури, охорона державної таємниці⁶⁴. Ці функції вказують на стратегічне значення Служби безпеки України для забезпечення національної безпеки та обороноздатності України. Вона відповідає за виявлення, запобігання та протидію загрозам національній безпеці у визначених законом сферах.

“Титульною”, тобто такою, що відображає саму природу Служби безпеки України функцією є **контррозвідувальна діяльність**. Ця функція охоплює широкий спектр заходів та операцій, спрямованих на протидію розвідувальній, розвідувально-підривній та іншій протиправній діяльності спецслужб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб, яка створює загрозу національній безпеці України. Контррозвідка також передбачає проведення спільно зі Службою зовнішньої розвідки України розвідувальних заходів, що забезпечують контррозвідувальну діяльність.

Контррозвідувальна діяльність Служби безпеки України спрямована на захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України. Ця функція передбачає виявлення та припинення діяльності агентів ворожих спецслужб, протидію спробам шпигунства та проникнення агентів ворожих спецслужб в органи державної влади України, протидію

⁶⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

проявам сепаратизму та національної чи релігійної ворожнечі, які становлять загрозу національній безпеці України, протидію терористичній діяльності, запобігання та припинення актів тероризму, які можуть загрожувати національній безпеці України. В умовах війни та активної підривної діяльності російських спецслужб функція контррозвідувального захисту набуває винятково важливого значення. Російське військово-політичне керівництво, вдаючись до різноманітних тактичних заходів, постійно намагається підірвати конституційний лад України⁶⁵. Вдосконаленню й посиленню ефективності контррозвідувальної діяльності Служби безпеки України сприяє вивчення нею відповідного досвіду спецслужб провідних країн світу⁶⁶.

Елементами контррозвідувального захисту, який здійснює Служба безпеки України, є її інформаційно-аналітична діяльність та оперативно-технічні заходи, спрямовані на виявлення й ліквідацію загроз національній безпеці України. В умовах сучасного інформаційного суспільства інформаційна війна стала важливим інструментом завдання поразки противнику та захисту національних інтересів. Нині, коли загрози національній безпеці України стали різноманітними, а в частині й малопомітними, збір та аналіз інформації іноді має вирішальне значення для виявлення та ефективної протидії їм. Служба безпеки України відіграє провідну роль у процесі виявлення та протидії прихованим загрозам національній безпеці України. Застосовуючи сучасні технології та методи аналізу, Служба безпеки України повинна вчасно виявляти та ліквідовувати загрози національній безпеці, які мають неочевидний характер. Служба безпеки України також здійснює оперативно-технічні заходи контролю щодо каналів телекомунікаційних мереж та поштового зв'язку, а також радіо-контррозвідувальні заходи. Такі заходи спрямовані на отримання й подальший аналіз інформації про можливі загрози національній безпеці України.

⁶⁵ Офіційний сайт Служби безпеки України: Захист національної державності. URL : <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>.

⁶⁶ Белов О., Анікін Д., Власюк О. Біла книга 2008. Служба безпеки України. К.: Інститут оперативної діяльності та державної безпеки, 2009. С. 9-10.

Іманентна складова частина національної безпеки держави – її економічна безпека, оскільки без економічної безпеки неможливе ні збереження суверенітету держави, ні забезпечення її стабільного розвитку. Тому важлива функція Служба безпеки України – **захист економічного, науково-технічного та оборонного потенціалів України, а також стратегічно важливих галузей її економіки**, таких як енергетична, фінансово-банківська, оборонно-промислова, транспортна тощо. У межах цієї функції Служба безпеки України проводить контррозвідувальні заходи з метою виявлення, припинення та розкриття протиправної діяльності, що посягає на економічну безпеку України⁶⁷.

Нині Україна зіткнулася з безпрецедентними загрозами її економічній безпеці. Засобом систематичним масованих ударів з повітря по об'єктах критичної інфраструктури, насамперед енергетики Росія намагається виснажити економіку України, зруйнувати її енергетичну систему, тим самим підірвати суспільно-політичну стабільність у країні, ослабити українську державу та захопити ще більше її території. Служба безпеки України, разом з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони країни, повинна протидіяти спробам Росії завдати критичних втрат економіці України. При цьому провідним завданням Служби безпеки України в забезпеченні економічної безпеки України є виявлення та нейтралізація протиправної діяльності безпосередньо в економічній сфері. Діяльність Служби безпеки України, пов'язана із захистом економічної безпеки України, має принципове значення для збереження її економічного потенціалу та забезпечення стійкості її економіки в умовах безпрецедентних внутрішніх та зовнішніх викликів⁶⁸.

Важливим елементом контррозвідувального захисту економічного потенціалу України є захист Службою безпеки України фінансової системи

⁶⁷ Кондрашова Н. Правове регулювання виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 99-103.

⁶⁸ Кондрашова Н. Актуальні питання виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці держави. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 23 трав. 2019 р. / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2019. Вип. 10. С. 277-278.*

держави. Захист фінансової системи держави Служба безпеки України забезпечує шляхом виявлення, уникнення та запобігання загрозам фінансовій системі України; шляхом виявлення та ідентифікації осіб, діяльність яких загрожує фінансовій системі України, припинення їхньої протиправної діяльності; шляхом збору інформації про діяльність, яка загрожує фінансовій системі України⁶⁹.

У межах функції контррозвідального захисту Служба безпеки України здійснює захист інформаційного та, зокрема, кіберпростору. Значення цієї функції обумовлює кілька чинників. Зростання рівня кіберзагроз відображає нову реальність сучасного світу. Величезний обсяг інформації, яку зберігають і з якою здійснюють різноманітні операції електронні системи, створює унікальні умови для кіберзлочинів. Атаки на інформаційні системи можуть завдати серйозної шкоди не лише окремим особам, приватним компаніям, державним установам, а й спричинити порушення у функціонуванні об'єктів критичної інфраструктури такого рівня, що створює загрозу національній безпеці держави.

Інформаційні системи є важливим інструментом впливу на суспільство. Їх використання з метою розповсюдження дезінформації, кібершпигунства та маніпуляції громадською думкою можуть завдати суттєвої шкоди національній безпеці держави. Саме тому Служба безпеки України забезпечує контррозвідальний захист інформаційної та кібернетичної безпеки держави, зосереджуючи свої зусилля на таких завданнях, як боротьба з кібертероризмом і кібершпигунством; розслідування кіберінцидентів та кібератак на державні електронні інформаційні ресурси; протидія проведенню ворожих спеціальних інформаційних операцій⁷⁰. За умов війни контррозвідальний захист інформаційної та кібернетичної безпеки держави набуває виняткового значення, оскільки ворог постійно здійснює кібератаки для покращення результатів на полі

⁶⁹ Рєзнік О. Роль Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави. *Національний юридичний журнал: Теорія та практика*. 2016. № 5 (21). С. 78.

⁷⁰ Офіційний сайт Служби безпеки України: Охорона державної таємниці. URL : https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi_

бою. Російські спецслужби поєднують кібератаки з інформаційно-психологічними операціями, покликаними дискредитувати в очах міжнародної спільноти внутрішню та зовнішню політику України та спровокувати розкол українського суспільства. Служба безпеки України активно протистоїть цим загрозам, блокуючи ворожу діяльність в інформаційному просторі та викриваючи її організаторів⁷¹.

Боротьба з тероризмом – ще одна з функцій Служби безпеки України. Ця функція передбачає запобігання, виявлення та припинення терористичних актів та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу національним інтересам України. У межах функції боротьби з тероризмом Служба безпеки України разом зі Службою зовнішньою розвідки здійснює заходи, пов'язані із захистом дипломатичних та інших представництв іноземних держав в Україні та українських дипломатичних місій і консульських установ за межами України від можливих терористичних посягань.

Служба безпеки України здійснює також **функцію захисту державної таємниці**. Ця функція набуває особливої актуальності в умовах війни. Служба безпеки України забезпечує захист секретної інформації, що стосується таких сфер національної безпеки, як державна безпека, оборона, економічна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо. Особливим об'єктом захисту з боку Служби безпеки України є відомості про підприємства оборонно-промислового комплексу України, новітні види зброї та будь-яка інша інформація, що має стратегічне значення для національної безпеки України. Служба безпеки України повинна вчасно виявляти та усувати можливі загрози, які можуть спричинити розголошення або втрату секретної інформації⁷².

Законодавчо встановлені функції Служби безпеки України зумовлюють систему її повноважень, які визначають роль Служби безпеки України в системі

⁷¹ Офіційний сайт Служби безпеки України: Охорона державної таємниці. URL : https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi_

⁷² Офіційний сайт СБУ: Охорона державної таємниці. URL : https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi_

забезпечення національної безпеки і є, по суті, конкретними нормативними засобами реалізації її функцій. Згідно із Законом України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р., Служба безпеки України зобов’язана:

- здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем, пов’язаних із національною безпекою України;

- здійснювати заходи контррозвідального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов’язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном;

- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких належить до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв’язку з вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

- здійснювати контррозвідальні заходи з метою запобігання, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідально-підривної діяльності проти України;

- забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань із боку окремих осіб та їх об’єднань;

- здійснювати контррозвідальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв’язку, а також важливих об’єктів інших галузей господарства;

- брати участь у розробленні і здійсненні заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти підприємствам,

установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди національним інтересам України;

- здійснювати профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;
- забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного органу державної влади чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб;

- сприяти Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України;

- сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій;

- подавати наявними силами і засобами, зокрема технічними, допомогу органам Національної поліції, іншим правоохоронним органам у боротьбі з вчиненням кримінальних правопорушень;

- брати участь у розробленні заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, прикордонного режиму і митних правил, ухвалювати рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особі без громадянства, про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, про примусове повернення іноземця або особи без громадянства у країну походження або третю країну;

- проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності Служби безпеки України;

- виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави;

– брати участь у розробленні та здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт;

– забезпечувати внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та підтримання таких відомостей в актуальному стані;

– здійснювати функцію технічного регулювання у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації;

– здійснювати за участю Міністерства закордонних справ України міжнародне співробітництво щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН та до іноземних держав про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних переліків та розгляду запитів іноземних держав про включення (виключення) до (з) переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції⁷³.

Контроль за діяльністю Служби безпеки України

Виконуючи широкий спектр завдань, спрямованих на захист національної безпеки, Служба безпеки України у своїй діяльності повинна дотримуватися принципів правової держави та прав і свобод людини⁷⁴. Це зумовлює потребу постійного й ефективного контролю за діяльністю Служби безпеки України.

У Розділі VI Закону України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. (ст. 25, 26) визначено коло суб'єктів – органів державної влади України, які здійснюють контроль за діяльністю Служби безпеки України загалом чи її

⁷³ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Ст. 24. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁷⁴ Манжула А., Сокурєнко О. Права людини і національна безпека як об'єкт правового захисту в контексті діяльності Служби безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 228.

окремими аспектами⁷⁵. Постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснює Верховна Рада України. Голова Служби безпеки України щорічно, до 1 лютого, подає Верховній Раді України звіт про діяльність Служби безпеки України. Контроль за діяльністю Служби безпеки України здійснює також Президент України та уповноважені ним органи державної влади.

Постійний контроль за дотриманням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України, а також контроль за відповідністю виданих Службою безпеки України положень, наказів, розпоряджень, інструкцій і вказівок Конституції і законам України здійснюють спеціально призначені Президентом України посадові особи. Повноваження цих посадових осіб та правові гарантії їх діяльності визначає Положення, яке затверджує Президент України.

Служба безпеки України регулярно в порядку, визначеному Президентом України, інформує Президента України, членів Ради національної безпеки України і посадових осіб, спеціально призначених Президентом України, з основних питань своєї діяльності, про випадки порушення законодавства, а також на їх вимогу подає інші необхідні відомості.

Голова Служби безпеки України щорічно подає Президенту України письмовий звіт про діяльність Служби безпеки України.

Голова Служби безпеки України персонально відповідальний за своєчасність, об'єктивність і повноту поданої інформації.

Нагляд за додержанням законів підрозділами Служби безпеки України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні

⁷⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, здійснює прокурор.

Цивільний контроль над Службою безпеки України в законодавстві України регламентовано вкрай фрагментарно. У п. 33 ст. 85 Конституції України закріплено право Верховної Ради України здійснювати парламентський контроль у межах, визначених Конституцією та законами України⁷⁶. Відповідно до ч. 1 ст. 31 Закону України “Про Службу безпеки України”, постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснює Верховна Рада України⁷⁷. У Верховній Раді України чинного (IX) скликання функцію демократичного цивільного контролю над суб'єктами сил безпеки та сил оборони покладено на Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки⁷⁸. Голова Служби безпеки регулярно інформує Верховну Раду України і Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки про стан державної безпеки, дотримання чинного законодавства, забезпечення прав і свобод громадян та з інших питань⁷⁹. Згідно з ч. 2 ст. 31 Закону України “Про Службу безпеки України”, Голова Служби безпеки України щорічно, до 1 лютого, подає Верховній Раді України звіт про діяльність Служби безпеки України⁸⁰.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, контроль за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю і витрачанням коштів, які

⁷⁶ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁷⁷ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁷⁸ Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. Ст. 147.

⁷⁹ Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. С. 141.

⁸⁰ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

виділяються на ці цілі, здійснює Верховна Рада України безпосередньо, а також Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією⁸¹.

Контроль за використанням бюджетних коштів, виділених Службі безпеки України, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України “Про Рахункову палату” від 2 липня 2015 р. покладено на Рахункову палату Верховної Ради України⁸², а контроль за додержанням прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” від 23 грудня 1997 р., здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини⁸³.

Контроль Президента України за діяльністю Служби безпеки України спрямований насамперед на посилення ефективності виконання Службою безпеки України своїх функцій, дотримання прав та свобод людини і громадянина в ході контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, а також на формування її кадрового складу⁸⁴.

Для забезпечення Президента України необхідною інформацією Служби безпеки України регулярно, у визначеному Президентом України порядку, інформує його та членів Ради національної безпеки і оборони України з основних питань своєї діяльності, а також про випадки порушення законодавства і, на їх вимогу, подає інші необхідні відомості. Крім цього, Голова Служби безпеки

⁸¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю України : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

⁸² Про Рахункову палату : Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

⁸³ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

⁸⁴ Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. С. 142.

України щорічно подає Президенту України письмовий звіт про діяльність Служби безпеки України⁸⁵.

Значення контролю, який Президент України здійснює щодо Служби безпеки України, відображає створення інституту Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України. Посада Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України була запроваджена 22 жовтня 1998 р. Указом Президента України “Про контроль за діяльністю Служби безпеки України”⁸⁶. Цим же Указом було затверджено Положення “Про здійснення постійного контролю Президента України за діяльністю Служби безпеки України”⁸⁷.

Повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України визначені Указом Президента України “Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України”. Відповідно до ч. 1 цього Указу, Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України здійснює “постійний контроль за дотриманням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України, а також контроль за відповідністю виданих Службою безпеки України положень, наказів, розпоряджень, інструкцій і вказівок Конституції і законам України”⁸⁸.

⁸⁵ Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. С. 142.

⁸⁶ Про контроль за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України 22 жовтня 1998 р. № 1172/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 43. Ст. 1587.

⁸⁷ Про здійснення постійного контролю Президента України за діяльністю Служби безпеки України : Положення, затвержене Указом Президента України 22 жовтня 1998 р. / Про контроль за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України від 22 жовтня 1998 р. № 1172/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 43. Ст. 1587.

⁸⁸ Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

Повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України конкретизовано в Положенні “Про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України та гарантії його діяльності”. У Положенні встановлено, що Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України з питань контролю відповідно до покладених на нього завдань здійснює контроль за додержанням органами і підрозділами Служби безпеки України конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці; вивчає положення, накази, розпорядження, інструкції і вказівки Служби безпеки України з метою визначення їх відповідності Конституції і законам України; розглядає за дорученням Президента України звернення громадян щодо порушення їхніх конституційних прав і свобод, інших порушень у діяльності Служби безпеки України, а також зауваження і пропозиції щодо її діяльності; розглядає інформацію з основних питань діяльності Служби безпеки України, випадки порушення законодавства та вносить за результатами розгляду в установленому порядку відповідні пропозиції; одержує в разі потреби від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади експертні оцінки з окремих питань; розробляє та подає Президентові України пропозиції щодо здійснення заходів, спрямованих на забезпечення додержання конституційних прав громадян і вимог законодавства в оперативно-розшуковій, контррозвідувальній діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України; готує та подає Президентові України доповіді про результати своєї роботи; надає Службі безпеки України рекомендації, узагальнення, довідки про нормотворчу роботу і забезпечення законності в оперативно-службовій діяльності; бере участь у попередньому розгляді пропозицій щодо утворення, ліквідації та реорганізації органів і підрозділів Служби безпеки України, проєктів актів Президента України з питань діяльності Служби безпеки України та подань про призначення Президентом України на посади та звільнення з посад посадових осіб зазначених органів і підрозділів; виконує за дорученням Президента України

інші функції з метою забезпечення постійного контролю Президента України за діяльністю Служби безпеки України⁸⁹.

Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України має право одержувати безперешкодно від Служби безпеки України положення, накази, розпорядження, інструкції, інші матеріали (зокрема щодо здійснення міжнародного співробітництва), необхідні для виконання покладених на нього завдань та здійснення повноважень; запитувати та одержувати в установленому порядку інформацію, документи і матеріали від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій з питань діяльності Служби безпеки України, необхідні для виконання покладених на нього завдань та здійснення повноважень; бути присутнім на засіданнях колегії Служби безпеки України, радах при начальниках її регіональних органів; брати участь у комплексних інспекторських та тематичних перевірках у системі Служби безпеки України, знайомитися з результатами таких перевірок; знайомитися з матеріалами перевірок органами прокуратури стану додержання і застосування законів Службою безпеки України; входити безперешкодно під час здійснення службових обов'язків у службові приміщення органів Служби безпеки України, її підрозділів, регіональних органів; залучати за погодженням із Головою Служби безпеки України або його заступниками співробітників Служби безпеки України до проведення заходів контролю; подавати в установленому порядку пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів Служби безпеки України; ініціювати підготовку проєктів актів Президента України з питань діяльності Служби безпеки України; отримувати пояснення посадових осіб Служби безпеки України щодо прийнятих ними рішень, вчинених дій; використовувати в установленому порядку державні, в тому числі урядові, системи зв'язку і телекомунікації, мережі спеціального зв'язку та інші технічні засоби⁹⁰.

⁸⁹ Про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України та гарантії його діяльності: Положення, затвержене Указом Президента України від 22 жовтня 1998 р. / Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України”: Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

⁹⁰ Про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України та гарантії його діяльності: Положення, затвержене Указом

Відповідно до Положення, Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України під час виконання своїх повноважень взаємодіє з відповідними комітетами і комісіями Верховної Ради України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Секретаріатом Кабінету Міністрів України, Апаратом Ради національної безпеки і оборони України, Громадською радою при Службі безпеки України та правозахисними об'єднаннями⁹¹.

Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України призначає на посаду і звільняє з посади Президент України. Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України підпорядковується Президенту України.

Законодавство України також передбачає можливість здійснення судового контролю за діяльністю Служби безпеки України. Такий контроль насамперед полягає в розгляді наявних у Служби безпеки України матеріалів, зокрема тих, що містять державну таємницю, поданих оперативними підрозділами Служби безпеки України для отримання дозволів на проведення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням конституційних прав людини і громадянина⁹². Відповідно до ч. 5 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 р., окремі обмеження прав та свобод особи і юридичних осіб, які застосовуються під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, запобігання чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод

Президента України від 22 жовтня 1998 р. / Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України”: Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

⁹¹ Про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України та гарантії його діяльності: Положення, затвержене Указом Президента України від 22 жовтня 1998 р. / Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України”: Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

⁹² Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика: навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. С. 142.

інших осіб, безпеки суспільства⁹³. Згідно з ч. 10 ст. 9 Закону, громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії⁹⁴.

Суди також розглядають справи про злочини чи інші правопорушення, скоєні співробітниками органів та підрозділів Служби безпеки України, а також заяви і звернення громадян із цих та інших питань.

Потрібен постійний нагляд за діяльністю Служби безпеки України. Головним елементом контролю за діяльністю Служби безпеки України, з огляду на те, що він пов'язаний з інформацією з обмеженим доступом, повинен бути парламентський контроль. Своєю чергою, структурним осердям цього контролю має бути спеціальний комітет Верховної Ради України, створення якого передбачено ст. 6 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р.⁹⁵.

Парламентський контроль може бути ефективним, якщо він передбачатиме можливість ініціювати звільнення Голови Служби безпеки України та інших керівних посадових осіб у разі встановлення Верховною Радою України необхідних підстав для звільнення. Елементами парламентського контролю за діяльністю Служби безпеки України повинні бути звіти відповідних посадових осіб Служби безпеки України, залучення експертів для отримання пояснень та оцінки діяльності відомства⁹⁶.

Висновки до розділу 2

Попри принципову роль, яку Служба безпеки України відіграє в системі забезпечення національної безпеки України, в Основному Законі України відсутні

⁹³ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

⁹⁴ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

⁹⁵ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁹⁶ Цокур В. Як слід реформувати СБУ. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/09/29/7268104/>.

розгорнуті положення про статус цього органу. Це не відповідає реальній ролі і значенню Служби безпеки України у структурі державного механізму.

Очевидною вадою Закону України “Про Службу безпеки України” є закріплення у ньому лише завдань та повноважень Служби безпеки України і відсутність у ньому положень про її функції. Функції Служби безпеки України зумовлюють систему її повноважень, які визначають роль Служби безпеки України в забезпеченні національної безпеки є, по суті, конкретними нормативними засобами реалізації її функцій. важливо, щоб Закон України “Про Службу безпеки України” цілісно визначав компетенцію Служби безпеки України засобом закріплення і її функцій, і повноважень.

Принциповим моментом внутрішньої організації Служби безпеки України є побудова її оптимальної структури, адаптованої до завдань та функцій спецслужби. Іншим важливим моментом внутрішньої організації Служби безпеки України є система її керівництва. Успішна діяльність Служби безпеки України значною мірою залежить від системи її керівництва, елементами якої є Голова Служби безпеки України, його заступники та керівники структурних підрозділів й обласних управлінь.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ТЛІ ПОТОЧНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

3.1. Актуальні питання розвитку Служби безпеки України як спецслужби

Служба безпеки України, спадкоємиця колишнього радянського Комітету державної безпеки, продовжує виконувати правоохоронні функції, залишається мілітаризованою системою з обмеженим внутрішнім і зовнішнім контролем, що стає передумовою зловживань та порушень прав людини⁹⁷.

Думка про те, що законодавство, яке регулює діяльність Служби безпеки України, потрібно привести у відповідність до євроатлантичних стандартів, очевидно безспірна. Визначальним завданням перегляду правового статусу Служби безпеки України є уточнення її місця і ролі в системі забезпечення національної безпеки України⁹⁸. Перед Службою безпеки України постали завдання здійснити важливі і незворотні зміни в українському суспільстві. Загальні концептуальні підходи до реформування Служби безпеки України визначені в основних документах довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони держави, насамперед у “Стратегії національної безпеки України”. У “Стратегії національної безпеки України”, зокрема, вказано, що Українська держава “оптимізує структуру, функції і чисельність Служби безпеки України як спеціально уповноваженого державного органу у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною

⁹⁷ Реформа Служби безпеки України. URL : <https://drive.google.com/file/d/1XIRLTJFFPH4QiTHyJH05OI0OSQ1qHkUr/view?pli=1>.

⁹⁸ Савченко А., Віхляєв М. Девоєнізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 102.

діяльністю, що дасть змогу попереджати, своєчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози безпеці України і запобігати їм, припиняти розвідувальні, терористичні та інші протиправні посягання спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усувати умови, що їм сприяють, та причини їх виникнення”⁹⁹.

У питаннях реформування Служби безпеки України важливе значення має резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1402/1999 про контроль за внутрішніми спецслужбами безпеки держав-членів Ради Європи. У згаданому документі Парламентська асамблея засвідчує важливість внутрішніх спецслужб для побудови демократичної державності та забезпечення національної безпеки країни й окреслює наступні напрями реформування внутрішніх спецслужб, що забезпечують національну безпеку: демілітаризація спецслужб, тобто позбавлення їхніх співробітників статусу військовослужбовців. Спецслужби не повинні мати організаційну структуру військових формувань; відсутність підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Повноваження внутрішніх спецслужб, пов’язані з боротьбою з організованою злочинністю та загрозам економічній безпеці держави можуть бути надані їм у порядку винятку з правила винятково тоді, коли наявні чітко визначені ознаки загрози національній безпеці держави; у структурі внутрішніх спецслужб не повинно бути підрозділів з боротьби із загрозами економічній безпеці держави; внутрішні спецслужби не повинні здійснювати функції досудового слідства; основні завдання та цілі служб внутрішньої безпеки повинні бути чітко визначені законом та не використовуватися як інструмент проти політичних опонентів, релігійних груп, національних меншин тощо¹⁰⁰.

⁹⁹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 926.

¹⁰⁰ Control of internal security services in Council of Europe member states – Parliamentary Assembly Recommendation 1402 (1999) (CM/Del/Dec(1999)674/3.1). URL : <https://rm.coe.int/090000016804bbe98>.

Отже, застосування в організації внутрішніх спецслужб стандартів, притаманних розвинутим державам, вимагає створення демілітаризованої служби контррозвідки без функцій слідства та боротьби з корупцією й економічними злочинами.

4 березня 2016 р. Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”¹⁰¹. Це рішення було введено в дію Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016¹⁰². Попри те, що згадана Концепція втратила чинність на підставі втрати чинності Указу Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016, для з’ясування принципових напрямів реформування Служби безпеки України важливими є положення Концепції про необхідність “функціональної оптимізації ... організаційної структури” Служби безпеки України, та про те, що “метою реформування Служби безпеки України є її трансформація на спеціальну службу, здатну ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України”¹⁰³.

Проблеми законодавчої регламентації питань організації Служби безпеки України

Окремої уваги потребує законодавчо визначений порядок призначення та звільнення з посади Голови Служби безпеки України. Згідно з п. 12⁻¹ ст. 85 Конституції України, “призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України” належить до компетенції Верховної Ради України¹⁰⁴. Водночас відповідно до ст. 13 Закону України “Про

¹⁰¹ Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-16#Text>.

¹⁰² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”: Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. Ст. 195.

¹⁰³ Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-16#Text>.

¹⁰⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р., “Голову Служби безпеки України призначає на посаду та звільняє з посади Президент України”¹⁰⁵. Очевидно, що встановлений Законом України “Про Службу безпеки України” порядок призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України неконституційний. Однак викликає заперечення і конституційно встановлений порядок призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України. Положення п. 12⁻¹ ст. 85 Конституції України про те, що призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України здійснює Верховна Рада України, очевидно дисонує зі статусом Президента України як керівного органу в системі органів, що забезпечують національну безпеку й обороноздатність України. Президент України, відповідно до п. 1 ст. 106 Конституції України, забезпечує державну незалежність і національну безпеку. Водночас завдання Служби безпеки України, визначені Законом України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р.¹⁰⁶, засвідчують, що цей орган суттєво опосередковує діяльність Президента України, спрямовану на забезпечення національної безпеки України. Тому саме Президенту України повинна підпорядковуватися Служба безпеки України і саме він повинен призначати Голову Служби безпеки України (за згодою Верховної Ради України) і звільняти його з посади. Отже, встановлений Конституцією України порядок призначення та звільнення з посади Голови Служби безпеки України ускладнює забезпечення Президентом України національної безпеки¹⁰⁷.

Також важливо урегулювати статус Центрального управління Служби безпеки України, а також статус її окремих департаментів та регіональних органів, щоб побудувати цілісну та ефективну систему органів Служби безпеки

¹⁰⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

¹⁰⁶ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

¹⁰⁷ Martyniuk R., Datsiuk O., Romanov M., Khomych T. National security and defense council of Ukraine. *Inequality, Informational Warfare, Fakes and Self-Regulation in Education and Upbringing of Youth*, *Youth Voice Journal*. 2023. Vol. IV. P. 78-91.

України. Необхідно чітко регламентувати порядок взаємодії Служби безпеки України з Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України як органами, що координують та контролюють діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони¹⁰⁸.

Важливим аспектом правового забезпечення діяльності Служби безпеки України є створення правових запобіжників розвитку явища корупції у самій спецслужбі. Ефективним засобом протидії корупції є законодавче визначення посадових окладів співробітників Служби безпеки України. Ці посадові оклади повинні відповідати розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб або мінімальному розміру заробітної плати, який встановлено законом про Державний бюджет. У будь-якому разі посадові оклади співробітників Служби безпеки України повинні бути не меншими, ніж посадові оклади співробітників інших спецслужб, таких як Державне бюро розслідувань та Національне антикорупційне бюро України. Крім того, важливим аспектом протидії корупції в рядах Служби безпеки України є законодавче закріплення фіксованого розміру щомісячних доплат, які будуть становити певний відсоток від посадового окладу співробітників Служби безпеки України¹⁰⁹.

Проблема визначення правового статусу Служби безпеки України як спецслужби

Вимога постійної адаптації Служби безпеки України до поточних викликів і загроз національній безпеці України зумовлює потребу перманентного вдосконалення правового забезпечення організації її діяльності. Згадана потреба відображена, зокрема, у положенні Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 р. про “оптимізацію структури, функцій і чисельності Служби

¹⁰⁸ Нападистий О. Проблеми законодавчого регулювання правового статусу Служби безпеки України. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 573-574.

¹⁰⁹ Трофименко Р. Нариси до питання модернізації СБУ. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 23 трав. 2019 р. / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2019. Вип. 10. С. 55.*

безпеки України”¹¹⁰. Реалізація цитованого положення покликана не лише покращити роботу Служби безпеки України, а й підвищити її суспільний та міжнародний авторитет, забезпечити високий рівень професіоналізму діяльності Служби безпеки України.

Упродовж усього періоду суверенного існування України розвивалася нормативно-правова основа діяльності Служби безпеки України. Однак нині, в умовах виникнення цілком нових загроз національній безпеці України, правовий статус Служби безпеки України потребує суттєвих і швидких змін. Одним із найважливіших завдань правового забезпечення організації і діяльності Служби безпеки України є відображення у її статусі Служби безпеки України інструментів протидії поточним викликам національній безпеці України, адекватне розширення її компетенції та реорганізація організаційної системи Служби безпеки України. Зміни законодавства, що регулює організацію та діяльність Служби безпеки України, мають забезпечити ефективність та прозорість діяльності цієї спецслужби, підвищити довіру Служби безпеки України з боку громадян України та її стратегічних військово-політичних партнерів. Вдосконалення правового статусу Служби безпеки України та її місця в системі забезпечення національної безпеки України повинні бути відображені в Конституції України, Законі України “Про національну безпеку України”, Законі України “Про Службу безпеки України”, Стратегії національної безпеки України та інших документах довгострокового стратегічного планування¹¹¹.

Вдосконалення правового статусу Служби безпеки України ускладнює низка об’єктивних та суб’єктивних чинників. Суттєвою проблемою є відсутність чіткого нормативного визначення елементного складу сил безпеки та місця в них

¹¹⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26.

¹¹¹ Матюхіна Н. Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару, 25 травня 2012 р., м. Харків / Служба безпеки України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х. : Оберіг, 2012. Вип. 3. С. 63.

Служби безпеки України. Зокрема, в основоположному акті, що регулює правовідносини у сфері національної безпеки і оборони – Законі України “Про національну безпеку України” дане визначення поняттям “сили безпеки” і “сили оборони”, відтак розмежовано відповідні системи органів. Однак критерії розмежування сил безпеки і сил оборони в Законі окреслено недостатньо чітко¹¹². Як наслідок, правоохоронні та розвідувальні органи, згідно із Законом, належать і до сил безпеки, і до сил оборони. Отже, законодавство України не пропонує достатньо чітких критеріїв поділу суб’єктів сектору безпеки і оборони на сили безпеки та сили оборони, не дає відповіді на питання про те, які конкретно органи утворюють сили безпеки та яке їхнє місце і функціональне призначення в системі сил безпеки. Це створює значні теоретичні труднощі у визначенні компетенції відповідних органів та призводить до її певного дублювання у статусі відповідних органів. Усе це позначається на ефективності діяльності суб’єктів сил безпеки¹¹³.

Вади українського законодавства про статус суб’єктів сектору безпеки і оборони іноді стають причиною хибних уявлень представників фахового середовища про місце Служби безпеки України у структурі державного механізму та несподіваних висновків, аж до тверджень про можливість утворення Службою безпеки України окремої галузі влади. Це свідчить про потребу чіткого визначення статусу кожного суб’єкта сектору безпеки і оборони, його місця та функціонального призначення в системі забезпечення національної безпеки України¹¹⁴.

¹¹² Сунгуровський М. Критичні зауваження до проекту закону “Про національну безпеку”. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/khtos-mozhe-kazaty-iaku-systemu-bezpeky-buduemo>.

¹¹³ Матюхіна Н. Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару, 25 травня 2012 р., м. Харків / Служба безпеки України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х. : Оберіг, 2012. Вип. 3. С. 66.

¹¹⁴ Доронін І. “Демілітаризація” спецслужб України та правові проблеми організації влади. *Право і суспільство*. К., 2019. С. 122-123.

У ч. 1 ст. 2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” наведено визначення поняття правоохоронних органів, у якому встановлено їх перелік. Відповідно до Закону, правоохоронними органами є “органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції”¹¹⁵. Висновок про те, що законодавство України визначає Службу безпеки України правоохоронним органом, посилює визначення в ч. 1 ст. 1 Закону України “Про Службу безпеки України” Служби безпеки України “державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями”¹¹⁶. Також у ст. 1 Закону України “Про основи національної безпеки України” правоохоронні органи було визначено як “органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій”¹¹⁷. У фаховому середовищі правоохоронними функціями вважають оперативно-розшукову діяльність та досудове слідство.

З огляду на законодавче визначення Служби безпеки України правоохоронним органом, її функціональне призначення повинне полягати у здійсненні правоохоронних функцій¹¹⁸. Такий висновок, однак, різьчить контрастує з реаліями. В умовах повномасштабної війни, розв’язаної Російською Федерацією проти України, завдання, які в ініціативному порядку взяла на себе Служба безпеки України, принципово відрізняють її від органів, що здійснюють

¹¹⁵ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

¹¹⁶ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

¹¹⁷ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

¹¹⁸ Ткач О., Сорокін В. До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 122-125.

правоохоронні функції та забезпечують правопорядок. Отже, визначений законодавством України статус Служби безпеки України як правоохоронного органу спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, очевидно некоректний.

У зарубіжному фаховому середовищі існує принципове концептуальне розрізнення правоохоронних органів, таких, наприклад, як поліція, і спецслужб. Це розрізнення ґрунтується на принципових відмінностях у природі згаданих груп органів та їхній функціональній зорієнтованості. Оскільки реально Служба безпеки України є спецслужбою, а не правоохоронним органом, який здійснює функції, схожі до функцій поліції чи інших справді правоохоронних органів, то її статус спецслужби вимагає законодавчого закріплення. Саме до відання спецслужб належить контррозвідувальна протидія ворожій розвідувальній діяльності, боротьба з організованою антидержавною діяльністю іноземних спецслужб та боротьба із заколотницькими, колабораційними та іншими організаціями і групами людей антиконституційної спрямованості. Згадані унікальні функції Служби безпеки України принципово відрізняють її від правоохоронних органів України. Якщо Служба безпеки України є спецслужбою, вона не повинна здійснювати функцій правоохоронних органів, таких як проведення оперативних розшукових заходів, здійснення затримань, проведення допитів тощо. Взагалі надто широка, універсальна компетенція будь-якої спецслужби може призвести до надмірної концентрації влади у її руках і перетворити її на орган, схожий до Комітету державної безпеки, що був елементом карально-репресивної системи колишнього Радянського Союзу¹¹⁹.

Отже, узагальнюючи викладене вище, резюмуємо, що визначений чинним законодавством України статус Служби безпеки України виявляє низку вад і потребує негайного законодавчого коригування. Належний підхід до визначення статусу Служби безпеки України повинен враховувати її реальні завдання та

¹¹⁹ Ткач О., Сорокін В. До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 122-125.

функції, її роль і місце в системі забезпечення національної безпеки України, забезпечуючи водночас дотримання в організації її діяльності принципів демократичної, правової держави¹²⁰. В основу діяльності Служби безпеки України має бути покладена контррозвідувальна, розвідувальна (в інтересах контррозвідки) та оперативно-розшукова діяльність, а також визначені законодавством окремі правоохоронні функції¹²¹. Потрібно чітко розмежувати компетенцію Служби безпеки України як внутрішньої спецслужби із власне правоохоронними органами¹²².

Питання розмежування компетенції Служби безпеки України з компетенцією правоохоронних органів

Очевидною проблемою, пов'язаною з визначенням правового статусу Служби безпеки України як спецслужби, є її обширна компетенція, яка в частині виходить за межі функціонального призначення спецслужби і зближає Службу безпеки України із правоохоронними органами. Спроби вирішення цієї проблеми, з огляду на інерцію радянського минулого в організації діяльності українських спецслужб, без урахування відповідних європейських та євроатлантичних стандартів, можуть навіть зашкодити ефективності діяльності Служби безпеки України¹²³.

Загалом функції Служби безпеки України суттєво різняться за спрямуванням: інформаційно-аналітична, контррозвідувальна, оперативно-розшукова діяльність, боротьба з розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб, охорона державної таємниці, досудове розслідування, захист урядовців тощо. Таке поєднання функцій згубно впливає на ефективність

¹²⁰ Ткач О., Сорокін В. До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 122-125.

¹²¹ Ященко В., Пилипчук В., Довгань О., Лебединська О. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони: навчально-методичні матеріали (для тренінгу) / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, О. Д. Довгань, О. В. Лебединська, заг. ред. Ященко В. А. К.: Видавничий дім "АртЕк". 2019. 106 с. С. 8.

¹²² Копотун І., Коропатнік І. Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ: Видавничий дім "Професіонал", 2022. С. 6-7.

¹²³ Ткач О., Сорокін В. До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 122-125.

їх здійснення, суттєво ускладнює цивільний контроль над діяльністю Служби безпеки України. Існує потреба оптимально звужити коло функцій Служби безпеки України, вилучивши з нього ті функції, які відповідають природі правоохоронних органів і залишивши ті, що відповідають природі спецслужби, яка забезпечує національну безпеку. Лише за умови, коли увага Служби безпеки України буде зосереджена на питаннях державної безпеки, можна буде очікувати припинення її втручання у сферу економіки і забезпечення ефективної роботи антикорупційних органів¹²⁴.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України “Про Службу безпеки України”, Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку країни¹²⁵. Цитоване законодавче визначення статусу Служби безпеки України відображає функціональну дилему: Служба безпеки України поєднує в собі ознаки і спецслужби, і правоохоронного органу. Правоохоронний аспект компетенції Служби безпеки України відображають такі її повноваження, як боротьба з кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності, точніше – з контрабандою культурних цінностей та зброї, з кримінальними правопорушеннями проти громадської безпеки, кримінальними правопорушеннями у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншими кримінальними правопорушеннями проти здоров’я населення, кримінальними правопорушеннями у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, кримінальними правопорушеннями проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян та кримінальними правопорушеннями проти журналістів, кримінальними правопорушеннями проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Такі повноваження

¹²⁴ Цокур В. СБУ не повинна розслідувати злочини. Статистика за 8 років. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/10/7272981/>

¹²⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

загалом невластиві для спецслужб і перетинаються або й дублюють повноваження власне правоохоронних органів. Потрібно припинити це дублювання. Показово, що до початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. кількість співробітників Служби безпеки України, що займалися боротьбою з корупцією, перевищувала кількість тих, хто протистояв російському тероризму, що свідчило про перекіс у пріоритетах діяльності Служби безпеки України¹²⁶.

Дистанціювання Служби безпеки України від системи правоохоронних органів не означає, що вона не може продовжувати виконувати правоохоронні функції, пов'язані із забезпеченням національної безпеки. Однак повноваження, не пов'язані з цією функцією, потрібно вилучити з компетенції Служби безпеки України та передати відповідним правоохоронним органам¹²⁷.

Служба безпеки України здійснює й інші функції, які перетинаються з функціями інших органів сил безпеки, зокрема функцію досудового розслідування та оперативно-розшукову діяльність. Відповідно до п. 3 ст. 24 Закону України "Про Службу безпеки України", Служба безпеки України уповноважена "виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень"¹²⁸, а згідно з п. 8 ст. 24 Закону, Служба безпеки України має право "проводити гласні і негласні оперативні заходи у порядку, визначеному Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність""¹²⁹.

Досудове розслідування та оперативно-розшукова діяльність – функції, які в розвинених державах зазвичай здійснюють правоохоронні органи. Реалізація

¹²⁶ Величко Л. За фасадом Володимирської. Як влаштована Служба безпеки України і чому не допоможе реформа. URL : https://project.liga.net/projects/ssu_ukraine/.

¹²⁷ Security Service of Ukraine and Human Rights. URL : https://khpg.org/en/1398076556_.

¹²⁸ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

¹²⁹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

цих функцій відволікає увагу Служби безпеки України від її інших важливих функцій, насамперед контррозвідувальної діяльності. Між тим контррозвідка як функція Служби безпеки України в умовах війни набуває граничного значення, оскільки від ефективності її здійснення багато в чому залежить забезпечення національної безпеки України¹³⁰.

Служба безпеки України як внутрішня спецслужба не має антикорупційної підслідності, тому вона не розслідує корупційні злочини. Ця функція належить до компетенції таких правоохоронних органів, як Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань та Національна поліція, з огляду на підвідомчість кожної конкретної справи. Відповідно, у системі органів Служби безпеки України немає підрозділів, призначених для боротьби з корупцією та економічними злочинами. У разі виявлення Службою безпеки України економічних злочинів вона повинна передавати кримінальні провадження з відповідної категорії справ згаданим правоохоронним органам. Водночас якщо корупційне діяння чи економічний злочин посягають на основи національної безпеки, провадження у справі повинна здійснювати Служба безпеки України.

Головний наслідок вилучення з компетенції Служби безпеки України повноваження проводити розслідування економічних та корупційних злочинів – уможливлення надмірної концентрації влади в цьому органі та втручання Служби безпеки України у сферу вільної підприємницької діяльності, використання її як інструменту зведення рахунків із політичними опонентами.

Функціональне призначення Служби безпеки України як спецслужби вимагає компетенційно зорієнтувати її на контррозвідувальну діяльність, на захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань із боку окремих осіб та їх об'єднань, на захист державної таємниці¹³¹.

¹³⁰ Цокур В. СБУ не повинна розслідувати злочини. Статистика за 8 років. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/10/7272981/>.

¹³¹ Fluri Ph., Polyakov L. Intelligence and Security Services Reform and Oversight in Ukraine – An Interim Report. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. P. 55; The Security Committee finalized text of the “SBU reform”: key amendments are postponed until the new draft law. URL :

У вітчизняному фаховому середовищі наявні судження про потребу зменшити обсяг участі Служби безпеки України у досудових розслідуваннях, або про повне вилучення з компетенції Служби безпеки України цієї функції.

Функції Служби безпеки України у правоохоронній сфері суттєві й охоплюють значне число напрямів її діяльності. Одним із таких напрямів є проведення досудового розслідування визначеного кримінально-процесуальним законодавством кола кримінальних правопорушень. Також правоохоронною функцією Служби безпеки України є оперативно-розшукова діяльність. Саме з огляду на оперативно-розшукову діяльність Служби безпеки України виникають підстави розглядати її як правоохоронний орган. Водночас реалізація ідеї позбавлення Служби безпеки України функцій досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, без повноцінного перенесення цих функцій до компетенції інших правоохоронних органів, може призвести до зниження ефективності всієї правоохоронної системи України. Основним критерієм перегляду компетенції Служби безпеки України має бути уникнення дублювання функцій суб'єктів сектору безпеки й оборони України та дотримання принципу взаємодоповнюваності їхньої компетенції¹³². Це означає, що перегляд компетенції Служби безпеки України повинен здійснюватися в контексті перегляду компетенції інших суб'єктів сектору безпеки й оборони України¹³³: предмет відання кожного суб'єкта сектору безпеки й оборони України повинен

<https://antac.org.ua/en/news/finalized-text-of-sbu-reform/>; Демчук В. Правовий статус Служби безпеки України в контексті процесу її реформування. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 травня 2016 року) / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2016. Вип. 7. С. 122.*

¹³² Богдан Д. Проблемні питання реформування Служби Безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 10.

¹³³ Матюхіна Н. Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару, 25 трав. 2012 р., м. Харків / Служба безпеки України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Х.: Оберіг, 2012. Вип. 3. С. 63.*

бути чітко визначений і не перетинатися, що суттєво збільшуватиме ефективність їхньої діяльності¹³⁴.

Одним з основних питань, що виникає в дискусії про функцію досудового розслідування, яку здійснює Служба безпеки України, є обсяг її повноважень щодо досудового розслідування. Досудове розслідування полягає у зборі доказів вчинення злочину, встановленні обставин справи, ідентифікації підозрюваних та свідків, а також виявленні мотивів і умов, що сприяли вчиненню злочину. Ці дії дозволяють підготувати матеріали для передачі справи до суду і забезпечити ефективне розслідування кримінального правопорушення¹³⁵.

Ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України від 5 квітня 2013 р. визначає коло злочинних діянь, щодо яких досудове розслідування здійснюють слідчі Служби безпеки України¹³⁶. Нині Служба безпеки України здійснює досудове розслідування з понад сорока видів кримінальних правопорушень. Це кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України (ст. 109: Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, ст. 110: Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, ст. 110-2: Фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, ст. 111: Державна зрада, ст. 111-1: Колабораційна діяльність, ст. 111-2: Пособництво державі-агресору, ст. 112: Посягання на життя державного чи громадського діяча, ст. 113: Диверсія, ст. 114 Кримінального кодексу України: Шпигунство; ст. 114-1: Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ст. 201: Контрабанда культурних цінностей та зброї),

¹³⁴ Богдан Д. Проблемні питання реформування Служби Безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 10-11.

¹³⁵ Швайка М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство"*. 2023. № 4. С. 285.

¹³⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.

кримінальні правопорушення проти громадської безпеки (ст. 258: Терористичний акт; ст. 258-1: Втягнення у вчинення терористичного акту; ст. 258-2: Публічні заклики до вчинення терористичного акту; ст. 258-3: Створення терористичної групи чи терористичної організації; ст. 258-4: Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму; ст. 258-5: Фінансування тероризму; ст. 258-6: Перетинання державного кордону України з терористичною метою; ст. 265-1: Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію), кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (ст. 305: Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів), кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (ст. 328: Розголошення державної таємниці; ст. 329: Втрата документів, що містять державну таємницю; ст. 330: Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни; ст. 332-1: Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї; ст. 332-2: Незаконне перетинання державного кордону України; ст. 333: Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю; ст. 334: Порушення правил міжнародних польотів), кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів (ст. 359: Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні); кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (ст. 422: Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості; ст. 435-1: Образа честі і

гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю), кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 436: Пропаганда війни; ст. 436-2: Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників; ст. 437: Злочин агресії; ст. 438: Воєнні злочини; ст. 439: Застосування зброї масового знищення; ст. 440: Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення; ст. 441: Екоцид; ст. 442: Геноцид; ст. 442-1: Злочини проти людяності (ст. 443: Посягання на життя представника іноземної держави; ст. 444: Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; ст. 446: Піратство; ст. 447: Найманство)¹³⁷.

Наводять такі найвагоміші причини вилучення з компетенції Служби безпеки України функції досудового розслідування:

– По-перше, здійснення цієї функції спричиняє значну витрату ресурсів Служби безпеки України за рахунок зменшення обсягів її діяльності щодо реалізації інших важливих функцій, насамперед функції контррозвідки. Зосередження зусиль Служби безпеки України на досудовому розслідуванні “гучних” кримінальних справ не лише призводить до втрати можливостей на інших напрямках її діяльності, а й до втрати унікальної функціональної спеціалізації Служби безпеки України, уподібнюючи її до інших правоохоронних органів.

– По-друге, нині стає очевидним брак у кадровому складі Служби безпеки України кваліфікованих контррозвідників. Прагнення сформувати суспільний авторитет Служби безпеки України за рахунок розслідування резонансних справ спричиняє нестачу в кадровому складі Служби безпеки України фахівців інших категорій. Врешті-решт загрожує загальним занепадом “титульної” функції Служби безпеки України – функції контррозвідки. Підпорядкування цієї функції

¹³⁷ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

цілям успішного завершення розслідування може призвести до сумнівних результатів.

Наслідком поєднання в компетенції Служби безпеки України функцій слідства та контррозвідки є зниження мотивації та професіоналізму контррозвідувальників внаслідок знецінення їхньої роботи та ставлення до неї¹³⁸.

Отже, необхідне поступове звуження кола функцій Служби безпеки України, насамперед – передання функції досудового розслідування з певних категорій злочинів (наприклад, посадових злочинів або злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями) до відання інших органів досудового розслідування, таких як Національна поліція чи Національне антикорупційне бюро України¹³⁹.

Також вбачається доцільним вилучити з компетенції Служби безпеки України деяких поліцейських повноважень, таких як затримання, допити та право проводити інші примусові заходи, оскільки це може призвести до надмірної концентрації влади в одному державному органі. Водночас доцільно зберегти право Служби безпеки України проводити затримання підозрюваних, проводити обшуки, допити з мотивів боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки України, а розслідування таких злочинів має залишитися в компетенції Служби безпеки України.

Проблема вдосконалення демократичного цивільного контролю за діяльністю Служби безпеки України

Однією з важливих проблем у розвитку Служби безпеки України є відсутність ефективного механізму цивільного контролю за її діяльністю. Це створює ризик порушень у діяльності Служби безпеки України прав людини, зокрема у сфері свободи слова та приватного життя¹⁴⁰. Важливо створити

¹³⁸ Цокур В. СБУ не повинна розслідувати злочини. Статистика за 8 років. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/10/7272981/>.

¹³⁹ Богдан Д. Проблемні питання реформування Служби Безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 10-11.

¹⁴⁰ Усунути недоліки законопроекту щодо Служби безпеки України – заява громадських організацій. URL : <https://dslua.org/publications/usunuty-nedoliky-zakonoproiektu-shchodo-sluzhby-bezpeky-ukrainy-zaiava-hromadskykh-orhanizatsiy/>.

ефективну систему цивільного контролю за діяльністю Служби безпеки України. Цивільний контроль за діяльністю Служби безпеки України покликаний забезпечити необхідну прозорість та відповідальності в її роботі.

У минулому Службу безпеки України часто звинувачували у незаконному втручанні в політику, участі в тіньовій економіці та порушенні прав людини. Такі звинувачення лунають і донині. Наразі Служба безпеки України підпорядкована Президентові та підконтрольна Верховній Раді України. Голову Служби безпеки України призначає і звільняє з посади Верховна Рада України за поданням Президента України. З формального погляду, такий порядок призначення Голови Служби безпеки України створює необхідні загальні передумови парламентського контролю за діяльністю Служби безпеки України. Однак реалії політичного життя сучасної України перетворюють саму процедуру призначення Голови Служби безпеки України на поле зіткнення політичних інтересів.

На сьогодні зберігається успадкована від радянських часів недовіра суспільства до спецслужб та правоохоронних органів, пов'язана не лише з корумпованістю та некомпетентістю окремих представників цих відомств, а й спробами їх використання у приватних інтересах¹⁴¹.

З огляду на положення ч. 2 ст. 1 Закону України “Про Службу безпеки України” про те, що “Служба безпеки України підпорядкована Президенту України”¹⁴², контроль, який здійснює Президент України за діяльністю Служби безпеки України Президент України, має внутрішній (внутрішньовідомчий) владний характер. Існує потреба належного правового забезпечення парламентського та громадського контролю за діяльністю Служби безпеки України. Становлення інституту громадського контролю в Україні перебуває на

¹⁴¹ Степановський В. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”*. С. 299. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/56.pdf/>.

¹⁴² Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

початковому етапі і потрібне розроблення цілісного механізму такого контролю, зокрема за діяльністю Служби безпеки України. Принциповим елементом парламентського контролю за діяльністю Служби безпеки України повинні стати регулярні, з визначеною законодавчо періодичністю, звіти Голови Служби безпеки України перед Верховною Радою України. Нині Голова Служби безпеки України звітує перед Верховною Радою України один раз на рік, а звіти зазвичай є формальними. Отже, потрібно законодавчо визначити змістові критерії звіту Голови Служби безпеки України перед Верховною Радою України¹⁴³.

Водночас необхідно закріпити в законі нові завдання Служби безпеки України, такі як охорона конфіденційної інформації, боротьба з міжнародним тероризмом і екстремізмом, виявлення міжнародних каналів торгівлі зброєю та іншими небезпечними матеріалами. Ці завдання мають важливе значення для забезпечення національної безпеки.

Питання демілітаризації Служби безпеки України

Демілітаризація Служби безпеки України потребує зваженого підходу, з огляду на обставини війни, унікальну роль Служби безпеки України на театрі бойових дій та наявний світовий досвід статусу співробітників схожих спецслужб. Оскільки виконання Службою безпеки України певних завдань на полі бою пов'язане з використанням не лише стрілецької зброї, а й інших засобів вогневого ураження, збереження статусу військовослужбовців для спеціальних підрозділів Служби безпеки України не може бути предметом дискусії¹⁴⁴. Очевидно, що статус військовослужбовців потрібно зберегти для співробітників підрозділу “Альфа” та інших підрозділів зі схожою компетенцією¹⁴⁵.

Водночас співробітники підрозділів Служби безпеки України, які безпосередньо не здійснюють контррозвідувальну, оперативно-розшукову або

¹⁴³ Kostenko R. Parliamentary oversight of intelligence services: why and how it should be strengthened. URL : <https://nako.org.ua/en/media/naglyad-parlamentu-zi-specsluzbami-comu-i-yak-iogo-treba-posilyuvati>.

¹⁴⁴ Копотун І., Коропатнік І. Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ: Видавничий дім “Професіонал”, 2022. С. 8.

¹⁴⁵ Савченко А., Віхляєв М. Девоєнізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 102.

оперативно-бойову діяльність, зокрема підрозділів із господарського, кадрового, фінансового, аналітичного забезпечення, кіберзахисту тощо не повинні мати статусу військовослужбовців¹⁴⁶.

Сенс скасування військового статусу співробітників Служби безпеки України і перетворення їх на цивільних осіб полягає в тому, що співробітники підрозділів Служби безпеки України повинні підпадати під загальне коло правового регулювання діяльності державних службовців, що полегшує порядок контролю їх діяльності та притягнення до відповідальності за скоєння злочинів у сфері службової діяльності. Це, своєю чергою, сприятиме цілям прозорості та підконтрольності діяльності Служби безпеки України вищим органам державної влади України¹⁴⁷.

3.2. Актуальні питання формування кадрового складу Служби безпеки України

Добір та підготовка кадрового складу Служби безпеки України

Однією з важливих проблем, якою позначена організація Служби безпеки України на сучасному етапі, є формування її кадрового складу на реальній конкурсній основі¹⁴⁸. Серед усіх аспектів реформування Служби безпеки України, якого потребує суспільство, провідним є питання кадрового забезпечення. Попри стрімкий розвиток технологій, потенціал якого повною мірою використовують у своїй роботі спецслужби, значення людського чинника залишається незмінним. Тому в діяльності Служби безпеки України важливе не лише застосування технічних засобів та електронних технологій, а й якість

¹⁴⁶ Щодо імплементації положень Закону України “Про національну безпеку України” у частині реформування Служби безпеки України. Аналітична записка. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-implementacii-polozhen-zakonu-ukraini-pro-nacionalnu>.

¹⁴⁷ Савченко А., Віхляєв М. Девосенізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 102.

¹⁴⁸ Устінова О. П’ять проблем закону про СБУ: що треба змінити, щоби не знищити реформу. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/17/7130383/>.

кадрового складу Служби безпеки України та його підготовка. Навіть більше, саме використання електронних технологій у діяльності Служби безпеки України вимагає відповідного підходу кадрового забезпечення. Високий рівень професійної компетентності, ефективне управління персоналом та постійне підвищення його кваліфікації є вирішальними складниками ефективного виконання Службою безпеки України її завдань¹⁴⁹. Ефективність роботи будь-якої спецслужби безпосередньо залежить від професіоналізму її співробітників. Тому лише професійний кадровий склад Служби безпеки України уможливить ефективність її діяльності¹⁵⁰.

Важливо на законодавчому рівні встановити чіткі кваліфікаційні вимоги до співробітників Служби безпеки України, насамперед її керівного складу. У ч. 2 ст. 19 Закону України “Про Службу безпеки України” встановлено, що “критерії професійної придатності, зокрема юридичної обізнаності, визначаються кваліфікаційно-нормативними документами, які затверджуються Головою Служби безпеки України”¹⁵¹. Вважаємо, що основні елементи (стадії) процедури конкурсного відбору кандидатів у співробітники Служби безпеки України та головні критерії, яким вони повинні відповідати, важливо визначити безпосередньо в Законі України “Про Службу безпеки України”. Йдеться про такі критерії, як доброчесність, високі морально-етичні стандарти, інтелектуальні здібності, володіння державною мовою, проживання на території України протягом останніх 10 років та встановлена шляхом спеціальної перевірки відсутність зв’язків з іноземними спецслужбами. Саме відсутність законодавчо встановленої вимоги про неналежність до громадянства чи підданства іноземної держави та спеціальної перевірки на предмет зв’язків з

¹⁴⁹ Захуцький А. Сутність та механізм формування кадрового потенціалу Служби безпеки України. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наукових праць*. 2015. № 1(47). С. 307-314.

¹⁵⁰ Що не так з підготовкою кадрів у СБУ? URL : <https://antidot.info/analytics/shcho-ne-tak-z-pidgotovkoju-kadriv-u-sbu/>.

¹⁵¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Ст. 2. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

іноземними спецслужбами створювала можливість проникнення до Служби безпеки України агентів Федеральної служби безпеки Російської Федерації¹⁵².

Також важливим є достатній професійний досвід у відповідних галузях. Вбачається, що досвід роботи у сфері державної безпеки голови та керівників управлінь повинен бути 5 років. Доцільним є застосування щодо кандидатів на керівну посаду вікового цензу в 35 років. Важливо проводити конкурсний відбір для визначення найкращих кандидатів¹⁵³.

Серед складу Служби безпеки України є різні категорії співробітників, що забезпечують виконання нею різних функцій. Очевидно, що не всі категорії працівників потребують спеціальної підготовки, необхідної для виконання завдань відомства. Нині більшість майбутніх співробітників Служби безпеки України навчаються у спеціалізованому закладі вищої освіти – Національній академії Служби безпеки України. Національна академія Служби безпеки України знаходиться на режимному об'єкті, який перебуває під охороною. Це забезпечує необхідну конспірацію процесу підготовки майбутніх фахівців, зокрема обмежує доступ до інформації про курсантів та персонал Національної академії Служби безпеки України. Початково курсанти Національної академії Служби безпеки України вивчають загальні предмети вищої освіти, а на пізніших етапах навчання – вивчають спеціальні предмети, використовуючи зокрема інформацію з обмеженим доступом. Хоча Національна академія Служби безпеки України вважає своїх випускників “стрижнем” відомства, зі сформованим почуттям патріотизму і здатністю до самодисципліни, насправді вони часто виявляють вкрай обмежений світогляд та відсутність гнучкості мислення. А саме ці риси працівника спецслужби важливі для ухвалення ефективних рішень¹⁵⁴.

¹⁵² Сліпенюк В., Клименко А. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 1/2 (74/75). С. 77.

¹⁵³ Цокур В. Як слід реформувати СБУ. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/09/29/7268104/>.

¹⁵⁴ Що не так з підготовкою кадрів у СБУ? URL : <https://antydot.info/analytics/shcho-ne-tak-z-pidhotovkoju-kadriv-u-sbu/>.

Відомчі заклади вищої освіти часто схильні до стагнації й деградації, що зумовлено їхньою закритістю та штучно обмеженою державою чи взагалі відсутньою конкуренцією у сфері їхньої освітньої діяльності. Проблема полягає в тому, що Національна академія Служби безпеки України готує фахівців із таких спеціальностей, як “Право”, “Філологія”, “Інформаційне право”, “Кіберзахист у сфері інформаційних технологій та кіберпросторі” тощо¹⁵⁵. Такий підхід до визначення переліку спеціальностей, з яких здійснює підготовку фахівців Національна академія Служби безпеки України, не витримує критики. Зрозуміло, що фахівців у галузі контррозвідувальної діяльності чи галузі охорони державної таємниці повинна готувати саме Національна академія Служби безпеки України. Однак здобувачі вищої освіти у таких галузях знань, як право, економіка, менеджмент, ІТ-сфера тощо повинні навчатися в “цивільних” навчальних закладах, де отримають значно кращу професійну підготовку, оскільки в “цивільних” університетах існують більш конкурентні та сприятливі умови як для студентів, так і для викладачів. Схожі проблеми виникають із підготовкою керівного складу Служби безпеки України¹⁵⁶.

Реально Національна академія Служби безпеки України здійснює підготовку свого майбутнього кадрового складу за стандартами, м’яко кажучи, нижчими від міжнародних. Рівень володіння спеціальними знаннями та навичками випускників Національна академія Служби безпеки України нагадує скоріше рівень професійно-технічної освіти. Така ситуація є результатом цілеспрямованої діяльності керівництва Служби безпеки України, спрямованої на перетворення Національної академії Служби безпеки України на освітній заклад із власним контролем і поза межами глобальної освітньої конкуренції. Освітньо-професійні програми в Національній академії Служби безпеки України відображають вплив її радянського минулого. Хоча досвід діяльності радянських

¹⁵⁵ Ліцензії та сертифікати про акредитацію. URL : <https://www.nasbu.edu.ua/ua/47-licenzii-ta-sertifikati-pro-akreditaciyu-osvitnya-diyalnist>.

¹⁵⁶ Що не так з підготовкою кадрів у СБУ? URL : <https://antydot.info/analytics/shcho-ne-tak-z-pidhotovkoiu-kadriv-u-sbu/>.

спецслужб варто враховувати, майбутні випускники Національної академії Служби безпеки України мають отримувати збалансоване бачення світу та використовувати у своєму навчанні сучасну навчальну літературу. Загалом необхідно переглянути роль та підходи Національної академії Служби безпеки України до освітнього процесу, забезпечивши його глибоке осучаснення та відповідність сучасним вимогам¹⁵⁷.

Кадрове забезпечення є однією з головних передумов ефективності діяльності будь-якої спецслужби. У цьому контексті варта уваги система добору кадрів спецслужб, вироблена розвиненими країнами Заходу.

Нині у Службі безпеки України співробітників відбирають за рекомендаціями, а не на конкурсній основі. Кадровий склад Служби безпеки України формують переважно випускники Національної академії Служби безпеки України. При цьому процес відбору не є прозорим і вирішальною мірою залежить від суб'єктивного чинника. Часто кадрові рішення ухвалюють на підставі особистого знайомства. Навпаки, в американському Федеральному бюро розслідувань та ізраїльському Шин Бет відбір кандидатів не залежить від однієї особи, а є результатом конкурсної відбіркової співбесіди. Особливу увагу приділяють досвідченим фахівцям у відповідних сферах.

Кар'єрний ріст співробітників Служби безпеки України безпосередньо залежить від рішення керівництва, а одним із визначальних чинників кар'єрного росту є лояльність до керівництва. Іншими чинниками є особисті заслуги та наявність вакантних посад. Натомість у Федеральному бюро розслідувань кар'єрний ріст відбувається в межах структурованої системи рангів і передбачає колегіальний порядок ухвалення кадрових рішень.

Розмір заробітної плати співробітників Служби безпеки України суттєвою мірою залежить від надбавок, які встановлює безпосереднє керівництво. У

¹⁵⁷ Що не так з підготовкою кадрів у СБУ? URL : <https://antidot.info/analytics/shcho-ne-tak-z-pidhotovkoju-kadriv-u-sbu/>.

західних спецслужбах, наприклад у Федеральному бюро розслідувань та Шин Бет розмір заробітної плати залежить від загальновідомих і прозорих критеріїв.

Важливим аспектом внутрішньої організації Служби безпеки України є дисциплінарна відповідальність її співробітників. Внутрішні документи Служби безпеки України, що регламентують питання службової дисципліни її співробітників, мають недоліки, які створюють можливості тиску керівних осіб на підлеглих. У Службі безпеки України рішення про застосування дисциплінарних заходів ухвалює безпосередній керівник, тоді як у Федеральному бюро розслідувань та Шин Бет рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності співробітників ухвалює не безпосередній керівник, а колегіальний орган.

У кадровому забезпеченні Служби безпеки України важливим моментом є досягнення її про політичної незалежності. Цієї умови досягти складно. Президент України неодноразово впливав на призначення керівних посадових осіб у Службі безпеки України, керуючись політичними критеріями використовуючи механізм погодження кандидатур, запропонованих головою Служби безпеки України. Наслідками впливу політичних чинників на вирішення кадрових питань стали численні випадки призначення та звільнення керівних осіб з огляду на їхні політичні позиції. Це відображає загальну ситуацію з політичною залежністю Служби безпеки України. Для Федерального бюро розслідувань та Шин Бет властива реальна політична незалежність від політичного керівництва країни, зокрема і в кадрових питаннях.

Отже, система кадрового забезпечення Служби безпеки України потребує належної нормативної регламентації з урахуванням кращих зарубіжних зразків. Важливим аспектом нормативної регламентації системи кадрового забезпечення Служби безпеки України є доступність служби у Службі безпеки України. Доступність служби у Службі безпеки України передбачає кілька принципових моментів:

– Можливість працевлаштування у Службі безпеки України повинні бути рівними як для жінок, так і для чоловіків.

– Мотивовані особи з інвалідністю, які володіють належними навичками, також повинні мати можливість працевлаштуватися у Службі безпеки України.

– Різноманітність національного складу Служби безпеки України, що передбачає гарантування рівних можливостей працевлаштування у Службі безпеки України для усіх національностей та національних меншин.

– Рівні можливості працевлаштування у Службі безпеки України для всіх вікових категорій. Попри те, що кадрова політика у Службі безпеки України повинна віддавати перевагу особам молодшого віку, потрібно гарантувати можливості працевлаштування у Службі безпеки України більш і для осіб старшого віку. Перевага цієї вікової категорії в отриманому її представниками досвіді професійної діяльності. Такий підхід у кадровій політиці Служби безпеки України сприятиме пошуку, відбору та залученню до роботи у Службі безпеки України найкращих фахівців;

– У процесі відбору кандидатів необхідно мінімізувати вплив суб'єктивного чинника. Важливим критерієм відбору майбутніх працівників Служби безпеки України повинні бути їхні інтелектуальні здібності. Процес відбору кандидатів повинен бути централізованим і складатися з кількох послідовних етапів. Кожен наступний етап повинен передбачати застосування більш важливих критеріїв.

Вирішення проблем кадрового забезпечення Служби безпеки України потребує відповідного законодавчого забезпечення. Хоча це складне питання, воно потребує негайного вирішення. Якщо залишити його без уваги, ситуація з часом може стати ще складнішою¹⁵⁸.

Окремим важливим моментом правового забезпечення діяльності Служби безпеки України є нормативне визначення відсотку витрат із бюджету Служби безпеки України на її матеріально-технічний розвиток. Нині витрати на розвиток Служби безпеки України складають 5-6% від її бюджету. Ці витрати значно

¹⁵⁸ Цокур В. Служба в СБУ: потрібен апгрейд. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/01/28/7238699/>.

менші порівняно з витратами спецслужб розвинених держав, які використовують до 70% свого бюджету на розвиток. Такий низький рівень витрат на розвиток Служби безпеки України загрожує ефективності її діяльності¹⁵⁹.

Під час президентства В. Януковича на формування кадрового складу Служби безпеки України значний вплив справляла низка деструктивних чинників: політичне втручання, корупція в процесі кадрового призначення та агентура Федеральної служби безпеки Російської Федерації. Цей вплив відображали заміни серед керівного складу Служби безпеки України. Осіб, яких вважали нелояльними особисто до В. Януковича та політичного керівництва Російської Федерації, було замінено на осіб, які демонстрували свою лояльність до В. Януковича та нашого ворога¹⁶⁰. Така ситуація не лише створювала серйозні проблеми в діяльності Служби безпеки України, підривала її здатність забезпечувати національну безпеку України¹⁶¹. Перехід співробітників Служби безпеки України на бік ворога та співпраця з ним ставлять під загрозу суверенітет та територіальну цілісність України¹⁶². Відлуння ворожого впливу на Службу безпеки України донині відображають випадки викриття агентури Служби безпеки Російської Федерації серед співробітників Служби безпеки України. Іншою серйозною проблемою формування кадрового складу Служби безпеки України під час президентства В. Януковича був критерій особистих зв'язків із його олігархічним оточенням.

Звідси – потреба очищення Служби безпеки України від ворожих агентів та некомпетентних і недобросовісних співробітників. Ця потреба набуває граничного значення в часи війни. За даними Служби безпеки України, тільки в

¹⁵⁹ Цокур В. Служба в СБУ: потрібен апгрейд. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/01/28/7238699/>.

¹⁶⁰ Висоцький С. Велике чищення. Хто контролює СБУ при новій владі. URL : <https://news.pn/uk/criminal/23513>.

¹⁶¹ Денисенко В. Служба безпеки України у владній вертикалі 2010-2014 рр. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2021. Чис. 24. С. 79.

¹⁶² Сліпенюк В., Клименко А. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 1/2 (74/75). С. 75.

Автономній Республіці Крим під час анексії Росією Кримського півострова в 2014 р. майже 1400 штатних співробітників Служби безпеки України, порушивши військову присягу, умисно не прибули на підконтрольну Україні територію для подальшого виконання своїх службових обов'язків та добровільно вступили на службу до новоутвореного на анексованій території підрозділу Федеральної служби безпеки Російської Федерації¹⁶³. Аналогічні випадки зафіксовано й на території окупованих частин Донецької та Луганської областей, а також інших регіонів України після початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р.¹⁶⁴.

Для цього необхідно створити належний механізм перевірки доброчесності співробітників Служби безпеки України. Уособленням такого механізму може стати спеціальне управління внутрішнього контролю Служби безпеки України, сформоване зі співробітників, призначених на конкурсній основі. Завданням цього управління повинне стати проведення незалежної атестації усіх співробітників Служби безпеки України. Результатом атестації повинно бути звільнення зі служби тих співробітників Служби безпеки України, які не відповідають критеріям професійної компетентності та доброчесності¹⁶⁵.

У 2022 р. Президент України В. Зеленський оголосив про початок масштабного внутрішнього очищення Служби безпеки України. Процес очищення розпочали з керівництва Служби безпеки України. Голову Служби безпеки України, І. Баканова, друга дитинства В. Зеленського та його колишнього партнера по шоу-бізнесу, колишнього голову політичної партії

¹⁶³ Новинарня (2016). СБУ оприлюднила список колишніх співробітників, які перейшли на бік ворога. URL: <https://novynarnia.com/2016/03/26/sbu-opriilyudnila-spisok-kolishnih-spivrobotnikiv-yaki-pereyshli-na-bik-voroga/>.

¹⁶⁴ Сліпенюк В., Клименко А. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 1/2 (74/75). С. 75.

¹⁶⁵ Устінова О. П'ять проблем закону про СБУ: що треба змінити, щоб не знищити реформу. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/17/7130383/>.

“Слуга народу” було звільнено швидко, без попереднього публічного звіту з трибуни¹⁶⁶.

І. Баканов визнав, що йому не вдалося визначити всіх агентів російських спецслужб, інфільтрованих до Служби безпеки України. Голова фракції “Слуга народу” у Верховній Раді України Д. Арахамія заявив, що процес очищення Служби безпеки України від агентів російських спецслужб буде продовжено. Нині завдання викриття агентів російських спецслужб у Службі безпеки України покладено на Департамент внутрішньої безпеки та Департамент контррозвідки¹⁶⁷. Функцією Департаменту внутрішньої безпеки є запобігання проникненню в Службу безпеки України іноземних агентів чи співробітників іноземних спецслужб. Чинний Голова Служби безпеки України В. Малюк особисто керує процесом самоочищення спецслужби¹⁶⁸.

16 липня 2022 р. було заарештовано за підозрою в державній зраді О. Кулініча, який на момент затримання обіймав посаду помічника Голови Служби безпеки України І. Баканова з особливо важливих доручень¹⁶⁹.

Постійне підвищення професійного рівня співробітників Служби безпеки України є принциповою умовою її успішної діяльності умовах війни. В умовах війни час та людські ресурси критично обмежені, а навантаження на Службу безпеки України перевищує її можливості. Для підтримки ініційованого Службою безпеки України підвищення кваліфікації власного персоналу Рада

¹⁶⁶ Бережанський І. Чистки в СБУ і прокуратурі лише почалися: внутрішня безпека і контррозвідка отримали доступи до нових матеріалів. URL : <https://tsn.ua/exclusive/chistki-v-sbu-i-prokuratori-lishe-pochalisya-vnutrishnya-bezpeka-i-kontrozvidka-otrimali-dostupi-do-novih-materialiv-2114488.html>.

¹⁶⁷ Бережанський І. Чистки в СБУ і прокуратурі лише почалися: внутрішня безпека і контррозвідка отримали доступи до нових матеріалів. 2022. URL : <https://tsn.ua/exclusive/chistki-v-sbu-i-prokuratori-lishe-pochalisya-vnutrishnya-bezpeka-i-kontrozvidka-otrimali-dostupi-do-novih-materialiv-2114488.html>.

¹⁶⁸ Ромахло Є. Герої України, чий імена не можна називати: як працюють спецслужби після 24 лютого – інтерв'ю з речником СБУ. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230325-geroyi-ukrayiny-chuyi-imena-ne-mozhna-nazyvaty-yak-praczuuyut-speczsluzhby-pislya-24-lyutogo-intervyu-z-rechnykom-sbu/>.

¹⁶⁹ Силовики затримали ексголови Управління СБУ у Криму Кулініча. URL : <https://babel.ua/news/81567-siloviki-zatrimali-eksgolovu-upravlinnya-sbu-v-krimu-kulinicha>.

Європи надала Службі безпеки України допомогу, створивши онлайн-портал для навчання співробітників Служби безпеки України¹⁷⁰.

Створення ефективного механізму добору кадрів Служби безпеки України потребує здійснення комплексу заходів, які передбачають ретельний відбір та підготовку кадрів, адекватну оплату праці співробітників Служби безпеки України, принципове збільшення рівня витрат на оновлення матеріально-технічної бази Служби безпеки України, а також мінімізацію впливу кон'юнктурних чинників на вирішення кадрових питань. Потрібно вдосконалити процес відбору кандидатів, забезпечити його максимальну прозорість, змагальність та неупередженість. Лише забезпечивши високий рівень професійної компетентності своїх співробітників, Служба безпеки України зможе ефективно виконувати свої завдання та функції.

Очищення Служби безпеки України від агентів російських спецслужб та недобросовісних співробітників

Упродовж багатьох років діяльність Служби безпеки України супроводжували звинувачення в шантажі, зловживанні владою, корупції, незаконному утриманні затриманих у таємних в'язницях. Службу безпеки України звинувачували також у вчиненні різних злочинів – в отруєнні опозиційного кандидата на посаду президента, корупції, погрозах політичним активістам та залякуванні опозиції. Це серйозно ускладнювало співпрацю Служби безпеки України із західними спецслужбами¹⁷¹. З плином часу Служба безпеки України зіткнулася з багатьма внутрішніми викликами і проблемами¹⁷², чи не найсерйознішою з яких стала інфільтрація в її ряди агентів російських спецслужбами.

¹⁷⁰ Continuous in-service training of the Security Service of Ukraine's staff as constituent element of victory. URL : <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/continuous-in-service-training-of-the-security-service-of-ukraine-s-staff-as-constituent-element-of-victory>.

¹⁷¹ Fluri Ph., Polyakov L. Intelligence and Security Services Reform and Oversight in Ukraine – An Interim Report. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. № 1. P. 52.

¹⁷² Smith J. Ukrainian SBU: Protectors of the Homeland. URL : https://greydynamics.com/ukrainian-sbu-protectors-of-the-homeland/#25_Russian_Invasion_and_Reformation.

У 2010 р. Президентом України було обрано В. Януковича – вихідця з кримінального середовища, корупціонера, людину, залежну від політичного керівництва Російської Федерації. У період президентства В. Януковича Служба безпеки України зіткнулася з викликами, негативні наслідки яких вона відчуває й донині. Скориставшись ситуацією Федеральна служба безпеки Російської Федерації створила в Україні мережу шпигунів і завербованих агентів, діяльність яких була спрямована на дестабілізацію українського суспільства. Російські оперативники були масово інфільтровані у вищі органи державної влади України, сили безпеки та сили оборони, зокрема Службу безпеки України¹⁷³. У цей період найвище керівництво Служби безпеки України складалося фактично з російських агентів¹⁷⁴. Промовистим, зокрема, є факт арешту за підозрою в державній зраді помічника Голови Служби безпеки України з особливо важливих доручень О. Кулініча. До числа інших російських агентів, що в цей період посідали високі посади в державному апараті України, належали, зокрема, В. Сівкович – заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України з жовтня 2010 р. до грудня 2013 р.¹⁷⁵; Секретар Ради національної безпеки і оборони України у період із 2012 р. по 2014 р. та голова Адміністрації Президента України в період із 24 січня 2014 р. по 25 лютого 2014 р. А. Ключев¹⁷⁶).

¹⁷³ Шварц Д. Данілов уточнив заяву про російських шпигунів в СБУ. URL : https://www.dw.com/uk/danilov-utocniv-zaavu-pro-aktivizaciju-rosijskih-spiguniv-v-sbu/a-67565548_

¹⁷⁴ Найвище керівництво СБУ було агентами РФ, Зеленський має дати свідчення, чому він їх призначив – Бутусов. URL : https://bastion.tv/najvishe-kerivnictvo-sbu-bulo-agentami-rf-yurij-butusov_n50464; Кравченко В. Шокуєча зрада: як ФСБ РФ призначила своїх агентів у керівництво СБУ – розбір Бутусова. URL : https://myrotvorets.news/shokuiucha-zrada-yak-fsb-rf-pryznachyla-svo/_

¹⁷⁵ Про відсторонення В. Сівковича від посади : Указ Президента України від 14 грудня 2013 р. № 685/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 30. Ст. 979; Про звільнення В. Сівковича з посади заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 28 лютого 2014 р. № 169/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 7. Ст. 248.

¹⁷⁶ Про призначення А. Ключова Главою Адміністрації Президента України : Указ Президента України від 24 січня 2014 р. № 169/2014. <https://web.archive.org/web/20141209080457/http://www.president.gov.ua/documents/16407.html>.

Посівши посаду Президента України, В. Янукович розпочав зміщення з посад у державному апараті осіб, нелояльних до нього особисто чи Президента Російської Федерації В. Путіна. Під час свого президентства В. Янукович використовував сили безпеки, зокрема Службу безпеки України, щоб залякати своїх чисельних критиків та мінімізувати вплив на політичне життя країни своїх політичних опонентів, навіть арештовуючи найвідоміших громадських активістів¹⁷⁷.

У період президентства В. Януковича Служба безпеки України, як і інші спецслужби та правоохоронні органи, втручалася в різноманітні суспільні процеси, часто діючи за межами своєї законодавчо визначеної компетенції. Цільове спрямування цього втручання суперечило законодавчо визначеній компетенції Служби безпеки України. Стали відомими, зокрема, факти відвідувань співробітниками Служби безпеки України ректорів університетів з вимогою до них підписати накази про заборону студентам участь у будь-яких протестах, спрямованих проти режиму В. Януковича. Служба безпеки України проводила “профілактичні бесіди” з представниками студентського середовища та активістами громадських організацій, які брати участь у протестах¹⁷⁸.

У згаданий період Адміністрація В. Януковича використовувала Службу безпеки України для втручання в судові справи. Офіційно це втручання пояснювали необхідністю перевіряти законність судових рішень у кримінальних справах та боротьбою з корупцією в судовій системі¹⁷⁹. Служба безпеки України сама порушувала кримінальні справи проти колишніх державних діячів із політичних мотивів. Тим самим В. Янукович значною мірою перетворив Службу безпеки України на ефективний інструмент політичного переслідування своїх опонентів¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Smith J. Ukrainian SBU: Protectors of the Homeland. 2024. URL : https://greodynamics.com/ukrainian-sbu-protectors-of-the-homeland/#25_Russian_Invasion_and_Reformation_

¹⁷⁸ Security Service of Ukraine and Human Rights. URL : https://khpg.org/en/1398076556_

¹⁷⁹ Security Service of Ukraine and Human Rights. URL : https://khpg.org/en/1398076556_

¹⁸⁰ Security Service of Ukraine and Human Rights. URL : https://khpg.org/en/1398076556_

Напередодні своєї втечі до Росії В. Янукович наказав лояльним до нього співробітникам Служби безпеки України викрасти матеріали з державною таємницею. Вони викрали дані про тисячі співробітників та інформаторів Служби безпеки України, а те, що не змогли викрасти, знищили. У подальшому, після приходу до влади демократичних сил, відбулися численні арешти серед керівного складу Служби безпеки України. Було заарештовано понад 200 співробітників Служби безпеки України, яких підозрювали у державній зраді. Також було замінено керівників усіх регіональних відділень Служби безпеки України та більшість їхніх заступників¹⁸¹.

В. Янукович використовував Службу безпеки України і як засіб рекету щодо підприємців. Інструментами цього рекету були обшуки, відкриття проваджень у кримінальних справах та санкції, а його жертвами – численні приватні підприємства. Це перетворило Службу безпеки України на засіб збагачення особисто В. Януковича та його оточення¹⁸². У деяких випадках згадана злочинна діяльність Служби безпеки України сягала масштабу, який паралізував діяльність не лише окремих компаній, але й цілих галузей промисловості. У власності багатьох співробітників Служби безпеки України були автомобілі вартістю 50-70 тисяч доларів¹⁸³.

Управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України донині виявляє випадки отримання неправомірної вигоди своїми співробітниками¹⁸⁴. Спроби співробітників Служби безпеки України використовувати свої повноваження для тиску на підприємців підриває довіру громадян до спецслужби.

¹⁸¹ Smith J. Ukrainian SBU: Protectors of the Homeland. URL : https://greydynamics.com/ukrainian-sbu-protectors-of-the-homeland/#25_Russian_Invasion_and_Reformation.

¹⁸² (in)Security Service of Ukraine puts pressure on business for its own benefit – Investigation. URL : <https://antac.org.ua/en/news/in-security-service-of-ukraine-puts-pressure-on-business-for-its-own-benefit-novoe-vremya/>.

¹⁸³ Величко Л. За фасадом Володимирської. Як влаштована Служба безпеки України і чому не допоможе реформа. URL : https://project.liga.net/projects/ssu_ukraine/.

¹⁸⁴ Волошина А. 3 млн грн хабара: СБУ очищає власні ряди. URL : <https://myrotvorets.news/3-mln-hrn-khabara-sbu-ochyshchaie-vlasni-riady/>.

3.3. Служба безпеки України у протидії російським спецслужбам та їхнім агентам

В умовах повномасштабного російського вторгнення перед Службою безпеки України постало завдання посилити свою діяльність у протидії російським спецслужбам та їхній агентурі в Україні, які значно активізували свою підривну діяльність в Україні. Протидія Служби безпеки України російській розвідці та її агентам в умовах війни набуває граничного значення. У цій сфері своєї діяльності Служба безпеки України виконує різноманітні завдання, спрямовані на захист національної безпеки та суверенітету України. Можливо виокремити такі напрями протидії Служби безпеки України російській розвідці та її агентам:

Викриття агентурної мережі російських спецслужб на території України

Викриття Службою безпеки України агентурної мережі російських спецслужб – один із найважливіших напрямків її діяльності від початку російського збройного вторгнення у 2014 р. Такі операції мають стратегічне значення, оскільки Російська Федерація системно формує агентуру всередині України для збору розвідданих, здійснення диверсій, інформаційної війни та деморалізації суспільства.

Агентурна мережа – це система осіб, які діють на користь іноземної розвідки, виконуючи завдання щодо збору інформації, вербування нових учасників або підготовки диверсій. У випадку Російської Федерації – це, як правило, агенти Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, Головного розвідувального управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації (воєнна розвідка), Служби зовнішньої розвідки Російської Федерації (зовнішня розвідка).

Агентурна мережа Російської Федерації в Україні має такий типовий склад:

1. Коригувальники вогню (передають координати ударів).

2. Інформатори з числа цивільного населення.
3. Колишні або чинні посадовці, правоохоронці, військові.
4. Інтернет-агітатори та боти, що ведуть інформаційно-психологічні операції (ШСО).
5. Диверсійно-розвідувальні групи.

Служба безпеки України регулярно виявляє та нейтралізує ворожу агентуру на території України. Зокрема, Служба безпеки України викриває і припиняє діяльність агентів Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, Головного розвідувального управління Російської Федерації та Служби зовнішньої розвідки Російської Федерації, завербованих чиновників, військових, блогерів або навіть священників, інформаторів, які передають координати Збройних сил України, військових частин, об'єктів критичної інфраструктури.

У межах викриття агентурної мережі російських спецслужб на території України Служба безпеки України викриває пропагандистів та антиукраїнських “лідерів думок”, блокує Telegram-канали, які поширюють фейки про Збройні Сили України, військово-політичне керівництво України чи ситуацію на фронті; затримує осіб, які знімають відео прильотів/відльотів ракет, “коригувальників вогню”.

Служба безпеки України активно протидіє російській агентурі всередині країни, спробам російських спецслужб розпалювати конфлікти на релігійному ґрунті, які, за задумом окупантів, мають стати п'ятою колоною, на допомогу якої вони розраховують. Останнім часом Служба безпеки України суттєво обмежила підривну діяльність проросійського духовенства, яке виправдовує російську агресію та намагається спричинити розкол в українському суспільстві на релігійному ґрунті. Служба безпеки України викриває та притягає до відповідальності колаборантів, які співпрацюють з російською адміністрацією на тимчасово окупованих територіях України¹⁸⁵.

¹⁸⁵ Офіційний сайт Служби безпеки України: Захист національної державності. URL : <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>.

Упродовж усього періоду існування суверенної Української держави, особливо в період перебування на посаді Прем'єр-міністра України, а потім і Президента України В. Януковича, Федеральна служба безпеки Російської Федерації формувала свою агентуру серед кліру та прихожан Української православної церкви (Московського патріархату). Ця частина Російської православної церкви стала в Україні джерелом сепаратизму та легальною організацією, матеріальні, організаційні, людські ресурси і можливості впливу якої використовувала Федеральна служба безпеки Російської Федерації для своєї підривної діяльності на території України. Закономірно, що після 24 лютого 2022 р., коли розпочалося російське військове вторгнення в Україну, російська агентура в Українській православній церкві (Московського патріархату) посилила свою активність, чим привернула увагу Служби безпеки України у процесі її контрдиверсійної та контррозвідувальної діяльності. На багатьох об'єктах Української православної церкви (Московського патріархату) Служба безпеки України провела контррозвідувальні заходи¹⁸⁶. Було здійснено й низку арештів представників кліру Української православної церкви (Московського патріархату), як, наприклад, митрополита Тульчинського УПЦ МП Іоанафана¹⁸⁷, намісника монастиря Української православної церкви (Московського патріархату) в Києво-Печерській лаврі митрополита Павла Лебеда¹⁸⁸, голови Запорізької та Мелітопольської єпархії Української православної церкви (Московського патріархату) Луки (Андрія Коваленка)¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Див. напр.: СБУ проводить обшуки в 10 монастирях і храмах УПЦ (МП) у трьох областях. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-obshuky-monastyri-hramy-upts-mp/32158661.html>; Наймасовіший обшук СБУ в УПЦ (МП). Що відомо і до кого прийшли. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63968950>; СБУ прийшла з обшуками до відомого запорізького митрополита УПЦ МП, йому вручили підозру. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/sbu-priyshla-obshukami-vidomogo-zaporizkogo-1714546245.html>.

¹⁸⁷ 73-річного митрополита Тульчинського УПЦ МП Іоанафана посадили на 5 років. https://protocol.ua/ua/zberigav_molitvu_za_putina_mitropolita_upts_mp_z_vinnichini_posadili_na_5_rokiv/.

¹⁸⁸ Митрополита УПЦ МП Павла арештували та відправляють до СІЗО. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66203233>.

¹⁸⁹ Солом'янський районний суд Києва у вівторок, 7 травня, відправив голову Запорізької та Мелітопольської єпархії УПЦ Московського патріархату Луку (Андрія Коваленка) під нічний домашній арешт на два місяці. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/sud-vidpraviv-mitropolita->

Проведення Службою безпеки України розвідувальної діяльності проти російських спецслужб та їхньої агентури в Україні

Хоча Служба безпеки України не є класичною розвідувальною службою (такою, як Головне управління розвідки Міністерства оборони України чи Служба зовнішньої розвідки України), вона здійснює в розвідувальній сфері низку повноважень, зокрема проводить збір, аналітику та використання інформації, що стосується загроз державній безпеці, здійснює контррозвідувальне забезпечення – виявляє, запобігає та припиняє розвідувальну та іншу підривну діяльність іноземних спецслужб, інформаційно-аналітичну роботу – аналізує загрози терористичного, диверсійного, інформаційного характеру, бере участь у заходах із забезпечення кібербезпеки.

Формами та методами розвідувальної діяльності Служби безпеки України є приховані заходи – спостереження, агентурна робота, контроль за каналами зв'язку, технічні заходи – перехоплення інформації (за рішенням суду), оперативно-розшукова діяльність у межах кримінального провадження або запобігання загрозам.

Служба безпеки України також активно проводить розвідувальну діяльність, спрямовану на виявлення, викриття та припинення діяльності агентів російської розвідки на території України. Проведення Службою безпеки України розвідувальної та контррозвідувальної діяльності проти агентів російських спецслужб на території України стало одним із головних напрямів роботи Службою безпеки України з початку російської агресії у 2014 р. й особливо активізувалося після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 р.

Цілями контррозвідувальної діяльності Служби безпеки України проти агентів Російської Федерації є: виявлення агентурної мережі російських спецслужб – Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, Головного

розвідувального управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, Служби зовнішньої розвідки Російської Федерації, знешкодження російський диверсійно-розвідувальних груп, запобігання шпигунству та витоку секретної інформації, протидія інформаційним і кібератакам, викриття зрадників у лавах органів державної влади (зокрема, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ, органів місцевого самоврядування).

Служба безпеки України збирає й аналізує інформацію, розслідує справи та проводить інші заходи, спрямовані на припинення діяльності російських спецслужб та їхніх агентів в Україні.

Контррозвідувальна діяльність Служби безпеки України

Контррозвідувальна діяльність Служби безпеки України – це системна робота, спрямована на захист державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу України від загроз іноземних спецслужб, терористичних організацій та інших суб'єктів, що ведуть підривну діяльність.

У межах контррозвідувальної діяльності Служба безпеки України здійснює спеціальні заходи, з метою виявлення, запобігання і припинення розвідувальної, підривної, диверсійної діяльності іноземних спецслужб, захисту державної таємниці, забезпечення безпеки Збройних Сил, оборонного комплексу, органів влади, дипломатичних місій тощо. Служба безпеки України здійснює негласні слідчі (розшукові) дії (прослуховування, спостереження, впровадження агентури тощо – за рішенням суду), агентурну діяльність – впроваджує своїх співробітників або завербованих осіб до підозрілих структур, оперативно-технічні заходи – зокрема, контроль електронної пошти, телефонів, систем обміну інформацією (месенджерів), інформаційно-аналітичну обробку – збирає, зіставляє й аналізує дані з відкритих і закритих джерел.

Основними напрямки контррозвідки Служби безпеки України є протидія розвідкам іноземних держав (виявлення і нейтралізація агентурних мереж Російської Федерації, Білорусі, а також інших ворожих держав), встановлення контактів з іноземними спецслужбами, зокрема через завербованих українців), захист військових та оборонних об'єктів (перевірка працівників стратегічних

підприємств, виявлення спроб проникнення агентів ворога до підрозділів Збройних Сил України), протидія терористичній діяльності (викриття осіб, причетних до терористичних актів або діяльності диверсійно-розвідувальних груп, запобігання терактам проти цивільного населення та інфраструктури), кіберконтррозвідка (виявлення та ліквідація хакерських атак, бот-мереж, фейкових інформаційних кампаній, моніторинг кіберзагроз, пов'язаних із військовою безпекою), інформаційно-психологічна протидія (виявлення ворожих інформаційно-психологічних операцій, боротьба з дезінформацією, панікою, проросійською пропагандою), фільтраційні заходи (перевірка осіб на звільнених або тимчасово окупованих територіях, встановлення колаборантів і завербованих осіб, методи контррозвідувальної діяльності).

У ч. 1 ст. 5 Закону України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 р. Службу безпеки України визначено “спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності”¹⁹⁰. Організацію та координацію контррозвідувальної діяльності Закон покладає на Центральне управління Служби безпеки України (ч. 1 ст. 8)¹⁹¹.

Законом передбачено, що контррозвідувальні заходи, крім Служби безпеки України, можуть також здійснювати “розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України “Про оперативно-розшукову діяльність” та “Про розвідку” надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність”¹⁹². З огляду на те, що здійснення контррозвідувальних заходів іншими суб'єктами, крім визначених Законом України “Про контррозвідувальну діяльність”, заборонено, Служба безпеки України відіграє виняткову роль у сфері контррозвідувальної

¹⁹⁰ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

¹⁹¹ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

¹⁹² Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

діяльності. Така функціональна спеціалізація Служби безпеки України обумовила створення у системі її органів Департаменту контррозвідки Служби безпеки України.

Департамент контррозвідки Служби безпеки України – функціональний підрозділ Центрального управління Служби безпеки України, який протидіє розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України. До складу Департаменту контррозвідки входять підрозділи з контррозвідувального пошуку, контррозвідувальних операцій, захисту органів влади та управління, контррозвідувального захисту транспортної, енергетичної інфраструктури тощо. Діяльність Департаменту контррозвідки Служби безпеки України зосереджена на проведенні скоординованих і політично вивірених заходів протидії розвідувальним (на шкоду інтересам України) спрямуванням іноземних спецслужб¹⁹³. Правовою основою діяльності Департаменту є Закон України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26 грудня 2002 р. Відповідно до Закону, підставою для проведення контррозвідувальної діяльності Службою безпеки України є, зокрема, розвідувальна діяльність проти України спеціальними службами іноземних держав, а також організаціями, окремими групами і особами (ст. 6)¹⁹⁴. Служба безпеки України покликана виявляти, запобігати та припиняти діяльність ворожих агентів та спецслужб інших країн.

Інформація про підстави проведення контррозвідувальної діяльності Департаментом контррозвідки Служби безпеки України може міститися у заявах і повідомленнях громадян, осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, посадових та службових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації; у матеріалах органів досудового розслідування та суду; у запитах, інформаціях та матеріалах спеціальних служб і правоохоронних органів

¹⁹³ Вронська Т. На сторожі незалежності держави: 10 років Службі безпеки. К.: Служба безпеки України, 2002. С. 10.

¹⁹⁴ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

іноземних держав, міжнародних установ і організацій; матеріалах правоохоронних органів та інших органів державної влади України щодо загроз державній безпеці України, матеріалах Служби безпеки України щодо організації, здійснення, форм і методів терористичної, розвідувальної та іншої діяльності на шкоду державній безпеці України; у запитах визначених Кабінетом Міністрів України органів державної влади, установ та організацій щодо надання допуску особам до державної таємниці і роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках (ст. 6 Законе України “Про контррозвідувальну діяльність”)¹⁹⁵.

Служба безпеки України проводить контррозвідувальну діяльність із метою запобігання, виявлення та припинення діяльності російських спецслужб та їхніх шпигунів на всій території України. Служба безпеки України виявляє та протидіє спробам інфільтрації агентів російських спецслужб в органи державної влади України, державні установи, підприємства та організації.

Контррозвідувальні підрозділи Служби безпеки України виявляють ознаки шпигунства, запобігають проникненню російських агентів до Збройних сил України, органів державної влади, зокрема правоохоронних органів та українських спецслужб, зокрема в ряди власних співробітників, перевіряє підозрілих осіб у прикордонних регіонах.

Захист державної таємниці від російських спецслужб

Захист державної таємниці Службою безпеки України в умовах повномасштабної війни став критично важливим напрям контррозвідувальної діяльності спецслужби. Російські спецслужби системно намагаються отримати доступ до засекреченої інформації про оборону, економіку, інфраструктуру, зв'язок і державне управління України. Служба безпеки України є головним органом, що відповідає за збереження державної таємниці та припинення її витоку.

¹⁹⁵ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

Державною таємницею є інформація в галузях оборони (військові плани, розташування, мобілізація), безпеки держави (дані про спецслужби, системи зв'язку, захист інформації), економіки (критична інфраструктура, енергетика), зовнішньої політики (секретні переговори, розвіддані), науки й техніки (розробки з подвійним призначенням), розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які законом визнані державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України “Про державну таємницю”)¹⁹⁶.

Відповідно до ст. 39 Закону України “Про державну таємницю”, посадові особи та громадяни, винні у розголошенні державної таємниці, несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом¹⁹⁷.

Служба безпеки України забезпечує захист від російських спецслужб державної таємниці, що в умовах війни є вкрай важливим елементом національної безпеки України. Захист державної таємниці Служба безпеки України забезпечує засобом режимно-секретної роботи (контроль за створенням і зберіганням секретних документів, надання/позбавлення допуску до держтаємниці, перевірка осіб перед наданням доступу (контррозвідка, психологічне оцінювання)), виявлення та нейтралізації ворожої агентури (Служба безпеки України постійно викриває російських агентів, які намагаються здобути секретну інформацію (особливо серед військових, чиновників, оборонної промисловості), захисту інформаційних систем, технічного та криптографічного забезпечення державного зв'язку, виявлення шкідливого програмного забезпечення та вразливостей у мережах, впровадження спеціальних електронних документів і засобів шифрування, аудитів, перевірок,

¹⁹⁶ Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

¹⁹⁷ Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

інструктажів, планових та позапланових перевірок установ і підприємств щодо дотримання правил захисту держтаємниці, навчання та перевірки персоналу.

Служба безпеки України здійснює контроль за обігом документів, що містять державну інформацію, і забезпечує захист від незаконного доступу до неї.

Після початку повномасштабного російського вторгнення російські спецслужби посилили свою активність, забезпечуючи враження складів зберігання зброї та об'єктів критичної інфраструктури України. Російські спецслужби засобом своєї агентури в Україні забезпечують ефективність повітряних атак по території України. Агенти російських спецслужб в Україні фіксують пересування зброї, озброєння та підрозділів Збройних Сил України, роботу протиповітряної оборони та розміщення військових об'єктів тощо. З огляду на ці обставини Верховна Рада України 24 березня 2022 р. ухвалила Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану”¹⁹⁸. Однак криміналізація згаданого несанкціонованого поширення інформації не зупиняє злочинну діяльність російських спецслужб і забезпечити ефективну протидію їй може лише Служба безпеки України.

У протидії російським спецслужбам та їхнім агентам Служба безпеки України керується положеннями різних нормативних актів, насамперед – Закону України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. Відповідно до п. 4

¹⁹⁸ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>.

та ст. 24 Закону, Служба безпеки України уповноважена, зокрема, “здійснювати контррозвідувальні заходи з метою запобігання, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об’єднань”¹⁹⁹.

Відповідно до Закону України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 р., Служба безпеки України є “спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці”²⁰⁰. Служба безпеки України формує звід відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 12), надає органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям право провадити діяльність, пов’язану з державною таємницею²⁰¹, має право контролювати стан охорони державної таємниці в усіх органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, а також у зв’язку з виконанням цих повноважень одержувати безоплатно від них інформацію з питань забезпечення охорони державної таємниці (ч. 6 ст. 37). Саме відомостями, що становлять державну таємницю, намагаються оволодіти агенти російських спецслужб. Служба безпеки України забезпечує захист державної таємниці та розслідує випадки її розголошення або незаконного використання.

Боротьба з російським тероризмом

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, Служба безпеки України є “головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю”²⁰². Служба безпеки України, зокрема,

¹⁹⁹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

²⁰⁰ Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

²⁰¹ Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

²⁰² Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

веде активну боротьбу з російським тероризмом, що передбачає розкриття та запобігання терористичним актам, затримання терористичних груп та забезпечення безпеки громадян України.

Служба безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема міжнародної; збирає інформацію про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій; провадить збір упереджувальної інформації у разі загрози вчинення терористичного акту або при проведенні антитерористичної операції оперативно-технічні пошукові заходи у системах і каналах електронних комунікацій, які можуть використовувати терористи; забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію і проведення антитерористичних заходів, координує діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом; здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із терористичною діяльністю; ініціює питання накладення на невизначений строк арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму, знімає арешт із таких активів та надає доступ до них; забезпечує у взаємодії з розвідувальними органами України безпеку від терористичних посягань установ України за межами її території, їх співробітників та членів їхніх сімей; надає рекомендації, пропозиції, застереження та приписи іншим суб'єктам боротьби з тероризмом із питань боротьби з тероризмом, які є обов'язковими для врахування та виконання. Служба безпеки України спільно з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, через свої територіальні органи (у разі їх утворення) здійснюють антитерористичну підготовку населення та науково-методологічне забезпечення антитерористичної діяльності з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту (ч. 1 ст. 5)²⁰³.

²⁰³ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

Важливими аспектами боротьби Служби безпеки України з тероризмом є виявлення і усунення причин та умов, що можуть сприяти виникненню тероризму; захист людини, громадянина, суспільства та держави від терористичних загроз; виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім терористичним загрозам безпеці України; зведення до мінімуму суспільно небезпечних наслідків терористичних актів; налагодження ефективної взаємодії між уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з громадськістю для протидії тероризму; організація міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом; припинення терористичних дій проти України з боку іноземних спецслужб та організацій, окремих осіб та їхніх груп²⁰⁴.

Завдяки зусиллям Служби безпеки України в Україні, за винятком її окупованих територій, не було масштабних та серйозних проявів тероризму²⁰⁵.

Для ефективної протидії протидіє проявам тероризму та координації діяльності інших суб'єктів сил безпеки у сфері боротьби з тероризмом, створено Антитерористичний центр при Службі безпеки України. Штаб Антитерористичного центру здійснює постійний моніторинг рівня терористичної загрози, консолідує отриману в режимі онлайн партнерську інформацію, проводить навчання на об'єктах критичної інфраструктури²⁰⁶.

Антитерористичний центр при Службі безпеки України, відповідно до ч. 5 ст. 24 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, здійснює включення/виключення організацій (груп) до/з Переліку терористичних організацій (груп)²⁰⁷, а згідно з п. 3 Порядку формування та ведення переліку терористичних організацій (груп), Штаб Антитерористичного центру формує

²⁰⁴ Каглинський О. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 73.

²⁰⁵ Фурман І. Завдання Служби безпеки України у сфері запобігання тероризму. *Адміністративне право та адміністративна діяльність*. 2012. № 6. С. 124.

²⁰⁶ Боротьба з тероризмом. URL : <https://ssu.gov.ua/borotba-z-teroryzmozom>.

²⁰⁷ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

та веде Перелік терористичних організацій (груп)²⁰⁸. До цього переліку Антитерористичний центр вніс, зокрема, такі проросійські терористичні організації, як “Луганська народна республіка” (“ЛНР”) ²⁰⁹, “Донецька народна республіка” (“ДНР”) ²¹⁰, “80-й окремий гвардійський розвідувальний батальйон «Спарта» імені Арсена Павлова” ²¹¹, “1-й Семенівський мотострілецький батальйон «Вікінг» 1-ї окремої Слов’янської мотострілкової бригади” ²¹².

В умовах війни Служба безпеки України суттєво наростила спроможності загальнодержавної системи боротьби з тероризмом.

Набутим досвідом Служба безпеки України ділиться з іноземними партнерами, насамперед зі спецслужбами країн Північноатлантичного альянсу і Європейського Союзу. Служба безпеки України активно взаємодіє з ними, адже весь цивілізований світ нині об’єднує зусилля у протидії міжнародному тероризму.

Ведення кібервійни та участь у забезпеченні кібербезпеки

На тлі зростання кіберзагроз та кібератак з боку Російської Федерації Служба безпеки України ефективно протидіє злочинній діяльності російських спецслужб й у сфері кібербезпеки. Вона здійснює збір інформації щодо можливих кіберзагроз та кібератак, а також здійснює кримінальне провадження у справах про кіберзлочини. Служба безпеки України безпосередньо відслідковує хакерські атаки на державні сайти, енергосистему, банки; спроби

²⁰⁸ Про затвердження Порядку формування та ведення переліку терористичних організацій (груп): Наказ Голови Служби безпеки України 10 квітня 2025 р. за № 559/43965. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-25#n7>.

²⁰⁹ “Луганська народна республіка” (“ЛНР”). URL : <https://ssu.gov.ua/luhanska-narodna-respublika-lnr>.

²¹⁰ “Донецька народна республіка” (“ДНР”). URL : <https://ssu.gov.ua/donetska-narodna-respublika-dnr>.

²¹¹ “80-й окремий гвардійський розвідувальний батальйон «Спарта» імені Арсена Павлова”. URL : <https://ssu.gov.ua/80i-okremiyi-hvardiiskiyi-rozviduvalnyi-batalion-sparta-imeni-arsena-pavlova>.

²¹² “1-й Семенівський мотострілецький батальйон «Вікінг» 1-ї окремої Слов’янської мотострілкової бригади”. URL : ssu.gov.ua/li-semenivskyi-motostriletskyi-batalion-vikinh-li-okremo-slovianskoi-motostrilkovoi-bryhady.

масового фішингу та впровадження шкідливого програмного забезпечення; кампанії дезінформації через Telegram, TikTok, YouTube, тощо. У сфері кібербезпеки Служба безпеки України взаємодіє з Національним координаційним центром кібербезпеки – робочим органом Ради національної безпеки і оборони України²¹³. Голова Служби безпеки України, відповідно до абз. 5 п. 5 Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки, є членом Центру за посадою²¹⁴. Крім того, Служба безпеки України взаємодіє зі спецслужбами інших країн та міжнародними організаціями, зокрема, з Європолем та Інтерполом у сфері кібербезпеки, забезпечуючи не лише кібербезпеку України, а й міжнародного співтовариства.

Величезне число платформ в Інтернет-мережі та програмного забезпечення ускладнює процес виявлення ворожої діяльності на території України. Російські спецслужби координують діяльність багатьох своїх агентів через популярні месенджери. Інформація, яку вони передають своїм агентам через соціальні мережі, виявити складно. Однак саме популярні месенджери використовують російські спецслужби для розповсюдження ворожої пропаганди, наративів та залякування, прагнучи створити інтелектуально-психологічне тло, яке може сформувати в українських користувачів месенджерів панічні настрої або сумніви щодо правильності дій військово-політичного керівництва України. Активно використовують російські спецслужби популярні месенджери і для координації розвідувальних дій і збору своїми агентами даних про оборонну інфраструктуру України. Служба безпеки України активно протидіє такій діяльності²¹⁵.

²¹³ Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки. Про Національний координаційний центр кібербезпеки: Указ Президента України від 7 червня 2016 р. № 242/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 8.

²¹⁴ Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки. Про Національний координаційний центр кібербезпеки: Указ Президента України від 7 червня 2016 р. № 242/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 8.

²¹⁵ Див. напр.: СБУ затримала ворожу інформаторку, яка створила Телеграм-канал для збору розвідданих про оборону Одеси. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-vorozhu-informatorku-yaka-stvoryla-telehramkanal-dlia-zboru-rozviddanykh-pro-oboronu-odesy>; СБУ викрила у Києві соратника колаборантки Монтян, який адміністрував її прокремлівський

Притягнення Службою безпеки України російських агентів до кримінальної відповідальності

Притягнення Службою безпеки України російських агентів до кримінальної відповідальності є одним із ключових етапів у боротьбі з гібридною агресією Російської Федерації. Після викриття агентів та збору доказів, Служба безпеки України ініціює кримінальні провадження за відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Відповідно до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України від 5 квітня 2013 р., слідчі Служби безпеки України здійснюють досудове розслідування з певного кола злочинних діянь²¹⁶, значну частину яких утворюють кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. Зокрема, Служба безпеки України передає справи до суду, звинувачуючи в державній зраді (ст. 111 Кримінального процесуального кодексу України); шпигунстві (ст. 114 Кримінального процесуального кодексу України); пособництві державі-агресору (ст. 111-2 Кримінального процесуального кодексу України), участі і терористичній організації (ст. 258-3 Кримінального процесуального кодексу України), фінансуванні тероризму (ст. 258-5 Кримінального процесуального кодексу України), несанкціонованому поширенні даних про Збройні Сили України (ст. 114-2 Кримінального процесуального кодексу України)²¹⁷.

Етапами притягнення Службою безпеки України російських агентів до кримінальної відповідальності є:

Викриття та затримання

Телеграм-канал. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-u-kyievi-soratnyka-kolaborantky-montian-yakui-administruvav-yii-prokremlivskyi-telehramkanal>.

²¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.

²¹⁷ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

Служба безпеки України проводить контррозвідувальні заходи, збирає докази участі особи у шпигунстві, коригуванні вогню, передачі державної таємниці тощо. Затримання відбувається із залученням спецпідрозділів (наприклад, “Альфа”).

Повідомлення про підозру

Служба безпеки України за погодженням із прокурором виносить повідомлення про підозру, відкриває кримінальне провадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР).

Запобіжний захід

Найчастіше Служба безпеки України вдається до тримання підозрюваного під вартою без права внесення застави, особливо під час війни.

Досудове розслідування

Служба безпеки України збирає докази: повідомлення в месенджерах, відео, свідчення, проводить технічні експертизи, встановлює ланцюг зв'язків, канали передачі інформації, мотиви.

Судовий розгляд

Справи, у яких кримінальне провадження здійснює Служба безпеки України, суд розглядає в закритому режимі (через наявність держтаємниці). При розгляді справ часто використовують матеріали, отримані в результаті оперативно-технічних заходів.

Вирок і виконання покарання

Засуджених направляють до колоній, в окремих випадках можливе довічне ув'язнення (особливо при наявності загиблих чи масштабних наслідків).

Отже, Служба безпеки України активно протидіє російським спецслужбам у багатьох сферах своєї діяльності. Хоча війна поставила Службу безпеки України перед багатьма викликами, вона стала причиною активного розвитку форм і методів діяльності Служби безпеки України, дала їй унікальний досвід боротьби з ворожими агентами. В умовах воєнного стану Служба безпеки України має можливість використовувати в протидії російським спецслужбам додаткові повноваження, передбачені Законом України “Про правовий режим

воєнного стану”²¹⁸.

Операції Служби безпеки України з виявлення та знешкодження агентів російських спецслужб в Україні

Нижче ми наведемо низку операцій з виявлення та знешкодження агентів російських спецслужб в Україні, які Служба безпеки України проводила останнім часом, пронумерувавши їх для зручності огляду.

1. Співробітники Служби безпеки України викрили у Херсоні агентурну мережу Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, якою керував окупаційний чиновник – росіянин Александр Костін – окупаційний перший заступник міністра інформаційної політики на тимчасово захопленому лівобережжі Херсонської області. Його поплічники завербували трьох мешканців Херсону. У Херсоні мережа розповсюджувала проросійську пропаганду, а також розвідувала місця базування та переміщення сил оборони України в місті. Федеральна Служба Безпеки використовувала надану їй інформацію для підготовки ракетно-дронових ударів по локаціях українських військових. *Серед пріоритетних цілей ворога були вогневі позиції мобільних вогневих груп протиповітряної оборони, а також пункти базування підрозділів Служби безпеки України, Національної поліції та прокуратури.*

Також російські агенти шпигували за посадовцями Херсонської обласної військової адміністрації. Отриману від своїх агентів інформацію Федеральна Служба Безпеки планувала використати для залякування представників військової адміністрації, зокрема, погрожувати фізичною розправою.

Щоб розширити агентурну мережу, фігуранти створили Telegram-канал нібито від імені проросійського підпілля у Херсоні. Адміністратори каналу закликали учасників надсилати туди координати сил оборони України та особисту інформацію про українських захисників. Проте Служба безпеки України викрила зловмисників та зірвала плани Федеральної Служби Безпеки.

²¹⁸ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

Служба безпеки України затримала трьох учасників проросійського осередку. Під час обшуків у них вилучили мобільні телефони та комп'ютери із доказами злочинної діяльності.

Затриманим оголосили про підозри за двома статтями Кримінального кодексу України: державна зрада (ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України) та несанкціоноване поширення інформації про розміщення Збройних сил України (ч. 2 ст. 114-2 Кримінального кодексу України). Наразі підозрювані перебувають під вартою, їм загрожує довічне ув'язнення з конфіскацією майна.

Злочинні дії росіянина Александра Костіна заочно кваліфікували за ч. 3 ст. 110 Кримінального кодексу України (посягання на територіальну цілісність та недоторканність України), а двом його спільникам-резидентам Федеральної Служби Безпеки заочно повідомили про підозри в державній зраді, що вчинена за попередньою змовою групою осіб²¹⁹.

2. 5 жовтня 2024 р. Служба безпеки України затримала агента Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, який шпигував під прикриттям кур'єра. 49-річний місцевий житель передавав ворогу координати для можливих ракетних і дронів ударів по Чернівецькій області. Його основними цілями були залізничні станції та медичні заклади, де лікуються та реабілітуються українські військові. Чоловіка завербувала російська спецслужба через його прокремлівські погляди, які він неодноразово висловлював у російських відеочатах.

Виконуючи шпигунські завдання під прикриттям кур'єра, зрадник на своєму скутері об'їжджав об'єкти критичної інфраструктури та збирав для Федеральної Служби Безпеки важливу інформацію. Служба безпеки України

²¹⁹ СБУ викрила у Херсоні агентурну мережу, підпорядковану російському чиновнику. URL : https://zaxid.net/sbu_vikrila_u_hersoni_agenturnu_merezhu_pidporyadkovanu_rosiyskomu_chinovniku_n1591666?utm_source=chatgpt.com.

задокументувала його злочинні дії і затримала влітку 2024 р., коли він готував черговий звіт для російських кураторів²²⁰.

Суд визнав його винним у державній зраді та виправдовуванні збройної агресії Російської Федерації, і призначив покарання у вигляді 15 років ув'язнення.

3. 7 жовтня 2024 р. Служба безпеки України затримала двох учасників агентурної мережі Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, яку викрили в серпні того ж року на Дніпропетровщині. Тоді контррозвідники Служби безпеки України затримали 6 учасників ворожого осередку, що коригували ракетно-дронові атаки Росії по регіону. Основними цілями ворога були об'єкти військової та критичної інфраструктури. Служба безпеки України встановила місцезнаходження і затримала ще двох агентів цієї групи. Ними виявилися 56-річний керівник охорони одного з місцевих підприємств та 48-річна безробітна, яка проживала у передмісті Дніпра. Агенти діяли окремо один від одного, але “замикалися” на спільного російського куратора, що координував підривну діяльність усієї мережі. За його вказівкою фігуранти готували координати для повітряних ударів по локаціях сил оборони України та об'єктах Укрзалізниці, які задіяні у переправленні бойової техніки та боєприпасів на фронт. Також зловмисники відслідковували маршрути руху військових колон Збройних Сил України в напрямку фронту. Щоб отримати розвіддані, ворожі поплічники об'їжджали вулиці обласного центру та прилеглих територій, де фіксували “потрібні” об'єкти. У подальшому агенти готували “звіти”, які відправляли Федеральній Службі Безпеки Російської Федерації у вигляді геолокацій потенційних цілей з їх детальним описом. Контррозвідники Служби безпеки України затримали обох фігурантів за місцями проживання. Під час обшуку в них було вилучено мобільні телефони із доказами злочинної діяльності. Слідчі Служби безпеки України повідомили агентам про підозру за

²²⁰ Зрадник на скутері: агент ФСБ шпигував під прикриттям кур'єра на Буковині. URL : <https://armyinform.com.ua/2024/10/05/zradnyk-na-skuteri-agent-fsb-shpyguyav-pid-prykryttyam-kuryera-na-bukovyni>.

ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України (державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану). Зловмисники перебувають під вартою без права внесення застави. Їм загрожує довічне позбавлення волі з конфіскацією майна²²¹.

4. 28 травня 2025 р. Контррозвідка Служби безпеки України нейтралізувала агентурну мережу Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації на Донеччині. До складу ворожого осередку входило четверо мешканців Костянтинівки, які коригували ракетно-бомбові атаки Російської Федерації по місту. Усі агенти діяли порізно, але мали одного спільного куратора від російської спецслужби. Їхнім основним завданням був збір координат, за якими розміщуються підрозділи сил оборони України.

Серед затриманих – 35-річний ІТ-спеціаліст, який під виглядом налаштування інтернету у клієнтів “втемну” випитував у них про місця базування українських військ. Ще троє фігурантів – 23-річний вантажник з місцевого ринку та двоє безробітних, які обходили місто та фіксували розташування потрібних об’єктів.

За матеріалами справи, всі агенти були завербовані ворогом через Телеграм-канали з пошуку “легких заробітків”. Для підготовки “звітів” зловмисники позначали потенційні цілі на гугл-картах і додавали до скріншоту детальний опис місцевості.

Співробітники Служби безпеки України викрили агентурну групу і затримали всіх її учасників. У фігурантів вилучено мобільні телефони із доказами роботи на Федеральній Служби Безпеки Російської Федерації.

Слідчі Служби безпеки України повідомили їм про підозру за ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України (державна зрада, вчинена в умовах воєнного

²²¹ СБУ викрила цілу агентурну мережу навідників на Дніпропетровщині. URL : URL : https://armyinform.com.ua/2024/10/07/sbu-vykryla-czilu-agenturnu-merezhu-navidnykiv-na-dnipropetrovshhyni/?utm_source=chatgpt.com.

стану). Зловмисники перебувають під вартою без права внесення застави. Їм загрожує довічне ув'язнення з конфіскацією майна²²².

5. У лютому 2024 р. Служба безпеки України провела всеукраїнську операцію, знешкодивши агентурну мережу Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, до якої входили колишні та нинішні посадовці українських спецслужб. Мережа передавала росіянам дані про Сили оборони та стратегічно важливі енергооб'єкти. У результаті багатоетапної спецоперації у різних регіонах України Служба безпеки України затримала п'ятьох учасників шпигунської групи.

Служба безпеки України нейтралізувала потужну агентурну мережу військової контррозвідки Федеральної Служби Безпеки, яка діяла в Україні. У результаті багатоетапної спецоперації у різних регіонах затримано 5 учасників ворожої групи. Серед них – колишні посадовці Головного управління розвідки Міністерства оборони України та Служби зовнішньої розвідки України, а також співробітник обласного управління Служби безпеки України.

Фігуранти тримали зв'язок з тим самим куратором – співробітником Федеральної Служби Безпеки, який перебував у тимчасово окупованому Криму. Завданням цієї агентурної мережі була передача агресору розвідданих про сили оборони України та стратегічно важливі енергооб'єкти нашої держави.

За матеріалами слідства, експосадовець зовнішньої розвідки був завербований Федеральної Служби Безпеки ще до повномасштабного вторгнення під час перебування на службі. З того часу він збирав інформацію про місця базування українських військових, а після 24 лютого 2022 року – і про канали переправлення іноземного озброєння в Україну. Також російський агент передавав до Федеральної Служби Безпеки секретну інформацію про

²²² СБУ викрила агентурну мережу ФСБ, яка наводила російські удари на прифронтову Костянтинівку. URL : https://lb.ua/society/2025/05/28/678725_sbu_vikrila_agenturnu_merezhu_fsb_yaka.html.

особливості роботи та системи охорони Рівненської та Хмельницької атомних електростанцій.

Для максимальної конспірації фігурант не надсилав інформацію телефоном. Він передавав розвідані ним дані до Федеральної Служби Безпеки через спільника, який виїжджав за кордон як волонтер та особисто звітував резиденту ворожої спецслужби.

Особливо чутливу інформацію колишній розвідник передавав на флешці через контрабандистів із прикордонних районів України.

Ще один російський агент, який раніше проходив службу в Головному управлінні розвідки Міністерства оборони України, “зливав” агресору особисті дані українських захисників.

Інший фігурант, співробітник Служби безпеки України, розвідував для окупантів геолокації фортифікаційних споруд та інженерних загороджень поблизу берегової лінії Одещини.

За даними Служби безпеки України, Федеральна Служба Безпеки Російської Федерації вербувала учасників групи, використовуючи зокрема погрози вбивства їх сімей. Крім того, за кожне виконане завдання зловмисники отримували кошти від Федеральної Служби Безпеки.

Слідчі Служби безпеки України повідомили п'ятьом учасникам російської агентурної мережі про підозру за ст. 111 Кримінального кодексу України (державна зрада). Їм було обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою. Триває розслідування для притягнення до відповідальності всіх ворожих поплічників²²³.

Ці та інші операції демонструють активну та ефективну роботу Служби безпеки України у протидії російським спецслужбам та захисті національної безпеки України.

²²³ Служба безпеки України знешкодила агентурну мережу ФСБ РФ, до якої входили колишні та нинішні посадовці українських спецслужб. URL : ssu.gov.ua/novyny/sbu-zneshkodyla-ahenturnu-merezhu-fsb-do-yakoi-vkhodyly-kolyshni-ta-nynishni-posadovtsi-spetssluzhby-ukrainy-video.

Висновки до розділу 3

Вимога постійної адаптації Служби безпеки України до поточних викликів і загроз національній безпеці України зумовлює потребу перманентного вдосконалення правового забезпечення організації її діяльності. Вдосконалення правового статусу Служби безпеки України та її місця в системі забезпечення національної безпеки України повинні бути відображені в Конституції України, Законі України “Про національну безпеку України”, Законі України “Про Службу безпеки України”, Стратегії національної безпеки України та інших документах довгострокового стратегічного планування

Вдосконалення правового статусу Служби безпеки України ускладнює низка об’єктивних та суб’єктивних чинників. Суттєвою проблемою є відсутність чіткого нормативного визначення елементного складу сил безпеки та місця в них Служби безпеки України.

Законодавче визначення Служби безпеки України правоохоронним органом очевидно некоректне. В умовах повномасштабної війни, розв’язаної Російською Федерацією проти України, завдання, які в ініціативному порядку взяла на себе Служба безпеки України, принципово відрізняють її від органів, що здійснюють правоохоронні функції та забезпечують правопорядок.

Оскільки реально Служба безпеки України є спецслужбою, а не правоохоронним органом, який здійснює функції, схожі до функцій поліції чи інших справді правоохоронних органів, то її статус спецслужби вимагає законодавчого закріплення. Саме до відання спецслужб належить контррозвідувальна протидія розвідувальній діяльності, боротьба з організованою антидержавною діяльністю іноземних спецслужб та боротьба із заколотницькими, колабораційними та іншими організаціями і групами людей антиконституційної спрямованості. Згадані унікальні функції Служби безпеки України принципово відрізняють її від правоохоронних органів України.

Принципово важливим чинником ефективності діяльності Служби безпеки України є високий рівень професіоналізму та відповідальності її співробітників.

Тому важливо законодавчо визначити основні елементи процедури конкурсного відбору кандидатів у співробітники Служби безпеки України та головні критерії, яким вони повинні відповідати.

ВИСНОВКИ

1. Спецслужби є елементом сил безпеки, чие функціональне призначення полягає в безпосередньому забезпеченні національної безпеки та обороноздатності держави шляхом оперативно-розшукової діяльності, розвідки та контррозвідки, спеціальних операцій та диверсій. Спецслужби покликані забезпечувати захист національних інтересів та безпеки як усередині країни, так і в зовнішньополітичному середовищі. Характерною особливістю спецслужб є використання ними у своїй практичній діяльності спеціальних форм і методів, які не застосовують органи державної влади та управління, насамперед агентурно-оперативних заходів. У країнах із недемократичним політичним режимом спецслужби обслуговують правлячі еліти чи тоталітарних правителів, які часто використовують спецслужби для політичних репресій та позасудових убивств. Закономірно, що в таких країнах спецслужби діють поза межами законодавства, а їх діяльність найменшою мірою не є об'єктом контролю з боку громадянського суспільства. Натомість у демократичних країнах спецслужби забезпечують політичне керівництво об'єктивною інформацією про наявні внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці й ефективно протидіють їм.

2. У сучасних державах спеціальні служби утворюють дві основні групи. Спецслужби першої групи проводять збір оперативної інформації про загрози безпеці держави з подальшим наданням цієї інформації уряду, правоохоронним органам та іншим суб'єктам владних повноважень. Цей вид спецслужб також здійснює негласний контроль за розвідувально-підбивними та іншими ворожими інфраструктурами, а також проводить проти них спеціальні операції оперативними засобами або обмеженими контингентами підготовлених для цього співробітників. Спецслужб є симбіозом спецслужби з органом державного управління. Спецслужби другої групи є не лише інтегровані як органи, що забезпечують національну безпеку в систему державного управління, а й володіють статусом головного органу з певного напрямку діяльності у сфері національної безпеки держави.

3. Основу правового статусу Служби безпеки України утворюють Конституція України, Закон України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. та Закон України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. Попри принципову роль, яку Служба безпеки України відіграє в системі забезпечення національної безпеки України, в Основному Законі України відсутні розгорнуті положення про статус цього органу. Розрізнені норми Конституції України, які фрагментарно й опосередковано визначають правовий статус Служби безпеки України, не відображають її реальної ролі і значення у структурі механізму Української держави.

4. Служба безпеки України є одним із провідних елементів системи спецслужб України. Її законодавчо визначені завдання полягають у забезпеченні захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

5. Попри стратегічне значення Служби безпеки України для забезпечення національної безпеки та обороноздатності України, її місце і роль у системі суб’єктів сектору безпеки і оборони України в Конституції України безпосередньо не визначено.

Функції Служби безпеки України визначено в Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., тоді як у спеціальному акті про статус Служби безпеки України – Законі України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. – застосовано інший підхід і закріплено лише завдання та повноваження Служби безпеки України. У цьому – очевидна вада Закону України “Про Службу безпеки України”.

Оскільки повноваження Служби безпеки України похідні від її функцій, важливо, щоб Закон України “Про Службу безпеки України” цілісно визначав компетенцію Служби безпеки України засобом закріплення і її функцій, і повноважень.

Вбачається, що функції Служби безпеки України, схоже до функцій Ради національної безпеки і оборони, важливо закріпити безпосередньо в Конституції України. Це мінімізувало б вплив на їхній зміст ситуативних політичних чинників.

Законодавче визначення Служби безпеки України правоохоронним органом очевидно некоректне. В умовах повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти України, завдання, які в ініціативному порядку взяла на себе Служба безпеки України, принципово відрізняють її від органів, що здійснюють правоохоронні функції та забезпечують правопорядок. Оскільки реально Служба безпеки України є спецслужбою, а не правоохоронним органом, який здійснює функції, схожі до функцій поліції чи інших справді правоохоронних органів, то її статус спецслужби вимагає законодавчого закріплення. Саме до відання спецслужб належить контррозвідувальна протидія розвідувальній діяльності, боротьба з організованою антидержавною діяльністю іноземних спецслужб та боротьба із заколотницькими, колабораційними та іншими організаціями і групами людей антиконституційної спрямованості. Згадані унікальні функції Служби безпеки України принципово відрізняють її від правоохоронних органів України.

Значна кількість функцій, покладених на Службу безпеки України, негативно впливає на її загальну ефективність їх здійснення і здатність Служби безпеки України оперативно й ефективно реагувати на різноманітні виклики й загрози національній безпеці України, значно розпорошує зусилля та ресурси Служби безпеки України, унеможлиблюючи їх зосередження на тих напрямках її діяльності, які зумовлені природою Служби безпеки України як спецслужби.

Виконання Службою безпеки України таких функцій, як боротьба з корупцією, організованою злочинністю, контрабандою, торгівлею наркотиками та економічними злочинами, загалом невластиві для спецслужб і відповідають природі правоохоронних органів. Ці функції перетинаються або й дублюють функції правоохоронних органів. Це розмиває межу між Службою безпеки України і правоохоронними органами. Водночас реалізація ідеї позбавлення

Служби безпеки України функцій досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, без повноцінного перенесення цих функцій до компетенції інших правоохоронних органів, може призвести до зниження ефективності всієї правоохоронної системи України. Основним критерієм перегляду компетенції Служби безпеки України має бути уникнення дублювання функцій суб'єктів сил безпеки та дотримання принципу взаємодоповнюваності їхньої компетенції. У компетенції Служби безпеки України необхідно зберегти функції досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, пов'язані з боротьбою з кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України.

6. Формування кадрового складу Служби безпеки України часто зазнає політичному впливу, що об'єктивно згубно впливає на професійний рівень співробітників Служби безпеки України. Необхідно на законодавчому рівні встановити чіткі кваліфікаційні вимоги до співробітників Служби безпеки України, насамперед її керівного складу. Ці вимоги повинні ґрунтуватися на таких критеріях, як доброчесність, високі морально-етичні стандарти, інтелектуальні здібності, володіння державною мовою та проживання на території України протягом останніх 10 років. Також важливим є достатній професійний досвід у відповідних галузях.

7. В умовах війни граничного значення набуває протидія Служби безпеки України російській розвідці та її агентам. Головними напрямками боротьби Служби безпеки України з російською розвідкою та її агентами є проведення Службою безпеки України розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, боротьба з російським тероризмом, участь у забезпеченні кібербезпеки, захист від російських спецслужб державної таємниці. Хоча війна поставила Службу безпеки України перед багатьма викликами, вона стала причиною активного розвитку форм і методів діяльності Служби безпеки України, дала їй унікальний досвід боротьби з ворожими агентами. Воєнний стан надає Службі безпеки України додаткові можливості протидії російським спецслужбам та її агентурі.

Служба безпеки України є фронтовою спецслужбою, яка щоденно веде

невидиму війну проти Федеральної Служби Безпеки Російської Федерації, Головного розвідувального управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, Служби зовнішньої розвідки та інших спецслужб Російської Федерації. Ефективність діяльності Служби безпеки України – це не лише питання професіоналізму, а й питання виживання України як суверенної держави. Протидія ворожій агентурі – це один із стовпів інформаційної, територіальної та політичної безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні акти, документи:

1. Control of internal security services in Council of Europe member states – Parliamentary Assembly Recommendation 1402 (1999) (CM/Del/Dec(1999)674/3.1). URL : <https://rm.coe.int/090000016804bbe98>.
2. Акт проголошення незалежності України. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.
7. Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки. Про Національний координаційний центр кібербезпеки: Указ Президента України від 7 червня 2016 р. № 242/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 8.
8. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
9. Про відсторонення В. Сівковича від посади : Указ Президента України від 14 грудня 2013 р. № 685/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 30. Ст. 979.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії

несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>.

11. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

12. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

13. Про звільнення В. Сівковича з посади заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 28 лютого 2014 р. № 169/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 7. Ст. 248.

14. Про здійснення постійного контролю Президента України за діяльністю Служби безпеки України : Положення, затвержене Указом Президента України 22 жовтня 1998 р. / Про контроль за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України від 22 жовтня 1998 р. № 1172/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 43. Ст. 1587.

15. Про контроль за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України 22 жовтня 1998 р. № 1172/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 43. Ст. 1587.

16. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

17. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

18. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-16#Text>.

19. Про Національний координаційний центр кібербезпеки : Указ Президента України від 7 червня 2016 р. № 242/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 8.

20. Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

21. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю України : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

23. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

24. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

25. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. Ст. 147.

26. Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України” : Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

27. Про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України та гарантії його діяльності : Положення, затвержене Указом Президента України від 22 жовтня 1998 р. / Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України” : Указ Президента України від 18 травня 2007 р. № 427/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 37. Ст. 1450.

28. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

29. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. С. 7.

30. Про призначення А. Клюєва Головою Адміністрації Президента України : Указ Президента України від 24 січня 2014 р. № 169/2014. <https://web.archive.org/web/20141209080457/http://www.president.gov.ua/documents/16407.html>.

31. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

32. Про Рахункову палату : Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

33. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 926.

34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України” : Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. Ст. 195.

35. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

36. Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 1991 р. № 1581-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 689.

37. Про Стратегію кібербезпеки України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. / Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>.

38. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Література:

39. “1-й Семенівський мотострілецький батальйон «Вікінг» 1-ї окремої Слов’янської мотострілкової бригади”. URL : ssu.gov.ua/1i-semenivskyi-motostriletskyi-batalion-vikinh-1i-okremoi-slovianskoi-motostrilkovoi-bryhady.

40. “80-й окремий гвардійський розвідувальний батальйон «Спарта» імені Арсена Павлова”. URL : <https://ssu.gov.ua/80i-okremyi-hvardiiskyi-rozviduvalnyi-batalion-sparta-imeni-arsena-pavlova>.

41. “Донецька народна республіка” (“ДНР”). URL : <https://ssu.gov.ua/donetska-narodna-respublika-dnr>.

42. “Луганська народна республіка” (“ЛНР”). URL : <https://ssu.gov.ua/luhanska-narodna-respublika-lnr>.

43. 73-річного митрополита Тульчинського УПЦ МП Іонафана посадили на 5 років. URL : https://protocol.ua/ua/zberigav_molitvu_za_putina_mitropolita_upts_mp_z_vinnichin_i_posadili_na_5_rokiv/.

44. Arquilla J. Strategic Implications of Information Dominance. *Strategic Review*. 1994. Vol. 22. No. 3. P. 24-30.

45. Augustini J. From Goldfinger to Butterfinger: The Legal and Policy Issues Surrounding Proposals to Use the CIA For Economic Espionage. *Law and Policy in International Business*. 1995. Vol. 26. No. 2. P. 459-496.

46. Continuous in-service training of the Security Service of Ukraine’s staff as constituent element of victory. URL : <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/continuous-in-service-training-of-the-security-service-of-ukraine-s-staff-as-constituent-element-of-victory>.

47. Fluri Ph., Polyakov L. Intelligence and Security Services Reform and Oversight in Ukraine – An Interim Report. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. № 1. P. 51-59.

48. Herman M. Where Hath our Intelligence Been? The Revolution in Military Affairs. *RUSI Journal*. 1998. No. 6. P. 62-68.

49. House of Commons. Defence Committee. Defence and Security in the UK. Sixth Report of Session 2001-02. 2002. Vol. I.: Report and Proceedings of the Committee. London: The Stationary Office Limited. 93 p.

50. Johnson L. Bombs, Bugs, Drugs and Thugs. Intelligence and America's quest for security. New York: New York University Press. 2002. 298 p.

51. Kostenko R. Parliamentary oversight of intelligence services: why and how it should be strengthened. URL : <https://nako.org.ua/en/media/naglyad-parlamentu-zispecsluzbami-comu-i-yak-iogo-treba-posilyuvati>.

52. Lind W., Schmitt J., Major W., Gary I. Fourth Generation War-fare: Another Look. *Marine Corps Gazette*. December 1994. P. 34-37.

53. Martyniuk R., Datsiuk O., Romanov M., Khomych T. National security and defense council of Ukraine. *Inequality, Informational Warfare, Fakes and Self-Regulation in Education and Upbringing of Youth, Youth Voice Journal*. 2023. Vol. IV. P. 78-91.

54. Porteous S. Economic/Commercial Interests and the World's Intelligence Services: A Canadian Perspective. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 1995. Vol. 8. No. 3. P. 275-306.

55. Porteous S. Looking Out For Economic Interests: An Increased Role For Intelligence. *The Washington Quarterly*. 1996. Vol. 19. No. 4. P. 191-206.

56. Scalingi P. Proliferation and Arms Control. *Intelligence and National Security*. Vol. 10. No. 4. P. 149-161.

57. Security Service of Ukraine and Human Rights. URL : <https://khpg.org/en/1398076556>.

58. Shpiro Sh. Stabili Stabilität im Nahen Osten? Der Beitrag der Geheimdienste zur Konflikt-prävention. *Internationale Politik*. 2002. № 12. P. 39-44.

59. Shulsky A. Intelligence and Arms Control Policy. *Comparative Strategy*. 1987. Vol. 6. No. 2. P. 145-164.
60. Smith J. Ukrainian SBU: Protectors of the Homeland. 2024. URL : https://greydynamics.com/ukrainian-sbu-protectors-of-the-homeland/#25_Russian_Invasion_and_Reformation.
61. Sokolski H. Fighting Proliferation with Intelligence. *Orbis*. 1994. Vol. 38. No. 2. P. 245-260.
62. The Security Committee finalized text of the “SBU reform”: key amendments are postponed until the new draft law. URL : <https://antac.org.ua/en/news/finalized-text-of-sbu-reform/>.
63. Zelikow P. American Economic Intelligence: Past Practice and Future Principles. *Intelligence and National Security*. 1997. Vol. 12. No. 1. P. 164-177.
64. Бережанський І. Чистки в СБУ і прокураторі лише почалися: внутрішня безпека і контррозвідка отримали доступи до нових матеріалів. URL : <https://tsn.ua/exclusive/chistki-v-sbu-i-prokuratori-lishe-pochalisya-vnutrishnya-bezpeka-i-kontrrozvidka-otrimali-dostupi-do-novih-materialiv-2114488.html>.
65. Белов О., Анікін Д., Власюк О. Біла книга 2008. Служба безпеки України. К.: Інститут оперативної діяльності та державної безпеки, 2009. 79 с.
66. Богдан Д. Проблемні питання реформування Служби Безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 7-13.
67. Боротьба з тероризмом. URL : <https://ssu.gov.ua/borotba-z-teroryzmoz>.
68. Величко Л. За фасадом Володимирської. Як влаштована Служба безпеки України і чому не допоможе реформа. URL : https://project.liga.net/projects/ssu_ukraine/.
69. Висоцький С. Велике чищення. Хто контролює СБУ при новій владі. URL : <https://news.pn/uk/criminal/23513>.
70. Волошина А. 3 млн грн хабара: СБУ очищає власні ряди. URL : <https://myrotvorets.news/3-mln-hrn-khabara-sbu-ochyshchaie-vlasni-riady/>.
71. Воронцов С. Спецслужбы России : учеб. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 512 с.

72. Вронська Т. На сторожі незалежності держави: 10 років Служби безпеки. К.: Служба безпеки України, 2002. 168 с.

73. Грек М. Завдання Служби безпеки України як правоохоронного органу. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 240-247.

74. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. 224 с.

75. Демчук В. Правовий статус Служби безпеки України в контексті процесу її реформування. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 травня 2016 року) / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2016. Вип. 7. С. 120-123.*

76. Денисенко В. Служба безпеки України у владній вертикалі 2010-2014 рр. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2021. Чис. 24. С. 79.

77. Деятельность спецслужб и демократический контроль – точка зрения профессионала. Geneva: Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2003. 73 р.

78. Доронін І. “Демілітаризація” спецслужб України та правові проблеми організації влади. *Право і суспільство*. К., 2019. С. 122-123.

79. Захуцький А. Сутність та механізм формування кадрового потенціалу Служби безпеки України. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наукових праць*. 2015. № 1(47). С. 307-314.

80. Зрадник на скутері: агент ФСБ шпигував під прикриттям кур'єра на Буковині. URL : armyinform.com.ua/2024/10/05/zradnyk-na-skuteri-agent-fsb-shpyguvav-pid-prykryttyam-kuryera-na-bukovyni.

81. Каглинський О. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 68-74.

82. Кондрашова Н. Актуальні питання виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці держави. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 23 трав. 2019 р. / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2019. Вип. 10. С. 277-279.*

83. Кондрашова Н. Правове регулювання виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці держави. *Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 99-103.*

84. Копотун І., Коропатнік І. Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ: Видавничий дім “Професіонал”, 2022. 560 с.

85. Кравченко В. Шокуюча зрада: як ФСБ РФ призначила своїх агентів у керівництво СБУ – розбір Бутусова. 2023. URL : <https://myrotvorets.news/shokuiucha-zrada-yak-fsb-rf-pryznachyla-svo/>.

86. Ліцензії та сертифікати про акредитацію. URL : <https://www.nasbu.edu.ua/ua/47-licenzii-ta-sertifikati-pro-akreditaciyu-osvitnya-diyalnist>.

87. Манжула А., Сокурєнко О. Права людини і національна безпека як об'єкт правового захисту в контексті діяльності Служби безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 227-229.*

88. Матюхіна Н. Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару, 25 травня 2012 р., м. Харків / Служба безпеки України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х. : Оберіг, 2012. Вип. 3. С. 59-69.

89. Матюхіна Н. Служба безпеки України як складова сектору безпеки: окремі умови та шляхи реформування. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару, 25 трав. 2012 р., м. Харків / Служба безпеки*

України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х.: Оберіг, 2012. Вип. 3. С. 59-69.

90. Митрополита УПЦ МП Павла арештували та відправляють до СІЗО. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66203233>.

91. Найвище керівництво СБУ було агентами РФ, Зеленський має дати свідчення, чому він їх призначив — Бутусов. URL : https://bastion.tv/najvishe-kerivnictvo-sbu-bulo-agentami-rf-yurij-butusov_n50464_.

92. Наймасовіший обшук СБУ в УПЦ (МП). Що відомо і до кого прийшли. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63968950>.

93. Нападистий О. Проблеми законодавчого регулювання правового статусу Служби безпеки України. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 571-575.

94. Новинарня (2016). СБУ оприлюднила список колишніх співробітників, які перейшли на бік ворога. URL: <https://novynarnia.com/2016/03/26/sbu-oprilyudnila-spisok-kolishnih-spivrobit-nikiv-yaki-pereyshli-na-bik-voroga/>.

95. Офіційний сайт Служби безпеки України: Захист національної державності. URL : <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>.

96. Офіційний сайт Служби безпеки України: Охорона державної таємниці. URL : https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi_.

97. Пилипчук В. Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки): аналіт. доп. / В. Г. Пилипчук, М. О. Будаков, В. М. Гірич. К.: НІСД, 2012. 56 с.

98. Подберезкин А., Алаев Е. Белая книга российских спецслужб. М., 1998. 272 с.

99. Пономаренко Г. Функції та повноваження СБУ щодо забезпечення національної безпеки від внутрішніх загроз. *Право і Безпека*. 2007. Т. 6. № 2. С. 80-83.

100. Радченко В. На варті суверенітету. Вронська Т. *На сторожі незалежності держави: 10 років Служби безпеки*. К.: Служба безпеки України, 2002. 168 с.

101. Реформа Служби безпеки України. URL : <https://drive.google.com/file/d/1XIRLTJFFPH4QiTHyJH05OI0OSQ1qHkUr/view?pli=1>.

102. Рєзнік О. Роль Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави. *Національний юридичний журнал: Теорія та практика*. 2016. № 5 (21). С. 77-79.

103. Ромахло Є. Герої України, чиї імена не можна називати: як працюють спецслужби після 24 лютого – інтерв'ю з речником СБУ. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230325-geroyi-ukrayiny-chyyi-imena-ne-mozhna-nazyvaty-yak-praczuuyut-speczsluzhby-pislya-24-lyutogo-intervyu-z-rechnykom-sbu/>.

104. Савченко А., Віхляєв М. Девоєнізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 101-104.

105. СБУ викрила агентурну мережу ФСБ, яка наводила російські удари на прифронтову Костянтинівку. URL : https://lb.ua/society/2025/05/28/678725_sbu_vikrila_agenturnu_merezhu_fsb_yaka.html.

106. СБУ викрила у Києві соратника колаборантки Монтян, який адміністрував її прокремлівський Телеграм-канал URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-u-kyievi-soratnyka-kolaborantky-montian-yakui-administruvav-yii-prokremlivskyi-telehramkanal>.

107. СБУ викрила цілу агентурну мережу навідників на Дніпропетровщині. URL : https://armyinform.com.ua/2024/10/07/sbu-vykryla-czilu-agenturnu-merezhu-navidnykiv-na-dnipropetrovshhyni/?utm_source=chatgpt.com.

108. СБУ затримала ворожу інформаторку, яка створила Телеграм-канал для збору розвідданих про оборону Одеси URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-vorozhu-informatorku-yaka-stvoryla-telehramkanal-dlia-zboru-rozviddanykh-pro-oboronu-odesy>.

109. СБУ прийшла з обшуками до відомого запорізького митрополита УПЦ МП, йому вручили підозру. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/sbu-priyshla-obshukami-vidomogo-zaporizkogo-1714546245.html>.

110. СБУ проводить обшуки в 10 монастирях і храмах УПЦ (МП) у трьох областях. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-obshuky-monastyri-hramy-upts-mp/32158661.html>.

111. Силовики затримали ексголови Управління СБУ у Криму Кулініча. URL : <https://babel.ua/news/81567-siloviki-zatrimali-eksgolovu-upravlinnya-sbu-v-krimu-kulinicha>.

112. Сліпенюк В., Клименко А. Удосконалення кадрового забезпечення СБУ в контексті реалізації політики національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 1/2 (74/75). С. 75.

113. Служба безпеки України знешкодила агентурну мережу ФСБ РФ, до якої входили колишні та нинішні посадовці українських спецслужб. URL : ssu.gov.ua/novyny/sbu-zneshkodyla-ahenturnu-merezhu-fsb-do-yakoi-vkhodyly-kolyshni-ta-nynishni-posadovtsi-spetssluzhb-ukrainy-video.

114. Служба безпеки України. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/sluzhba-bezpeky-ukrayiny/>.

115. Службі безпеки України – чверть століття. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2199806-sluzbi-bezpeki-ukraini-cvert-stolitta.html>.

116. Солом'янський районний суд Києва у вівторок, 7 травня, відправив голову Запорізької та Мелітопольської єпархії УПЦ Московського патріархату Луку (Андрія Коваленка) під нічний домашній арешт на два місяці. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/sud-vidpraviv-mitropolita-upts-mp-luku-pid-1715084512.html>.

117. Спецслужби (ГУР, СЗР, СБУ). URL : https://mil.in.ua/uk/articles/spetssluzhby-gur-szr-sbu/#google_vignette.

118. Степановський В. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Електронне*

наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”. 2023. С. 298-302.
URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/56.pdf/>.

119. Сунгуровський М. Критичні зауваження до проекту закону “Про національну безпеку”. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/khtos-mozhe-kazaty-iaiku-systemu-bezpeky-buduemo>.

120. Ткач О., Сорокін В. До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 122-125.

121. Трофименко Р. Нариси до питання модернізації СБУ. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 23 трав. 2019 р. / редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2019. Вип. 10. С. 55-56.*

122. Устінова О. П'ять проблем закону про СБУ: що треба змінити, щоби не знищити реформу. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/17/7130383/>.

123. Усунути недоліки законопроекту щодо Служби безпеки України – заява громадських організацій. URL : <https://dslua.org/publications/usunuty-nedoliky-zakonoproiektu-shchodo-sluzhby-bezpeky-ukrainy-zaiava-hromadskykh-orhanizatsiy/>.

124. Фурман І. Завдання Служби безпеки України у сфері запобігання тероризму. *Адміністративне право та адміністративна діяльність*. 2012. № 6. С. 123-127.

125. Цокур В. СБУ не повинна розслідувати злочини. Статистика за 8 років. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/10/7272981/>.

126. Цокур В. Служба в СБУ: потрібен апгрейд. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/01/28/7238699/>.

127. Цокур В. Як слід реформувати СБУ. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/09/29/7268104/>.

128. Шаповал В. Конституція і виконавча влада. К.: Юрінком Інтер, 2004. 80 с.

129. Швайка М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Електронне наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”*. 2023. № 4. С. 282-286.

130. Шварц Д. Данілов уточнив заяву про російських шпигунів в СБУ. URL : <https://www.dw.com/uk/danilov-utocniv-zaavu-pro-aktivizaciju-rosijskih-spiguniv-v-sbu/a-67565548>.

131. Що не так з підготовкою кадрів у СБУ? URL : <https://antidot.info/analytics/shcho-ne-tak-z-pidhotovkoiu-kadriv-u-sbu/>.

132. Щодо імплементації положень Закону України “Про національну безпеку України” у частині реформування Служби безпеки України. Аналітична записка. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-implementacii-polozhen-zakonu-ukraini-pro-nacionalnu>.

133. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. П-С. 736 с.

134. Ященко В., Пилипчук В., Довгань О., Лебединська О. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони: навчально-методичні матеріали (для тренінгу) / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, О. Д. Довгань, О. В. Лебединська, заг. ред. Ященко В. А. К.: Видавничий дім “АртЕк”. 2019. 106 с.